

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYETLER İTTİFAKI ENSTİTÜSÜ
MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BİR KOLONYALİST PROPAGANDA: VİKTORYA
DEVİRİ İNGİLİZ ÇOCUK EDEBİYATINDA
ORYANTALİZM**

FATMA KÜBRA TÜRKER

120401006

**TEZ DANIŞMANI
Yard. Doç. Dr. Nagihan Haliloğlu**

İSTANBUL 2015

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYETLER İTTİFAKI ENSTİTÜSÜ
MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BİR KOLONYALİST PROPAGANDA: VİKTORYA
DEVİRİ İNGİLİZ ÇOCUK EDEBİYATINDA
ORYANTALİZM**

FATMA KÜBRA TÜRKER

120401006

**Enstitü Anabilim Dalı : Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı
Enstitü Bilim Dalı : Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalı**

**Bu tez/...../ 2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile
kabul edilmiştir.**

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazımı esnasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, farklı eserlerden faydalandığı durumlarda bu eserlere atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapılmadığını ve bu tezin bir kısmının veya tümünün başka bir üniversitede başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fatma Kübra TÜRKER

ÖZET

Edebiyat alanında verilen eserler, çoğu zaman yazıldıkları dönemin iktidarının söylemlerini içlerinde barındırırlar. Dolayısıyla Viktorya Devri Çocuk Edebiyatı'nda dönemin iktidarının, kolonyalist politikalarını meşrulaştırmak adına ürettiği söylemler ışığında yaptıkları propagandaların yansımalarını görmek mümkündür. Bu bağlamda, Viktorya Devri Çocuk Edebiyatı'nda karşılaşılabilecek propagandalardan biri de, oryantalist söylemle oluşturulmuş olanlardır. Bu çalışmada, Viktorya Devri'nde çocuk edebiyatı alanında verilen dört farklı eserdeki oryantalist söylem tahlil edilecektir ve eserlerin ürettikleri bu oryantalist söylemin, kolonyalizm propagandası olarak yorumlanabileceği öne sürülecektir.

ABSTRACT

Literary works usually include the discourses of the government of the time period that they were written. Consequently, it is possible to see the reflections of the propagandas that was created in the light of the discourses produced by the government to legitimate the colonialist policies, in the Victorian Era Children's Literature. In this context, one of the propagandas that can be seen in the Victorian Era Children's Literature is the one which is created with the orientalist discourse. In this work, the orientalist discourse in four different children's literature works that are given in the Victorian Era will be analyse and the orientalist discourse which is produced in these works is going to be suggested as a colonialist propaganda.

ÖNSÖZ

“Söylem” öyle bir güçtür ki, üretildiği yerden çıktıktan sonra, doğru stratejiler doğrultusunda kullanılırsa, toplumun her yanını bir virüs gibi sarar. Özellikle iktidarların ürettikleri ve propaganda yoluyla yaydıkları, benimsettikleri söylemlerin etkisi hayatımızın her alanına etki eder.

Britanya İmparatorluğu’nun “altın çağı” olarak anılan Viktoryen Dönem’de, İmparatorluğun bir nevi “besin kaynağı” olan kolonyalist politikalar önemli bir role sahipti. Çoğu politikanın meşruiyetini sağlamak adına bir söylemi beraberinde getirmesi gibi, kolonyalist politikalar da meşruiyet elde etmek adına söylemlerini beraberinde getirmişlerdir. Bu söylemlerden biri de “oryantalist söylem”dir. İmparatorluğun altın çağını yaşadığı İngiltere’de, Viktoryen Dönem’de oryantalist söylemin de etkisi artmıştır ve her alana yayılmıştır. Bu alanlardan biri de “çocuk edebiyatı”dır.

Ben de bu çalışmada, çocuk edebiyatı alanında verilmiş dört farklı eser – Gizli Bahçe, Küçük Prenses, Peter Pan ve Alice Harikalar Diyarında- üzerinden yapılacak oryantalist söylem tahlili doğrultusunda, iktidarın kolonyalizme meşruiyet kazandırmak adına ne gibi propagandalar yaptığını göstermeyi ve iktidarın ürettiği söylemin etki gücünü göstermeyi amaçladım.

Tezimin yazımı esnasında, verdiği teknik destekle son anda hayatımı kurtaran eniştem Kerem Özkurt’a, bana maddi manevi her türlü yardımı sonuna kadar sunan eşim Ömer Kaya’ya ve tezimin yazımı esnasında, en kritik zamanlarda erkenden uyuyan ve çok uslu duran biricik kızım Ayşe Kerime Kaya’ya şükran ve minnetlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1) “KOLONYALİZM”, “PROPAGANDA” ve “MEŞRUIYET” İLİŞKİSİ	6
1.1) “Meşruiyet” Kavramı ve Tarih Boyunca “Meşruiyetin Kaynağı”nın Değişimi	7
1.2) Geçmişten Bugüne “Propaganda”	8
1.3) “Kolonyalizm” Nedir?	11
1.3.1) “Keşfet!”, “Hükmet!”, “Otoriteni Meşrulaştır!” ve “Sen Onlardan Farklısın!”	15
1.3.1.1) “Keşfet!”	16
1.3.1.2) “Hükmet!”	20
1.3.1.3) “Otoriteni Meşrulaştır!”	23
1.3.1.4) Sen Onlardan Farklısın!	25
2) Batı’nın “Doğu Anlayışı” : Oryantalizm	27
2.1) “Söylem Analizi” Işığında Oryantalist Söylem Tahlili	31
2.2) Kolonyalizmi Meşrulaştırma Yolunda Oryantalist Metinler	36
3) ÇOCUK EDEBİYATI: BİR PROPAGANDA ARACI OLARAK TAHLİLİ	38
3.1) Çocuk Edebiyatının Doğası	39
3.2) Nodelman’ın “Harici Anlatıcılar” Tezi	42
4) BİR KOLONYALİST PROPAGANDA TAHLİLİ: VİKTORYA DEVRİ ÇOCUK ROMANLARINDA ORYANTALİZM	44
4.1) Viktorya Devri Çocuk Edebiyatının Genel Özellikleri	44
4.2) Viktorya Devri’nde Yazılmış Çocuk Romanlarının Tahlili	45
4.2.1) Egzotik Toprakların Çocuk Kaşifleri	45
4.2.1.1) Peter Pan	46
4.2.2) Şark’a Hükmeden “Çocuk Hükümdarlar”	53
4.2.2.1) Gizli Bahçe	56
4.2.2.2) Küçük Prenses	70
4.2.3) Uzak Diyarlarda Bir Küçük Kimlik Savaşçısı	82
4.2.3.1) Alice Harikalar Diyarında	83

BİBLİYOGRAFYA / KAYNAKÇA.....	97
-------------------------------	----

KISALTMALAR

Bkz: Bakınız

Vb : Ve benzeri

Vs : Vesaire

GİRİŞ

Çocuk Edebiyatı alanında, dünyanın farklı farklı coğrafyalarında çocuklar için yazılmış sözlü ve yazılı masallar, romanlar, hikayeler, şiirler ve hatta çocuklar için yazılmış şarkılar mevcuttur. Bu yapıtlar çoğu zaman çocukların hayalgüçlerine hitap edecek şekilde ortaya konmuşlardır ve eğlendirme, eğlendirirken terbiye etme ve ders verme amacıyla yazıldığını düşündüğümüz eserlerdir. Ancak bunun yanında çocuk edebiyatı alanında verilen eserler çoğu zaman üzerinden bilimsel, siyasi, sosyolojik ve kültürel okumalar yapılabilecek metinlerdir. Çocukken okuyup eğlendiğimiz pek çok eserin alt metninde, tıpkı yetişkinlere yönelik metinlerde de görülebildiği gibi, yazıldıkları dönemin konjonktürü doğrultusunda yönlendirmeler, mesajlar yattığı görülür.

Çocuk Edebiyatı'nın ne olduğu konusunda pek çok farklı görüş vardır. Çocuk Edebiyatı'nın ne olduğunu tartışabilmek için öncelikle "Çocuk kime denir?" sorusunu cevaplamak faydalı olacaktır. Çocuğun kim olduğu sorusunun kesin bir cevabı olmamakla birlikte, "genellikle, bedensel ve zihinsel gelişim bakımından insanoğlunun 0-16 yaş grubuna çocuk denildiği bilinmektedir."¹ Dolayısıyla çocuk edebiyatı için, edebiyatın "0-16 yaş grubuna hitap eden dalı" demek mümkündür.

Çocuk Edebiyatı alanında on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda Avrupa'da verilen eserlere bakıldığında da tıpkı yukarıda bahsedildiği gibi dönemin özellikle siyasi, kültürel ve sosyolojik gelişmelerinin yansımaları ve etkilerine sıklıkla rastlanır. Bu araştırmada, bahsi geçen yansıma ve etkileri göstermek ve tahlil etmek adına, İngiliz yazarlar tarafından Viktoryen Dönem'de yazılan çocuk romanlarında üretilen oryantalist söylem incelenecek ve bu oryantalist söylemin, İngiltere'nin aynı dönemdeki kolonyalist politikalarını meşrulaştırılması amacıyla bir propaganda aracı haline getirildiği tezi örnekler üzerinden araştırılacaktır.

Tarihte Viktorya Devri ya da Viktoryen Dönem olarak anılan zaman dilimi, Kraliçe Victoria'nın 1838 ile 1901 yılları arasında İngiltere tahtında oturduğu dönemdir. On dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarına tekabül eden

¹ Alemdar Yalçın, **Çocuk Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, Sayfa: 13

bu dönem, Avrupa siyaseti açısından kritik bir öneme sahiptir; zira on dokuzuncu yüzyıl, bu çalışmanın da anahtar kavramları olan propaganda, oryantalizm, kolonyalizm ve meşruiyet kavramlarının tarihteki öneminin zirveye ulaştığı bir zaman dilimidir. Bu kavramların tümü, birbirleri ile ilişkili olarak ortaya çıkmışlardır ve ortaya çıkışlarını hazırlayan etken de yine on dokuzuncu yüzyılın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel konjonktürüdür. Rönesans, Reform, Aydınlanma Hareketi, Sanayi Devrimi gibi bir dizi pek çok önemli gelişme siyasi, ekonomik ve kültürel sonuçlarını en çok bu yüzyıllarda göstermiş ve on dokuzuncu yüzyılın özellikle Avrupa açısından çehresini değiştirmiştir. On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan ve bu çalışma için büyük bir öneme sahip olan gelişme ise Sanayi Devrimi'nin yarattığı ekonomik sonuçların Avrupa'yı koloni arayışına itmesidir. İngiltere tarihinde Viktoryen Dönem, İngiltere'nin kolonizasyon politikası açısından zirveye ulaştığı bir dönemdir. Bu sebeple bu dönem "İmparatorluğun Altın Çağı" olarak anılır. Bu dönemim kimliğini temelde Kraliçe Victoria ve "imparatorluk" oluşturmuştur. Dolayısıyla Viktoryen Dönem'de kolonyalist politikaların rolü büyüktür. İngiltere'nin en büyük kolonisi olan ve "Britanya Hindistanı" ya da "Britanya Rajı" olarak anılan İngiltere kolonisi bu dönemde kurulmuştur; böylece Kraliçe Victoria "Hindistan İmparatoriçesi" unvanı kazanmıştır.

Çalışmanın anahtar kavramlarından biri olan kolonyalizmden bahsedildiğinde akla, en basit anlamıyla sömürgecilik gelir; zira sömürmek, tahakküm, boyun eğdirmek gibi kavramlar, kolonyalizmi anlamada ve tanımlamada kullanılacak anahtar kavramlardır. On dokuzuncu yüzyıl, ileride daha ayrıntılı şekilde inceleneceği gibi, kolonyalizmin Avrupa ülkelerinin sürekli politikaları olarak daha görünür hale geldiği bir dönemdir. Tarihin her döneminde, bütün iktidarlar, çeşitli politikalarının meşruiyetini sağlamak adına çeşitli söylemsel yöntemlere başvurur; dolayısıyla on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'daki iktidarlar da, diğer coğrafyalar üzerindeki sömürü, tahakküm ve boyun eğdirme faaliyetlerinin meşruiyetini sağlamak adına çeşitli söylemsel yöntemlere başvurmuşlardır. İngiltere'de bu ülkelerden biridir.

Bu çalışma için büyük önem arz eden sorulardan biri, bir kolonyalist özne olan İngiltere'nin, tahakkümünü sağlamak adına "ne gibi söylemsel yöntemlere" başvurduğu sorusudur. Bu sorunun cevabı, "kolonyalizmin ne olduğu" ve "söylemsel açıdan ne gibi yollarla tahakkümünü ve meşruiyetini sağlamaya çalıştığı", "Kolonyalizm, Propaganda ve Meşruiyet İlişkisi" başlığı altında teorik olarak

incelenecektir. Daha sonra söz konusu tahakkümün ve bu tahakkümün meşruiyetinin sağlanması yolunda kullanılan söylemsel yöntemlerden birinin de, çocuk edebiyatının ürettiği “kolonyalist propaganda niteliğindeki oryantalist söylemler” olduğu öne sürülecektir. Öne sürülen bu tez doğrultusunda “on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl İngiliz Çocuk Edebiyatında oryantalizm”, bazı eserler ve bu eserlerin her birinde öne çıkan farklı anahtar kavramlar üzerinden analiz edilecektir.

Oryantalizm bağlamında her alanda, incelenecek pek çok ürün mevcuttur. Resim, heykel, müzik, edebiyat bu alanların başlıcalarıdır. Ancak oryantalizm bir söylem olması itibarıyla, ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı anlatılacağı gibi, onu planlı olarak ilk kullanan ve kullandırtan Napoleon’dan bu yana en çok edebiyat alanında kendini göstermiştir. Pek çok edebi eserin, çoğunlukla romanların ürettikleri oryantalist söylem, kolonyalizm propagandası mahiyetinde incelemeye tabi tutulmuştur. Şüphesiz ki çocuk edebiyatı alanında verilen bazı eserler de bu bağlamda tahlil edilmelidirler. Zira devletler, gelecekte yetişkin vatandaşlar olacak çocuklara kendi değer ve politikalarını küçük yaştan itibaren benimsetmeyi amaçlarlar. Bu amaç doğrultusunda çocuklara yönelik söylemler üretir ve propagandalar yaparlar. Çocuklara yönelik üretilen söylem ve propagandaların çocuklara benimsetilmesi ise devletin okulları ve eğitim politikaları aracılığı ile gerçekleştirilir. İktidarların bu amaç uğruna ürettikleri söylem, çocuklara yönelik edebiyatı da etkisi altına almıştır; bunun bir sonucu olarak çocuk edebiyatı alanında verilen pek çok eserde kolonyalist propaganda mahiyetinde üretilen oryantalist söyleme rastlanır.

Viktoryen Dönem’de, İngiltere’de eğitim alanında köklü değişiklikler yapılmıştır. 1870 yılında beş ve on yaş arası tüm çocukların okula gitmesini zorunlu kılan bir yasa onaylanmış ve devlet ilk kez eğitime bu derece müdahil olmuştur. Bu durum, Viktoryen Dönem’de devletin eğitime olan müdahalesini artırdığını, dolayısıyla çocuklara yönelik daha fazla söylem üretmeye başladığının göstergesidir. İktidarın çocuklara yönelik ürettiği söylem ve yaptığı propagandalar, yetişkin vatandaşların çocuklara yönelik ürettiği söylemi de etkilemiş ve bu durum yetişkin yazarlar tarafından yazılan çocuk edebiyatına da etki etmiştir. Dolayısıyla Viktoryen Dönem, oryantalist söylemin çocuk edebiyatına da tesir ettiği bir zaman dilimidir. Eric Hobsbawm’un da söylediği gibi “(...) süslü Babu İngilizcesiyle konuşan

bir Hintlinin de boy gösterdiği İngiliz çocuklar için hazırlanmış okul mecmualarında olduğu gibi, egzotik dünya, sıradan eğitimin bir parçası haline geldi.”²

Bu çalışmada, Viktoryen Dönem İngiliz Çocuk Edebiyatı’nda oryantalizm, yine İngiltere’nin kolonyalist politikaları bağlamında incelenecektir. Avrupa ülkeleri arasından İngiltere’nin incelenmesinin nedeni Cemil Meriç’in “oryantalizm” tanımı ile açıklamak mümkündür. Meriç’e göre oryantalizm, “İngiltere ve Fransa’nın Doğu’ya karşı özel bir ortaklığıdır.”³ Said’in de söylediği gibi, İngilizler ve Fransızlar’ın, “İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD hakimiyeti dönemine dek, Şark’a müdahaleleri diğer Avrupa ve Atlantik güçlerine nazaran niteliksel olarak farklıdır”⁴. Bu farkı Said şöyle ifade eder: “Şarkiyatçılıktan söz etmek, İngiltere ve Fransa’ya ait bir kültürel girişimden, bir tasarıdan söz etmektir.”⁵ Yani, özellikle İngiliz oryantalizminin ayırıcı özelliği, onun “baharat ticareti, sömürge orduları ile uzun bir sömürge yönetimi geleneği, korkunç bir araştırma birikimi, sayısız ‘Şark uzmanı’, ‘ustası’, bir Şark hocalığı, ‘Şark’a ilişkin karmaşık bir fikirler dizisi, (Şark zorbalığı, şaşaası, acımasızlığı, şehveti), yerel Avrupa kullanımı için ehlileştirilmiş pek çok Doğu mezhebi, felsefesi, bilgeliği”⁶ gibi olgu ve imgelerle yaratılmış bir tasarım olmasıdır. Bu tezin üzerine temellendirildiği araştırma konusunun İngiliz Edebiyatı üzerinden yapılacak olmasındaki amaç tam da bu tasarımın tahlil edilmesidir.

Çalışmada araştırılacak olan zaman dilimi olarak on dokuzuncu yüzyıla tekabül eden Viktoryen Dönem’in tercih edilmesinin sebebi ise yukarıda da bahsedildiği üzere, bu çalışma için büyük öneme sahip anahtar kavramlar olan ve birbirleri ile kesintisiz ilişkileri bulunan propaganda, kolonyalizm, oryantalizm ve meşruiyet kavramları açısından on dokuzuncu yüzyılın bir yükseliş dönemi oluşudur.

BENZER ÇALIŞMALAR

Çocuk edebiyatı alanında verilmiş ve sosyolojik, tarihi, siyasi ya da kültürel analizlere dayanan pek çok çalışma mevcuttur. Bunların arasında, tıpkı bu çalışma gibi, İngiliz Çocuk Edebiyatı’ndaki oryantalist ve kolonyalist söylemi tahlil eden hatırı sayılır sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu tez, konusu ve tahlil ettikleri

² E. J. Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı**, Dost Yayınevi, Ankara, 2005, Sayfa: 93

³ Cemil Meriç, **Kültürden İrfana**, İletişim Yayınları, 2013

⁴ Edward Said , **Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları** , Çeviren: Berna Ülner , Metis Yayınları, İstanbul, 2012, Sayfa: 13

⁵ Bkz: Said, **Şarkiyatçılık**, 13

⁶ Bkz: Said, **Şarkiyatçılık**, 13-14

eserler göz önünde bulundurulduğunda, bahsi geçen çalışmalar ile oldukça benzerlik göstermektedir.

Bu çalışmalardan biri, ilerleyen kısımlarda pek çok kere referans gösterilecek olan, Daphne Kutzer'ın *Empire's Children: Empire and Imperialism in Classic British Children's Books* adlı kitabıdır. Kutzer yukarıda adı belirtilen kitapta Viktoryen Dönem'de yazılmış çok sayıda çocuk kitabını, imparatorluğun ve emperyalist politikaların özellikleri ve ürettikleri bazı söylemler üzerinden tahlil eder. Örneğin Burnett ve Nesbit'in eserlerini "Evdeki İmparatorluk" başlığı altında, Lofting ve Milne'nin kitaplarını ise "Emperyal Fanteziler" başlığı altında ve bu söylemler çerçevesinde tahlil eder. Ancak bu tezden farklı olarak, ele aldığı eserlerin tahlilinde oryantalizme odaklanmaz. Odaklandığı kavramlar daha çok "imparatorluk" ve "emperyalizm"dir.

Bir diğer benzer çalışma ise Güney Florida Üniversitesi'nden Brittany Renee Griffin tarafından yazılan *Tales of Empire: Orientalism in Nineteenth- Century Children's Literature* başlıklı yüksek lisans tezidir. Griffin'in tezinde tahlil ettiği eserlerden bazıları bu tezde de tahlil edilecektir. Ancak benim çalışmamda, Brittany Griffin'in de tezinde incelediği Gizli Bahçe ve Alice Harikalar Diyarında eserlerine ek olarak Küçük Prenses ve Peter Pan eserleri de tahlil edilecek ve oryantalizm bağlamında incelenecektir. Yine Griffin'in çalışmasından farklı olarak ben bu çalışmada, kolonyalizmi meşrulaştırma yolunda üretildiğini öne sürdüğüm dört farklı propagandayı -"Keşfet!", "Hükmet!", "Otoriteni meşrulaştır!" ve "Sen onlardan farklısın!"- tartışacak ve her eseri, içinde barındırdığını keşfettiğim bu dört söylemden, ya da dört farklı kolonyalizm propagandasından birini merkeze alarak inceleyeceğim.

Yukarıda da belirttiğim gibi, bu dört propagandadan birincisi "keşfetme" söylemi yoluyla yapılmaktadır; ki ben bu söylemin Peter Pan romanında üretildiğini öne süreceğim ve romanı bu kavram etrafında tahlil edeceğim. Kolonyalizmin propaganda amaçlı kullandığını söylediğim ikinci söylem "hükmetme" söylemidir ve Gizli Bahçe "hükmetme" merkeze alınarak analiz edilecektir. Küçük Prenses'i incelerken, bir başka kolonyalizm propagandası olarak sunduğum "meşru otorite" kavramı bir ön plana çıkarılacaktır. Son olarak Alice Harikalar Diyarında ise kolonyalizmin son merhalesi olduğunu söylediğim "Sen onlardan farklısın!" söylemi ve "kimlik" kavramı üzerinden incelenecektir.

1) “KOLONYALİZM” , “PROPAGANDA” ve “MEŞRUIYET” İLİŞKİSİ

Çalışmanın önceki kısımlarında da bahsedildiği gibi, on dokuzuncu yüzyıl “meşruiyet”, “propaganda” ve “kolonyalizm” kavramları açısından oldukça önemli bir zaman dilimidir. Zira on dokuzuncu yüzyıl kolonyalizmin, Avrupa Devletleri’nin dışarıya yönelik en önemli politikası olarak yükselişe geçtiği bir süreçtir. “Meşruiyet” kavramı, tarihin her döneminde yöneticilerin “yönetme haklarının kaynağı” olma açısından iktisatlar için en gerekli araç olmuştur. Ancak on dokuzuncu yüzyılda, halkın siyaset sahnesine etkili bir aktör olarak çıkışı ve yönetimde söz sahibi olmasıyla birlikte, iktidarlar halkın karşısında meşruiyet kavramı iyice önem kazanmıştır; zira artık iktidar olabilmek için meşruiyetlerini sağlayabilmenin yanında, her türlü politikanın da meşruiyetini halk nezdinde kazanmak gibi bir zorunluluk zuhur etmiştir. Propaganda da insanların varlıklarını sürdürdükleri andan itibaren var olduğu halde, siyasi ve sosyolojik açıdan önemini on dokuzuncu yüzyıl Avrupası’nda, yine “halklar”ın önemli aktörler olarak sahneye çıktığı siyasi ortamın şartları altında kazanmıştır. Bu dört kavramın birbirleri ile ilişkisi de yine aynı siyasi şartlar altında olgunlaşmıştır.

Meşruiyet, propaganda ve kolonyalizm kavramlarının ilişkisinin tam olarak anlaşılabilmesi, özellikle de on dokuzuncu yüzyılın siyasi şartları altında neden birbirlerinden besleniyor olduklarının anlaşılabilmesi için öncelikle her iki kavramın da ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Ancak kısaca söylemek gerekirse, halk kavramının tarih sahnesinde önem kazandığı ve devletin yönetiminde söz hakkı elde etmeye başladığı on dokuzuncu yüzyılda, iktidarlar halk nezdinde yaptıkları her şeyin, her türlü politikaların meşruiyetini sağlamak zorundaydılar. Bunu sağlayabilmeleri için gerekli araç ise “propaganda” idi. Kolonyalizm de on dokuzuncu yüzyılın Avrupa ülkelerinin önde gelen politikalarından biri olarak meşruiyetini kazanma yolunda propagandaya ihtiyaç duymuştur.

Tüm Avrupa ülkeleri için on dokuzuncu yüzyılı anlamak adına önem arz eden bu kavramlar, doğal olarak Britanya’da Viktoryen Dönem açısından da önemlidir. Bu tezde, Viktoryen Dönem’de yazılmış ve yazıldığı dönemin izlerini taşıyan üç farklı çocuk romanı tahlil edileceğinden, öncelikle “meşruiyet”,

“propaganda” ve “kolonyalizm” kavramlarının incelenmesi faydalı olacaktır. Bu bölümde, bu üç kavram üç müstakil başlık altında daha detaylı incelenecek, aralarındaki ilişkilerin mahiyeti açıklanacak ve ilerleyen bölümlerde tahlil edilecek olan beş roman açısından taşıdıkları önemin ne olduğuna vurgu yapılacaktır.

1.1) “Meşruiyet” Kavramı ve Tarih Boyunca “Meşruiyetin Kaynağı”nın Değişimi

Meşruiyet kavramı, çalışmanın giriş bölümünde de söylendiği gibi, bu çalışmanın dört anahtar kavramından –propaganda, oryantalizm, kolonyalizm, meşruiyet- biridir. Peki ama “meşruiyet” tam olarak nedir?

İktidarın meşruiyetinin kaynağının ne olduğu meselesi tarih boyunca çeşitli siyasi, sosyolojik, dini, coğrafi, ilmi ve iktisadi gelişme ve farklılıklar ışığında değişiklik göstermiştir. Meşruiyet bahsinde değişmeyen tek şey, “iktidarın meşruiyeti” meselesinin yöneten ve yönetilen arasında bir mesele oluşudur. Örneğin bir kralın meşruiyeti, halkın, o kralın “yönetmeye hakkı olduğuna” inanması, hatta “iman etmesi” ile sağlanır. Ancak halkın buna inanırken neyi referans aldığı, yani “iktidarın meşruiyetinin kaynağının ne olduğu” bahsi, yukarıda da saydığım bazı gelişmeler doğrultusunda değişiklik göstermiştir. On beşinci yüzyılda Avrupa’da herhangi bir ülkede iktidarda bulunan bir kral yönetme hakkını Tanrı’dan aldığını söylerken, halk bu söylemi yeterli bulmuş ve kralın yönetme hakkı olduğuna inanmıştır; dolayısıyla bu kralın meşruiyetinin kaynağı Tanrıdır. Yirmi birinci yüzyılda bir Avrupa ülkesinin yöneticisi ise yönetme hakkını “halktan” aldığını söyler ve halk da bunu kabul eder. Çünkü halk o yöneticiyi kendi iradesi ile seçmiştir. Daha önce de söylenildiği gibi, iktidarın meşruiyeti meselesi tarih boyunca yöneten ve yönetilen ilişkisi üzerine kurulu bir mesele olmuştur. Fakat iktidarın meşruiyetinin kaynağı değiştikçe, söylemler ve bu söylemlerin halka iletilme şekli de değişmiştir.

Orta Çağ boyunca, yönetme hakkını Tanrı’dan aldığına inanılan iktidarlara halkları yönettiler; bu süreç boyunca iktidarlara, ne yaptıklarıyla ilgili halka hesap vermek zorunda değildi. Onlar yönetir, halk itaat ederdi; ancak Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte bireyin önem kazanması, bunun yanında kitle iletişim araçları ve matbaanın icadı, bunların kullanımlarının yaygınlaşması ile birlikte siyaset sahnesine yeni bir aktör çıktı: “Halk”. Bu aktörün konumunun zirveye ulaştığı zaman dilimi ise 1789 Fransız Devrimi’dir. Bu ihtilal yalnızca Fransa için değil, tüm dünya

açısından çok önemli gelişmeleri beraberinde getirdi. Bunlardan en önemlisi, yeni doğan bazı kavramlardı; milliyetçilik ve ulus (millet) kavramları gibi. Fransız Devrimi ekonomik olarak gittikçe güçlenen burjuva sınıfının, bürokratik olarak kendilerinden üstün olan ve yine kendilerinden yüksek vergiler alan aristokrat sınıfa karşı eşitlik, özgürlük, kardeşlik, milliyetçilik gibi kavramlar üzerinden yaptıkları “propaganda” ile halkı monarşiye karşı ayaklandırması sonucu vuku bulmuştur. Sonucunda da iktidarın “meşruiyet”inin kaynağı monarşilerden halklara geçmiştir. Halk ayaklanmaları ile yerlerinden edilen monarşilerin durumu, artık halkın kendi kaderi hakkında söz sahibi olmak istediğini ortaya koymuştur; zira monarşiler, kendi kaderini belirlemek isteyen halkın taleplerini karşılamamaktadır. Bu noktada ya halk devrimleri ile monarşiler yıkılmıştır ve yerine –bugünkü anlamıyla olmasa da- cumhuriyet kuruldu ya da mutlak monarşiler, meşruti monarşiye evrilmiştir. Kısacası, halkın da -az ya da çok- kendisini temsil edebildiği rejimler tarih sahnesine çıkmıştır.

Yukarıda detaylı olarak incelenen siyasi gelişmeler doğrultusunda artık iktidarlar -yönetim şekilleri ne olursa olsun- halkın taleplerini görmezden gelemezdi; bunun yanında iç ve dış politikada alacağı kararlar için önce halkın kamuoyunun desteğini almalıydı. Artık yönetenlerin iktidarlarının meşruiyeti halk idi, dolayısıyla bir iktidarın meşruiyetini devam ettirebilmesi için, iç ve dış siyasette attığı her adımın halk tarafından benimsenmesi şarttı. Dolayısıyla iktidarlar, her türlü politikalarının benimsenmesi için söylemler üretmek durumunda kaldılar; yani bu politikaların “propagandasını” yapmak artık elzemdi. Bir sonraki bölümde propaganda kavramının ne olduğu ve özellikle on dokuzuncu yüzyılın siyasi şartlarındaki önemi anlatılacaktır.

1.2) Geçmişten Bugüne “Propaganda”

Bu çalışmanın, giriş bölümünde sözü geçen üç anahtar kavramdan biri de “propaganda” kavramıdır. Bunun sebebi, bu çalışmanın temel tezinin çocuk edebiyatı alanında verilen eserlerin bir kısmının oryantalist söylem yoluyla oluşturulmuş birer kolonyalizm propagandası olarak yorumlanabileceği iddiası oluşudur. Bu tezde de tahlil edilecek dört farklı eser, kolonyalizmin meşruiyetini sağlamak adına üretilen dört farklı söylem yoluyla yapılan “propagandalar” olma özelliği taşırlar ve bu bağlamda analiz edileceklerdir. Bu tezin açıkça ortaya koyulabilmesi ve bahsedilen iddianın araştırılabilmesi adına propagandanın ne

olduğunun ve tarih boyunca hangi amaçlarla kullanıldığının ortaya koyulması elzemdir.

Propaganda kavramını çok basit manasıyla tanımlamak gerekirse; bir fikre, politikaya, aktiviteye halk nezdinde meşruiyet kazandırmak; bu politikaların hayata geçirilmesi ve devamı esnasında halkın desteğini almak amaçlı üretilen söylemdir. Ancak çalışma açısından propagandanın hangi zaman diliminde, ne gibi sosyal ve siyasi koşullar altında önem kazandığının bilinmesi elzemdir. Bu sebeple propaganda kavramının tarihsel yolculuğunun anlatılması faydalı olacaktır.

Propaganda teorisi üzerine araştırmalar yapan Terence H. Qualter Propaganda Teorisi ve Propaganda'nın Gelişimi adlı makalesinde, ilk olarak Papa Gregory'nin geliştirdiği ve bölünen Hristiyan dünyasını tekrar bir araya toplamak için kurulan Sagra Congretio Christiano Nomini Propagandanın⁷, amaçladığının dışında iki sonucunun ortaya çıktığından bahseder. Bu sonuçlardan birincisinin, “daha sonraları kamuoyunu kontrol etmek, böylece kitlelerin eylemlerini güdümlmek isteyen başka propagandacılara bir örnek oluşu”; “ikincisinin ise, kamuoyunun günümüzdeki biçimiyle kontrol edilmesiyle sonuçlanan uygulamaları kolaylaştırmış oluşu” olduğudur.⁸ Papa Gregory Sacra Congretio Christiano Nomini Propaganda'yı kurarken, dünya tarihine bir miras olarak “propaganda” kavramını bıraktığının farkında değildi; fakat bu kavram yüzyıllar boyunca, tam da Terence H. Qualter'ın zikrettiği amaçlara yönelik kullanıldı. Yani “kamuoyunu kontrol etmek” ve “kitlelerin eylemlerini güdümlmek” için.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, toplumları bir düşünceye kanalizetme amaçlı ikna teknikleri, insanoğlunun örgütlü yaşamaya başladığı zamanlardan itibaren mevcuttur. Ancak bugünkü anlamıyla “propaganda”, on dokuzuncu yüzyılın getirdiği bir dizi değişiklikle ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın temel tezi Viktorya Devri üzerine kurulu olduğundan, on dokuzuncu yüzyılın çalışma açısından büyük önemi vardır. Kolonyalizm bahsinde de belirtildiği gibi, on dokuzuncu yüzyıl bu çalışmada kullanılan “kolonyalizm”, “propaganda”, “oryantalizm” gibi kavramların sahip

⁷ Terence Qualter, **Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi**, Çeviren: Ünsal Oskay, Sayfa: 257 (Çevrimiçi: http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/35/1/15_terence_h_qualter.pdf/)

Propaganda kavramının çıkış noktası, 1622 yılında Papa Gregory tarafından Reform hareketi sonrasında bölünen Hristiyan dünyasını tekrar bir araya toplamak ve Katolik inancını tekrar hakim kılmak amacıyla kurulan “Sagra Congretio Christiano Nomini Propaganda”dır. Tarihte kitleleri ikna etmek adına kullanılan teknikler, insanın toplum içinde yaşamaya başladığı günden beri vardır; ancak bu amacı güden ve “propaganda” kavramını kullanan ilk kuruluş, Papa Gregory'nin kurduğu Sagra Congretio Christiano Nomini Propaganda'dır.

⁸ Bkz: Qualter, **Propaganda Teorisi**, 257

oldukları önem açısından zirve yaptıkları bir dönemdir. Propagandanın varlığının siyasal hayatın içinde devamlı hale gelmedi, büyük önem kazanması ve geniş kapsamlı, örgütlü bir propagandanın oluşması için gerekli koşullar ancak ondokuzuncu yüzyıldaki ulus devletleriyle birlikte ortaya çıkabildiği için, esas itibarıyla propaganda çağdaş sayılabilecek bir olgudur.”⁹ “Ulus devlet” kavramının, propagandanın bugünkü önemini kazanması yolunda ne gibi koşullar hazırladığı meselesi tamamen meşruiyet bahsiyle ilgilidir. Fransız Devrimi’nin slogan kavramlarından biri olan “milliyetçilik” fikri “ulus (millet)” kavramının tohumunu atmıştır; zira halkların uluslara dönüşmesi, “milliyetçi propaganda” ile mümkündür. İşte bu noktada “ulus ” ile “propaganda” ilişkisi görünür hale gelir ki, bu bölümün asıl sorusu da budur.

Terence H. Qualter, neden propaganda kavramının, ulus devletlerin yaygınlaşması ile önem kazandığını söyler? Bu sorunun cevaplarından biri, yukarıda bahsedilen üç anahtar kavramın birbiri ile ilişkisinin altında gizlidir aslında; yani “halkların” nasıl “ulus” olduklarının cevabında. “Halklar” nasıl “ulus” haline gelirler? Bu sorunun cevabını verebilmek için öncelikle “halk” kavramı ve “ulus” kavramı arasındaki farkın üzerinde durmak gerekir. “Ulus” terimi, “halk” teriminden fazla olarak, kendisine mensup bireyler arasında “dil, din, gelenek-görenek, ülkü birliği” gözetir. Dolayısıyla bir halkın ulus olabilmesi, teritoryal devletin ulus devlete dönüşebilmesi için, halkın bu gibi unsurların birliği konusunda konsensusa sahip olması gerekmektedir. Peki bu konsensus nasıl sağlanır? İşte bu noktada “propaganda” devreye girer. Bir halkı ulusa evriltebilmek için, “ortak dil”, “ortak ülkü, “ortak din” ve “ortak gelenek-görenekler” belirlenir ve bunlar çeşitli propaganda yöntemleriyle halka benimsetilir. Resmi eğitim, resmi tarih yazıcılığı, basın-yayın organları bu propagandanın araçları olarak kullanılabilirler; Qualter’ın sözünü ettiği “propagandanın ulus devlerin yaygınlaşması ile önem kazandığı” tezinin ikinci sebebi ise, yukarıda “meşruiyet” kavramı üzerinde durulurken bahsettiğimiz, iktidarın meşruiyetinin kaynağının “halklar”, ya da tarih sahnesine henüz çıkmış “uluslar” olması sonucunda, iktidarın ülkenin yönetimi konusunda içte ve dışta attığı adımlar konusunda ulusları ikna etme ihtiyacıdır. Çünkü bu ikna “propaganda” ile mümkün olur. İşte bahsettiğimiz bu iki sebeple, propaganda kavramı ulus devletlerin uluslararası aktörler olarak yaygınlaşması ile bugünkü önemini kazanmıştır. Ulus fikrinin ve ulus devletlerin doğasında propaganda ihtiyacı vardır.

⁹ Bkz: Qualter, **Propaganda Teorisi**, 257

Bu çalışmada incelemeye tabi tutulacak siyasi aktör olan İngiltere her ne kadar bir imparatorluk olsa da, bu spesifik bir “İngiliz ulusu” tanımı ve kimliği olmadığı anlamına gelmez. Bilakis imparatorluğun altın çağı olarak anılan Viktorya Devri, İngiliz ulusunun saf kültür ve değerlerine de sıklıkla atıf yapılan bir dönemdir. Daha önce de söylenildiği gibi, Viktorya Devri’nde zorunlu eğitim kararı alınması ve devletin eğitime daha fazla müdahil olması da bahsedilen kültür, değer ve politikaların bireylere benimsetilmesi yolunda araç olarak kullanılır. İlerleyen bölümlerde, kitap tahlilleri esnasında, Viktorya Devri’nde İngiliz ulusuna ait kültür ve değerlere yapılan atıflara, örnekler üzerinden tekrar değinilecektir. Bu noktada üzerinde durulması gereken nokta şu ki, her ne kadar yukarıda “ulus-devlet” ve “propaganda” ilişkisi kurulmuş olsa da, kolonyalist imparatorlukların da propagandaya gereksinimleri vardır. Çünkü “ulus”, kolonyalist imparatorluklar için de önemlidir. Bunun sebebi, uzun ömürlü olmak adına kolonileştirdiği toprakları asimile etme stratejisi gütmek durumunda olan kolonyalist imparatorluğun elinde güçlü bir ulus tanımı, dini ve kültürel değerler olması zorunluluğudur. “Bu ilişki post-kolonyal teoride merkez/çevre ilişkisi olarak adlandırılıyor. Merkez İngiltere’dir, Fransa’dır; çevre ise imparatorlukların sömürgeleştirdiği coğrafyalardır.”¹⁰ Merkezdeki iktidar, kendi ulusal değerlerini hem merkezdeki kendi halkına hem de çevredeki halklara benimsetmelidir ki, kolonileştirdiği topraklarda kalıcı olabilsin. Dolayısıyla merkezdeki iktidar bu amaca yönelik olarak propagandalar yapmaya muhtaçtır. Viktorya Devri İngilteresi için de bu durum geçerlidir.

Propaganda araçları, propaganda amaçlı kullanılan söylemler değişkendir. Siyasi ortamın ihtiyaçlarına göre şekillenirler. Bir sonraki bölümde, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl ulus devletlerinin “koloni” ihtiyaçlarını karşılamak adına yönettikleri “kolonyalizm” politikası ve bu politikayı meşrulaştırmak adına ürettikleri söylemler incelenecektir.

1.3) “Kolonyalizm” Nedir?

Kolonyalizmin “sistemli bir devlet politikası” olarak tarih sahnesinde boy göstermesi, Avrupa Devletleri’nin on dokuzuncu yüzyıl boyunca kolonyalizmi bir

¹⁰ Ahmet Ağır, Medeniyetin Öncü Kahramanları: Robinson Cruseo ve Ahmet Celal, **İlmi Araştırmalar**, Sayı:24, 2007, Sayfa:9, (Çevrimiçi: <http://dergi.fsm.edu.tr/index.php/iadeti/article/viewFile/576/596>)

politika olarak benimsemeleri sonucu gerçekleşmiştir. On dokuzuncu yüzyıl öncesinde de kolonyalizmden bahsetmek mümkündür, ancak on dokuzuncu yüzyılda olduğu kadar programlı bir devlet politikası niteliğinde değildir. On dokuzuncu yüzyılda programlı politikalar şeklinde ortaya çıkışı Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi gibi bir dizi gelişmenin ortaya çıkardığı sonuçlar ışığında gerçekleşmiştir. Bu bir dizi gelişmenin birbirleriyle ve kolonyalizmle ilişkilerinin mahiyeti ve ne şekilde olgunluk kazandığı açıklanmadan önce, “kolonyalizm”in ne olduğundan kısaca bahsetmek gerekir.

Daha önce de söylendiği gibi kolonyalizm denildiğinde akla, en basit anlamıyla sömürgecilik gelir. Kolonyalizm, içinde “sömürmek”, “tahakküm”, “boyun eğdirmeye” gibi kavramları barındırır ve bir devlet politikası olarak bu fiilleri araç olarak kullanır. Kolonyalizm basit manasıyla bir devletin, kendi sınırları dışındaki bir toprak parçasına ve o toprağın üzerindeki halklara hükmetmesi, bu topraklara kendi vatandaşlarını iskan etmesi, bu topraklar ve topraklar üzerinde yaşayan halklar üzerinden ekonomik fayda elde etmesidir. Post-kolonyalizm teorisyenlerinden İngiliz Robert J. C. Young, *Post-Colonialism: An Historical Introduction* adlı kitabında bu ayrımın üzerinde durur. Young, “hükümet tarafından merkezden bürokratik olarak yönetilen, ideolojik ve mali sebeplerle kurulan ve ‘emperyalist’ olarak nitelendirilen ‘imparatorluklar’” ile “ayrı ayrı toplulukları yerleştirme amacıyla ya da şirketler tarafından ticari amaçlar doğrultusunda kurulan ve ‘kolonyalist’ olarak nitelendirilen ‘imparatorluklar’”¹¹ arasında temel bir fark olduğundan bahseder. Peki bu temel fark nedir? Young, “kolonyalizm”in faaliyetlerinin pragmatik olduğunu, on dokuzuncu yüzyıla kadar çoğunlukla yerel olarak ve rastgele bir şekilde ortaya çıktığını söyler. Oysa “emperyalizm” merkezdeki ideoloji tarafından şekillendirilir ve devletin gücünün teyidi, yayılması ile ilgilidir. Kolonyalizm merkezden uzak yerlerde gerçekleştirilen ve yalnızca ekonomik sebeplere dayanan bir faaliyettir; emperyalizm ise merkezden devlet politikası olarak yürütülür ve devlet gücünün gösterişli projelerine dayanır.¹²

Britanya’nın kolonyalist tecrübelerinin başlangıcı on altıncı yüzyıldaki Yeni Dünya tecrübelerine dayanır; ancak kolonyalizmin Britanya için sistemli bir devlet politikası haline gelişi on dokuzuncu yüzyılda olmuştur. Terence’in deyişiyle Britanya “ayrı ayrı toplulukları yerleştirme amacıyla ya da şirketler tarafından ticari amaçlar

¹¹ Robert Young, *Post-Colonialism: An Historical Introduction*, BlackWell Publishing, 2008, Sayfa: 16,17

¹² Bkz: Young, *Post-Colonialism*, 16,17

doğrultusunda kurulan” ve “kolonyalist olarak nitelendirilen” bir imparatorluktur. Yani on dokuzuncu yüzyılda Britanya İmparatorluğu, kolonyalist bir imparatorluktur ve Avustralya ve Hindistan gibi ülkeler üzerindeki politikası bir “kolonyalizm” örneğidir. Tüm diğer Avrupa ülkeleri gibi, İngiltere’yi de koloni aramaya iten sebepler, Sanayi Devrimi’nin yarattığı bir dizi ekonomik sonuçtur; Avrupa pazarının doyması sonucu, Avrupa Devletleri yeni pazar arayışına girmişler ve farklı coğrafyalara açılmışlardır. Dolayısıyla kolonyalizm ekonomik amaçlara yönelik başlamış bir projedir ve Britanya İmparatorluğu’nun kolonyalist tecrübeleri ekonomik açıdan başarıya ulaşmıştır. Eric Hobsbawm bu başarıyı ve nedenlerini şu cümlelerle açıklar:

“Britanya’nın denizaşırı ülkelerdeki başarısının çoğu, çoktandır elinde bulundurduğu müstemlekelerini daha sistemli sömürmesinden ya da Güney Amerika gibi bölgelerde en büyük ithalatçı ve yatırımcı olarak işgal ettiği özel konumdan kaynaklanmaktaydı. İngiltere’nin Hindistan, Mısır ve Güney Afrika dışındaki ekonomik faaliyetlerinin çoğu, (beyaz ‘dominyonlar’ gibi) hemen hemen bağımsız olan ülkelerde veya (ABD ve Latin Amerika gibi) İngiliz devletinin kendine etkili bir faaliyet alanı bulamadığı bölgelerde yer almaktaydı.”¹³

Britanya İmparatorluğu’nun kolonyalist politikaları isabetli stratejilerle her ne kadar ekonomik amaçlarına ulaşmışsa da, İmparatorluk açısından bakıldığında kolonyalizmin siyasi sonuçları ekonomik sonuçlarının önündedir. Kolonyalizm Britanya İmparatorluğu için bir süre sonra ekonomik bir proje olmaktan çıkmış ve İngiltere’yi adım adım büyük bir imparatorluk haline getirecek siyasi bir projeye dönüşmüştür. Öyle ki İngiltere sömürgeci devletlerin en güçlüsü ve en uzun ömürlüsü olmuştur. İngiliz kolonyalizminin siyasi açıdan bu kadar uzun ömürlü olmasının sebeplerini, İmparatorluğun kolonyalizmi siyasi bir projeye evriltilmesidir. Robert Young, Britanya’nın denizaşırı ülkelerdeki başarısının sebebini şu cümlelerle açıklar:

“...bu sömürgeciliği devamlı ve etkili kılan esas etmen sadece bu devasa askeri gücün yanında, sömürgeleştirdiği yerlere kendi dini ve kültürel birikimini kolayca aktaracak etkili metotlar sayesinde oralarda kendine benzer yeni hayatlar, kültürler, yöntemler oluşturmaları ve sonuçta kendisi gibi düşünen insanlar ortaya çıkarmasıdır.”¹⁴

Young’un bu cümlelerinin özeti olarak şu söylenebilir ki, Britanya İmparatorluğu’nun denizaşırı ülkeler üzerindeki kolonyalist politikalarının bu denli başarıya ulaşmasının sebebi, işgal ettiği topraklardaki halkları başarıyla asimile etmesidir. Bütün Avrupa ülkeleri kolonize ettikleri topraklardaki halklar üzerinde

¹³ Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı**, Sayfa: 87

¹⁴ Bkz: Ağır, **Medeniyetin Öncü Kahramanları**, 9

asimilasyon politikası uygulamıştır; ancak Britanya İmparatorluğu'nun bu noktada Kara Avrupası'ndan ayrıldığı ve bu çalışma için de önem arz eden mühim hususlar vardır. Bu hususlardan birinin ne olduğunu Hobsbawm şu cümlelerle ifade eder:

“Bengallilerin ve Yorubalıların, hiçbir zaman gerçek anlamda İngiliz olaamayacaklarına inanan İngilizlerin aksine Fransa, uyruklarını Fransızlaştırabileceğine, onların teorik olarak (Bourdeaux'da olduğu gibi, Martinique'te ve Timbaktu'da da ders kitaplarında vurgulandığı gibi) ‘nos ancstres les gaulois’ (atalarımız Galyalıları) soyundan olduklarına inanmaktaydı.”¹⁵

Hobsbawm'un bu cümlelerle ifade ettiği husus, İngilizler'in kolonize ettikleri topraklardaki halkları İngilizleştirme amacı taşımadıklarıdır. Diğer Avrupa ülkelerine bakıldığında, Hobsbawm'un da söylediği gibi özellikle Fransızlar, kolonize ettikleri topraklarda yaşayan halkları tam anlamıyla asimile ederler. İngiliz kolonyalizmi ise, Kara Avrupası ülkelerine nazaran daha az asimilecidir. Varolan asimilasyon politikaları da Kara Avrupası ülkeleri ile karşılaştırıldığında daha az silah zoru kullanarak hayata geçirilmiştir. Bugün geçmiş dönemde Avrupa kolonisi olmuş ülkelere bakıldığında, eski İngiliz kolonisi olan ülkelerin halklarının kimliklerini oluşturan pek çok unsuru muhafaza edebilme hususunda daha şanslı oldukları gözlemlenebilir. Ancak bu durum Britanya İmparatorluğu'nun hiç asimile etmediği manasına gelmez. Yalnızca şekil ve yöntem açısından farklar vardır. Bu noktada Hobsbawm'un şu sözlerine başvurmak faydalı olacaktır: “Elbette Dakar'da ya da Mombasa'da en sıradan bir katip bile efendi konumundaydı ve Paris'te ya da Londra'da varlığının farkına bile varmayacak kişiler tarafından ‘beyefendi’ olarak kabul edilmekteydi...”¹⁶ Yani basit bir İngiliz, basit bir Hintli'nin “efendisi” idi. Hintli ise bunu kabul ediyor ve ona hizmetçilik yapıyordu. Yalnızca İngiliz olduğu için, onu kendinden üstün görüyodu; dolayısıyla Hintli, İngiliz'in kendisine dayattığı “İngilizler Hintliler'den üstündür” olgusunu kabul etmiş oluyordu. Belki İngilizce öğrenmek ya da konuşmak ona silah zoruyla dayatılmıyordu ama “kendisinden üstün İngiliz efendilerine” hizmet edebilmek için bu dili öğrenmesi zaten elzemdi. Bu husus ilerleyen bölümlerde, özellikle İngiliz kolonyalizminin “asimilasyon” ayağının işlendiği Peter Pan romanının tahlilinde daha ayrıntılı şekilde anlatılacaktır.

Viktorya Devri İngiltere'nin kolonyalist politikaları açısından pek çok başarı elde ettiği bir zaman dilimidir, çünkü bu dönemde pek çok koloni elde edilmiştir. Öyle ki kolonyalizm İmparatorluk için en büyük iftihar kaynaklarından biri olmuş,

¹⁵ Bkz: Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı**, 83

¹⁶ Bkz: Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı**, 83

“İmparatorluk Günü” kutlamaları yerleştirilmeye çalışılmıştır.¹⁷ Bu dönemde İngiltere’ye atfedilen “üzerinde güneş batmayan imparatorluk” söylemi İngiltere’nin nasıl bir siyasi güç haline geldiğinin göstergesidir. Kolonyalist politikaların imparatorluk açısından öneminin zirveye ulaştığı bu dönemde, elbette ki kolonyalizm propagandasının ve kolonyalizmi meşrulaştırmak adına üretilen söylemlerin de etkisini arttığından bahsedilebilir. Yukarıda bahsedilen “İmparatorluk Günü” kutlamaları bu propagandalardan yalnızca biridir. Bu çalışmanın ana tezi, bu amaçla üretilen söylemlerden birinin de “oryantalist söylem” olduğudur. Bu bağlamda Viktorya Devri’nde çocuk edebiyatı alanında verilen eserlerde bu söylemin yansımaları tahlil edilecektir.

Bu çalışmada kolonyalist devletin, kolonize ettiği topraklardaki varlığının sürekliliğini sağlamak adına sırasıyla uyguladığı dört politika ve bu dört politikaya meşruiyet kazandırma amaçlı ürettiği dört farklı söylem incelenecek ve bu dört söylemin hakim olduğu dört çocuk romanı tahlil edilecektir. Bir devlet politikası olarak “kolonyalizm” elbette çeşitli stratejiler ve programlar doğrultusunda yerleşik hale getirilmiştir. Bu stratejiler nelerdir? Kolonyalizm ne gibi bir program dahilinde uygulama bulur? Bu strateji ve programların uygulanması esnasında ne gibi söylemler üreterek yoluna devam etmiştir? Britanya İmparatorluğu bu stratejileri ne şekilde hayata geçirmiş ve hangi söylemi kullanarak meşruiyetlerini sağlamaya çalışmıştır. Bu soruların cevapları bir sonraki bölümde detaylı şekilde verilecek ve kolonyalist ögenin bulunduğu topraklarda yerleşik hale gelebilme amaçlı politikalarına meşruiyet kazandırma yolunda ürettiği dört farklı söylem tartışılacaktır. Bu dört söylem tartışılırken, ilerleyen bölümlerde tahlil edilecek olan çocuk romanlarındaki yerlerine de değinilecektir.

1.3.1) “Keşfet!”, “Hükmet!”, “Otoriteni Meşrulaştır!” ve “Sen Onlardan Farklısın!”

Daha önce de belirtildiği gibi kolonyalizm, uygulayıcısı olan devletin ya da ulusun sınırları dışında bir başka coğrafyaya ihtiyaç duyar. Yeni topraklara, yeni halklara gereksinimi vardır. Dolayısıyla kolonyalist politikanın ilk eylemi kendi sınırları dışında yeni bir toprak parçası bulmaktır, ya da farklı bir söylemle “keşfetmektir”. Tarihteki bazı örnekler “keşfetme” eyleminin genellikle, “hükmetmeyi”

¹⁷ Bkz: Hobsbawm, *İmparatorluk Çağı*, 82

mübah kıldığını göstermiştir. Dolayısıyla bir coğrafyayı keşfettikten sonraki süreç, “hükmetme” sürecidir. Hükmetmeye başladıktan sonra, bu hükümlerinin o topraklarda kalıcı olabilmesi için, kurulan otoritenin yine bazı söylemlerle meşruiyetinin sağlanması gerekir. Yani bir coğrafyayı keşfedip, hükmetmeye başladıktan sonra orada siyasi açıdan kalıcı olabilmenin yolu “kurulan otoriteyi meşrulaştırmaktır”. Ancak siyasi açıdan kalıcı olmak yeterli değildir; zira kültürel ve etnik kalıcılık da sağlanmazsa siyaseten de yok olmanın önü alınamaz. Dolayısıyla kolonyalist devletin son merhalede sağlaması gereken şey uzak bir ülkede, bambaşka bir coğrafya ve kültürün içinde kimliğini korumaktır, ki bu da sömürgeleştirdiği topraklara yolladığı insanlara, içinde bulundukları kültürden farklı olduklarını vurgulamakla ve kendi kimliklerini hatırlatmakla mümkündür. Kolonyalizmin izlediği genel program budur. İlerleyen bölümlerde bu program daha ayrıntılı şekilde incelenecektir.

1.3.1.1) “Keşfet!”

İncelenecek olan ilk söylem ve yukarıda bahsedilen “kolonyalist politikanın safhaları”ndan ilki “keşfetme söylemi”dir. “Keşfetme” söylemini bir örnek üzerinden inceleyecek olursak tarihte “Coğrafi Keşifler” olarak bilinen “çeşitli kıtaların keşfi” hadiseler bütününe temel almak mümkündür.

Coğrafi Keşifler’in, Avrupa’nın Hindistan’a ulaşmak için yeni deniz yolları, yani yeni ticaret yolları aramak zorunda kalması sonucu vuku bulduğu söylenir. Amerika Kıtası’nın, vuku bulduğu dönemden sonra uzun zaman “Coğrafi Keşifler” olarak adlandırılan bu hadise sonucu Christopher Columbus tarafından 1492 yılında keşfedildiği genel bir kabul olarak kaynaklara geçmiştir. Ancak literatürde bundan farklı bilgilere de rastlamak mümkündür. “Tarih öncesine giden keşif macerasında adı geçenler ise Almanlar, Araplar, Basklar, Çinliler, Fenikeliler, Fransızlar, Galliler, Hintliler, Hollandalılar, İspanyollar, Katalanlar, Polinezyalılar, Portekizliler, Romalılar ve Türkler’dir. Hatta Walter Sullivan ‘sürekli olarak yeni bir Amerika Keşifi’nin keşfedildiğini’ söylemektedir.”¹⁸ Yani Amerika’nın ilk kimler tarafından keşfedildiği hakkında tek bir tez yoktur; kesin olan ilk şey şudur ki, Sullivan’ın da söylediği gibi “Amerika’nın keşfi” söylemi, devletlerin çeşitli siyasi ihtiyaçlarını karşılama yolunda

¹⁸ Berrak Kurtuluş, Amerika Kıtası’nın Keşfi: Kuzey Amerika- Asya Bağlantısı, Sayfa: 874
(Çevrimiçi: <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/download/1023000488/1023000444>)

kullanılmıştır. Kesin olan bir başka husus da, Columbus'dan önce Amerika'yı her kim keşfettiye bu keşfin hiçbir siyasi amacı yoktur. Zira Columbus'a kadar kıtadaki yerlileri yerinden etmeye çalışıldığına, yerlilerin herhangi bir kolonyalist politikaya maruz kaldığına dair hiçbir kanıt yoktur.

Amerika kıtası üzerinde yaşayan halklar, 1492'de Avrupalılar'ın kıtaya ayak bastığı andan itibaren asimilasyon politikalarına maruz kalmış ve İspanya, Fransa, İngiltere gibi Avrupa ülkeleri tarafından kolonileştirilmişlerdir. Bugün Avrupa'nın Amerika kıtası üzerinde yaşayan halklara yaptıkları uluslararası alanda her ne kadar soykırım olarak adlandırılmasa da, bu eylemlere bakıldığında "soykırım" demek çok da zor değildir; zira Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1948'de kabul ettiği, 1951'de yürürlüğe giren "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi"ne göre, soykırımı oluşturan eylemler belirtilmiştir. Buna göre "ulusal, etnik, ırksal, veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen 'öldürme, ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi, grubun bütünüyle veya kısmen fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek"¹⁹ gibi Amerika yerlilerine uygulandığı tarihi kayıtlarda mevcut olan eylemlerin varlığı, bu eylemlerin bir "soykırım" olduğunun kabulü için yeterlidir. Ancak bu olaylar tarihte çok uzun süre "Coğrafi Keşif" olarak adlandırılmıştır ve Coğrafi keşifler halen çeşitli coğrafyalarda "yıldönümü kutlamaları" yapılmaktadır. Örneğin "ABD'de 1971 yılından beri her Ekim ayının ikinci pazartesi günü "Kolomb Günü" adıyla federal bayram olarak kutlanıyor."²⁰ Bunun yanında Coğrafi keşifler sonrasında Yeni dünya halklarına reva görülen muamelenin insanlık dışı olduğu da artık konuşulan ve çok büyük çoğunlukla kabul gören bir gerçektir. Ancak uluslararası alanda, benzer pek çok eylemin (Holokost, bosna Ruanda gibi) soykırım olarak adlandırılıp, Amerika yerlilerine uygulanan politikanın "soykırım" olarak adlandırılmamasının nedenlerinden biri de şüphesiz "keşif" söyleminin bu eylemlere meşruiyet katacak şekilde kullanılmasıdır. "Keşfetme" söylemi hadiselerin adeta bir meşruiyet aracı olarak kullanılmıştır. "Coğrafi Keşif" söyleminin, biraz irdelendiğinde, üsttenci ve oryantalist bir söylem olarak yorumlanabileceği görülür; zira bu keşif aslında yalnızca Avrupalılar açısından yeni bir keşiftir. Amerika yerlileri açısından bakıldığında ise Amerika,

¹⁹ BM Genel Kurulu, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, Madde 2 (Çevrimiçi: http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin1210.pdf)

²⁰ Bugün Gazetesi, 13.10.2014 (Çevrimiçi: <http://www.bugun.com.tr/son-dakika/kristof-kolombun-amerikayi--haberi/1297136>)

bilinen, tanınan, aşına olunan ve üzerinde yaşanılan bir coğrafyadır. “Yeni Dünya” söylemi bile oldukça Avrupa merkezli bir söylemdir. Çünkü yine yerliler açısından bakıldığında bu topraklar “yeni” değildir. Dolayısıyla Avrupa’nın yarattığı “coğrafi keşif” söylemi, bunun yanında yapılan egzotik Amerika tasvirleri, vahşi ve ilkel Kızılderililer miti yıllarca Avrupa’nın Amerika üzerinde uyguladığı her türlü politikayı meşrulaştırmaya yönelik oryantalist bir söylemdir ve başarıya da ulaşmıştır.

Clare Bradford, “Unsettling Narratives: Postcolonial Readings of Children’s Literature” adlı çalışmasında keşfetme söyleminin, başka bir coğrafyanın işgali için nasıl meşruiyet sağlayacak şekilde kullanıldığını bir örnekle ortaya koyar. Bradford, 11 Eylül sonrasında Lyenne Cheney ve Robin Preiss Glasser tarafından yazılan “America: A Patriotic Primer” adlı kitabı ele alır ve kitabın siyasi ajandasının “milliyetçiliği teşvik etmek” ve “genç yaşlı tüm Amerikalılar’ı, Amerika’nın çok onurlu bir tarihe sahip olduğuna ikna etmek” olduğunun çok net olduğunu söyler. Bradford, yukarıda daha ayrıntılı şekilde izah edilen “keşfetme” söyleminin, Amerika yerlilerine uygulanan soykırımı ve sonrasındaki kolonyalist politikayı hem geçmişte hem de günümüzde nasıl meşrulaştırma amaçlı kullanıldığını, America: A Patriotic Primer adlı bu kitabın kullanmayı tercih ettiği söylem üzerinden inceler. Bradford’un analiz ettiği bu kitap Amerikan Tarihi’ndeki önemli bazı anahtar isimleri, kavramları, olayları alfabetik sıraya göre ele alacak ve kısaca açıklayacak şekilde ilerler. Sıranın “N” harfine geldiği bölümde “Native Americans” yani “Amerika yerlilerinden” bahsedilmektedir. Bu kısımda Amerikan yerlileri için kurulan cümle şudur: “Amerikan yerlileri, bu topraklara ilk gelenlerdir.” Bradford burada şu noktaya dikkat çeker: “Biz geldiğimizde zaten burada olanlardır.” yerine, “buraya ilk gelenlerdir” ifadesi kullanılmıştır.²¹ Bu ifade, Amerika yerlilerinin de buraya bir zamanlar, bir yerlerden geldiklerini; yani burayı keşfettiklerini vurgular. Nasıl ki Amerika yerlileri bir zamanlar burayı “keşfedip” yerleştilerse, Avrupa da bu toprakları ikinci kere keşfetmiştir ve tıpkı yerliler gibi buraya yerleşmek onların da hakkıdır. Yerlilerin Amerika kıtasına sonradan, bir yerlerden gelmiş olma olasılıkları elbette vardır. Bu konuda ortaya atılan çeşitli tezler mevcuttur ve Bradford’un ele aldığı “America: A Patriotic Primer” adlı çalışma bu tezlerden birini, yerlilerin 15.000 yıl önce Asya’dan Kuzey Amerika’ya göçtükleri tezini kanıt olarak sunmaktadır.²² Ancak bahsi geçen tez

²¹ Clare Bradford , **Unsettling Narratives: Postcolonial Readings of Children’s Literature** , Wilfred Laurier University Press, Canada, Sayfa: 1

²² Bkz: Bradford, **Unsettling Narratives**, 2

gerçek olsa bile, yerli Amerikalılar'ın bu topraklara ayak bastıklarında başka bir topluluğun burada yaşadığına dair bir kanıt yoktur. Dolayısıyla Amerika yerlileri ile Avrupa'nın Amerika topraklarına yerleşmeleri, meşruiyet açısından aynı kefeye konulamaz. Ancak Avrupa "keşif" söylemini kullanarak durumu kendileri lehine eşitlemeye ve meşru kılmaya çalışmıştır.

Coğrafi Keşifler ve bu çalışmanın esas çalışma alanı olan İngiltere'nin, Amerika üzerindeki kolonyalist eylemleri, bu çalışmanın üzerinde duracağı Viktoryen Dönem'in çok öncesinde gerçekleşmiş olaylardır. Dolayısıyla ilk bakışta çalışma ile alakasız bir olay ve zaman dilimi olarak yorumlanabilir. Ancak "keşfetme" söylemi Viktoryen Dönem'de de kullanılmış bir söylemdir ve Viktoryen Dönem'de yazılmış bazı eserlerde Amerika Kıtası'nın keşfine ve Kızılderililer'e rastlamak mümkündür. Bu eserlerden biri de, bu çalışmada incelenecek olan çocuk romanı Peter Pan'dir.

Avrupa halkları Kızılderililer'i yıllarca düşman görmüş ve bunun üzerinden "medenileşmeye kapalı" Kızılderililer tarafından sürekli taciz edilen beyaz adam imajı yaratılmıştır. Hatta "ilkel ve saldırgan Kızılderili" imajına karşılık giyim kuşamına kadar kendine has bir stile sahip, Kızılderililer'e karşı cesurca savaşan, kahraman beyaz adamı temsilen bir "kovboy" imajı üretmiş, Kızılderili ve kovboy savaşlarını anlatan kahramanlık filmleri çekmiştir. Dolayısıyla Avrupa'nın Amerika kıtasını istila etmesi ve kolonileştirmesi meşru bir eylem olarak benimsetilmeye çalışılmıştır ve uzun süre başarılı da olmuştur.

Yukarıda anlatılmaya çalışıldığı gibi "keşfedilmiş egzotik topraklar" söylemi "hükmetmeyi" mübah kılmayı amaçlamış ve başarıya da ulaşmıştır. Temelde oryantalist söylemin çıkış noktası da tam olarak budur, zira oryantalizm de bir söylem olarak, "uzaktaki egzotik ve otantik topraklara" hükmetmeyi meşru kılmayı amaçlar ya da nihayetinde bu amaçla kullanılır. "Keşfetme" söylemi çoğu zaman sadece "bilinmeyen bir kıtaya ayak basmak" manasında kullanılmamıştır. Orta Doğu'yu "keşfe çıkan" oryantalist seyyahlar, Afrika'nın "ilkel" kabilelerini "keşfetmek" üzere yapılan "safariler"... Bu geziler, peşlerinde "keşfetme söylemini", oryantalist tavrı ve "egzotize edilmiş tasvirleri" beraberinde getirmiş ve bu topraklara hükmetmeyi meşru kılma amaçlı kullanılmışlardır.

İlerleyen bölümlerde incelenecek olan, uçabilen ve hiç büyümeyen Peter Pan adlı sıradışı bir çocuğun peşine takılan İngiliz çocukların, Neverland isimli yepyeni bir ülkeye gidişlerini, yani bu ülkeyi "keşfedişlerini", bu ülkedeki "vahşi" Kızılderililer ve korsanlar ile olan ilişkilerini konu alan **Peter Pan** adlı romanda

“keşfetme” söyleminin mahiyeti ayrıntılı şekilde tahlil edilecektir. Bunun yanında keşfetme söyleminin sağlamaya çalıştığı “meşruiyeti” destekleyen ve yazar tarafından inşa edilen “vahşi”, “saldırgan”, “uyumsuz” Kızılderili tasviri örnek olarak gösterilecek ve İngiltere’nin Amerika kıtası üzerindeki kolonyal emelleri üzerinden analiz edilecektir.

1.3.1.2) “Hükmet!”

Kolonyalist politikanın safhalarından ikincisi olan “hükmetmek” ya da “buyruğu altına almak” kişisel ilişkilerde de siyasi alanda da hemen hemen aynı anlama gelmektedir; en basit anlamıyla bir aktörün diğer bir aktörü “kendi dilediği şekilde davranmaya zorlaması” ya da çeşitli şekillerde onun “kendi istediği şekilde davranmasını sağlaması” olarak tanımlanabilir. Hükmetmek, içinde “güç” kavramının etkisini azami derecede barındıran bir eylemdir. Güçlü olan, güçsüz olana hükmeder; güçsüz olan güçlünün otoritesine boyun eğer ya da güçlünün dilediği şekilde davranmak zorunda kalır.

Kolonyalizm de içinde güçlü ve güçsüz iki unsuru barındıran ve güçlü olanın, güçsüz olanın topraklarına ve halkına hükmetmesi şeklinde çalışan bir sistemdir. Ancak güçlü olan aktörün, ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı şekilde üzerinde durulacağı üzere, hükmetme fiilinin meşruiyetini sağlayacak bir söyleme ihtiyacı vardır. Yukarıda da bahsedildiği gibi siyasi açıdan güçlü olan aktör, bu gücünü söylem üretme yolunda da kullanır ve kendisinden güç bakımından eksik olanı “tanımlar”. İlerleyen bölümlerde müstakil bir başlık altında inceleneceği üzere, oryantalizm de Batı’nın Doğu’yu tanımlamak amaçlı ürettiği bir söylemdir.

Kolonyalist aktörün hükmetme hakkının meşruiyeti “keşfetme” fiilinden gelir. Bunun yanında kolonyalist aktör, hükmettiği coğrafyayı ve üzerinde yaşayan halkı, dolaylı tasvirler ve atıflarla aşağılayıcı, egzotize edici bir söylem kullanarak da kolonize ettiği topraklardaki hükümranlılığına meşruiyet katmayı amaçlar; ki bu da yine Said’in bahsettiği oryantalist söylemin ta kendisidir. Oryantalist tavrın ürettiği söylemin egzotize edici üslubu en göze çarpan yanlarından biridir, ki “egzotize etme” hususuna bir önceki bölümde değinilmişti. İkinci ve daha dolaylı olan tavır ise “küçük görme”, “hakir görme” tavrıdır. “Güçlünün güçsüzü tanımlaması”ndan çıkan bir söylem olan oryantalizmin bu tavrı elbette ki çok da şaşırtıcı değildir; şaşırtıcı olan oryantalizmin bunu kaba ve direkt şekilde değil, oldukça ince ve dolaylı söylemler üreterek yapmasıdır. Oryantalist söylemin bu tavrını anlayabilmek için iyi

tahlil etmek gerekir. İşte bu tavrın zuhur ettiği noktalardan biri örnek, bu çalışmada da incelenecek olan “hükmedilmeye elverişli Doğulu” algısını oluşturmaya yönelik söylemdir. Bu algı şu şekilde açıklanabilir: Oryantalist söylemin zaman zaman bir Doğulu’yu tasvir ederken onun sadakatine, itaatkarlığına, hizmet etme arzusuna vurgu yaptığı görülür. İlk bakışta bu tasvir, örneğin “iyi niyetli Doğulu” olarak da yorumlanabilir; ancak derinlemesine incelendiğinde bu imajın “hükmedilmeye elverişli”, “doğası gereği hükmedilmeye ihtiyaç duyan”, Doğulu olarak yorumlanmasının daha mantığa yakın olduğu görülür. Yani bu söylemle birlikte, Doğuluların doğuştan köle oldukları göndermesi yapılmaya çalışılır. Dolayısıyla Batılılar’da “efendi” konumundadırlar.

“Efendi-Köle” ilişkisi, pek çok düşünür tarafından tartışılmış ve kavramsallaştırılmış bir husustur. Bu ikilem genellikle sosyolojik veya siyasi açılardan ele alınıp tartışılmıştır; zira “kölelik” tarihin kadim dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Köleliğe sosyolojik ve siyasi açıdan bakan düşünürlerin bu konudaki fikirleri farklı farklıdır; ancak ortak bir noktaları vardır, o da bu ilişkiyi “güç” ilişkisi üzerinden okumak. Düşünürler “efendi-köle” ilişkisinin bir “güç” ilişkisi olduğunu kabul ederler; ancak bu ilişkinin mahiyeti konusunda muhtelif fikirler vardır. Bugün uluslararası hukuk kuralları gereğince “kölelik” yasaktır. Dolayısıyla günümüzde “kölelik” kurumu yoktur. Fakat Marx, eşitsizliğin olduğu her yerde “efendilik” ve “kölelik” durumunun mevcut olduğunu söyler. Bu durumda bugünün dünyasını yorumlayacak olursak, “efendilik” ve “kölelik” hala mevcuttur; yalnızca “işçi-işveren” gibi daha farklı söylemler üretilerek meşruiyeti sağlanmıştır. Yani günümüzde “çalışanın iradesi”, “çalışanın kendi faydası” gibi kavramlar da kullanılarak oluşturulan bu söylem, “kölelik” durumunu yalnızca daha kabul edilebilir kılmıştır. Marx’ın bu düşüncesi, özellikle Gizli Bahçe romanının tahlili esnasında önemli olacaktır. Çünkü romanda iki farklı ilişki tipi, Hintli köleler üzerinden “efendi-köle” ve İngiliz hizmetçiler üzerinden de “efendi-hizmetçi” ilişkisi tasvir edilmiştir. Bu iki ilişkinin farklarına çeşitli tariflerle vurgu yapılarak, Doğu’nun “hükmedilmeye elverişliliği” ya da “Doğu’nun hükmedilmeye ihtiyaç duyan bir coğrafya olması” kanısı oluşturulmaya çalışılmıştır.. Ancak Marx’ın “eşitsizliğin olduğu her yerde köleliğin olduğu” fikri baz alındığında, romanda Hintliler için kullanılan “efendi-köle” ve İngilizler için kullanılan “efendi-hizmetçi” ikilemleri arasındaki tek farkın söylem farkı olduğu görülecektir.

“Efendilik” ve “kölelik” ikilemine sosyolojik veya siyasi açıdan bakan düşünürlerin yanında, psikolojik ve ahlaki açıdan bakan düşünürler de mevcuttur. Örneğin Nietzsche “kölelik” ve “soyluluk” hususunu psikolojik ve ahlaki bir mesele olarak ele almıştır. İyinin ve Kötünün Ötesinde adlı eserinde, yeryüzünde iki ana ahlak olduğundan bahseder, ki bunlar efendi ahlakı ve köle ahlakıdır.²³ Yani “kölelik” ya da “efendilik” durumu, ahlaki bir durumdur. Sosyolojik açıdan “köle” statüsünde olan biri, ahlaki ve psikolojik açıdan “efendi” ahlakına sahip olabilir. Ya da sosyolojik açıdan “efendi” statüsünde olan biri, psikolojik ve ahlaki açıdan “köle” ahlakına sahip olabilir.²⁴ Yani Nietzsche’ye göre “kölelik” ve “efendilik” kişinin içsel durumunu ifade eden kavramlardır. Nietzsche’nin “kölelik ve efendilik ahlakı” tezi de romanı incelerken kullanılacaktır; zira romanda yaratılan “sınıfsal olarak aşağı tabakaya mevcut, ancak ahlaki açıdan ‘efendi’ statüsünde” İngiliz karakterler yaratılması, mevcut oryantalist söylemi kuvvetlendirmiştir. Bu da Doğu üzerinde emperyal emelleri olan Avrupa ülkelerinin, kolonyalist politikalarına meşruiyet kazandırma yolunda oldukça işe yarayacak bir söylemdir. Hobsbawm bu hususu şu cümlelerle açıklar: “(...) uzak yerlerdeki karaderililerin dünyasından üstün olduğu ve ona hükmedilmesi gerektiği düşüncesinin geniş taraftar bulduğunu, dolayısıyla emperyalist politikaların bundan nemalandığını yadsımak olanaksızdır.”²⁵ Zira bu söylemi temel alan bir propaganda ile, Doğu halklarının kendilerinde bile “Doğulu kendini yönetemez, Batılı tarafından yönetilmeye muhtaçtır.” algısını yerleştirmiştir. Said’in bu noktada yaptığı açıklamalar ve verdiği örnek oldukça açıklayıcıdır:

“Şark’ın yaratılmış olduğuna –ya da benim deyişimle “Şarklaştırılmış” olduğuna- inanıp da bunun yalnızca imgelemin bir gereği olarak ortaya çıktığını öne sürmek ikiyüzlülük olur. Garp ile Şark arasındaki ilişki, bir iktidar, egemenlik ilişkisidir, derecesi değişen bir hakimiyet ilişkisidir(...) Şark, sırf sıradan ondokuzuncu yüzyıl Avrupalısının varsaydığı tüm o basmakalıp biçimleriyle “Şarklığı” keşfedildiği için değil, Şark’ın Şarklı kılınabilmesi –yani, Şarklı kılınmışlığa boyun eğmesi- için de Şarklaştırıldı. Sözgelisi, Flaubert’in Mısırlı kibar fahişeye karşılaşmasının, etki alanı geniş bir Şark kadını modeli yaratmış olduğunu kabullenmek pek güç; bu kadın hiç kendinden söz etmemiş, duygularının, kişiliğinin ya da tarihinin temsilciliğini üstlenmemişti. Onun adına konuşan, onu temsil eden Flaubert’di. Flaubert yabancıydı, kadına göre varlıklıydı, erkekti; tüm bunlar, Flaubert’in bedenlen Küçük Hanım’a sahip olmasını sağlamakla kalmayan, onun adına konuşmasını, onun niçin “tipik Şarklı” olduğunu okurlarına söylemesini de sağlayan tarihsel egemenlik olgularıydı. Flaubert’in Küçük Hanım karşısındaki güce dayalı konumunun münferit bir örnek olmadığını öne süreceğim. Bu örnek, Doğu ile Batı arasındaki görece güç kalıbını, bu kalıp tarafından olanaklı kılınan Şark’a ilişkin söylemi, olduğu gibi dile getiriyor.”²⁶

²³ Friedrich Nietzsche, **İyinin ve Kötünün Ötesinde**, Çeviren: Ahmet İnam, 1997, Sayfa:169

²⁴ Bkz: Nietzsche, **İyinin ve Kötünün Ötesinde**, 169

²⁵ Hobsbawm, **İmparatorluk Çağı**, 83

²⁶ Said, **Şarkiyatçılık**, 15

Bu çalışmada incelenek olan Gizli Bahçe romanında da pek çok kolonyal ve oryantalist motif kullanılmıştır; ancak romanda en çok göze çarpan husus “sadık, itaatkar Doğulu” ve “hükmeden, buyurgan Batılı” söylemleridir. Bundan ötürü ilerleyen bölümlerde Gizli Bahçe romanı kolonyalizmin ürettiği “hükmetme hakkı” söylemi üzerinden tahlil edilecektir.

1.3.1.3) “Otoriteni Meşrulaştır!”

Kolonyalist aktörün, kolonize ettiği topraklar üzerindeki kalıcılığını sağlamak adına uyguladığı dört safhalı stratejinin ikinci merhalesi olan “hükmetme” söylemi yukarıda ayrıntılı şekilde tahlil edilmişti. Hükmetme eyleminin devamlı hale gelebilmesi de, hükmeden ya da kendi sınırları dışındaki topraklarda otorite kurmuş devletin bu otoriteye meşruiyet kazandırması, yani “otoritesini meşrulaştırması” ile mümkündür; ki “otoritenin meşrulaştırılması”, kolonyalizmin üçüncü ve son evresidir.

Max Weber, “Politics as a Vocation” adlı makalesinde bir otoritenin meşruiyetinin üç unsura bağlı olarak ortaya çıkan üç ana tipi olduğundan bahseder. Bunlardan biri geleneksel otoritedir; geçmişin patriyarkal ve patrimonyal prenslerininde uygulama bulan bir otoritedir; meşruiyetini geçmişten gelen kabuller, mutat yönlendirmeler ve adetlerden alır. Otorite tiplerinden ikincisi “karizmatik otorite”dir; bu tip otoritede yönetici kişisel karizmasından, yeteneğinden, özgüveninden alır. Parti liderleri, seçilmiş diktatörler bu otorite tipine örnektir. Üçüncü tip otorite ise yasal-ussal otoritedir; bu otorite meşruiyetini geçerlilikten ve rasyonel yasalardan alır. Bu tip otoriteye örnek modern “devletin hizmetkarları” modeli yöneticilerdir.²⁷ Yani Weber, otoritenin meşruiyetinin mevcudiyetini belli unsurlara bağlamıştır ve bu üç unsur da söylem temelli yönetilen politikalarla sağlanabilecek unsurlardır. Örneğin geleneksel otoritenin sağlayıcıları olarak gösterilen “adetler, gelenekler” gibi unsurlar çoğu Hobsbawm’um “Geleneğin İcadı” adlı eserinde ortaya koyduğu gibi çoğu zaman geçmişten gelmeyen, konjonktürün gerektirdiği şekilde ve “söylem” yoluyla üretilen unsurlardır.²⁸ Karizmatik otorite, tamamen yöneticinin söylem üretebilme ve hitabet yeteneğine bağlı unsurlarla ortaya konur. Yasal-ussal otorite ise Weber’in de söylediği gibi “devletin hizmetkarları” söylemi üzerinden kurulur.

²⁷ Max Weber , “Politics As a Vocation”

²⁸ Eric Hobsbawm v.d., **Geleneğin İcadı**, Çeviren: Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, 2006

Hükmetme eyleminin devamlı hale gelmesinin sağlanması yolunda meşru otoritenin elde edilebilmesinin bir yolu da, “asimile etme” yani hükmedilen topraklardaki halkın katında meşru olabilmek adına, çeşitli söylemler yoluyla onları “hükmedene benzetme” politikasıdır; daha önce de belirtildiği gibi, sömürgeciliği devamlı kılan asıl etmen asimilasyon politikasıdır. Avrupa’nın asimilasyon politikası için ürettiği söylem ise “medeniyet götürme” bahsidir; ki bu söylem de içinde bir üsttencilik barındırır. Batı’nın bir coğrafyaya “medeniyet götürme” iddiası, medeniyetin Batı’ya ait bir şey olduğu ve onu, ondan yoksun topraklara götürdüğü manasını taşır ve bir coğrafyaya uygulanan asimile etme politikasına meşruiyet kazandırmayı amaçlar. Bahsedilen bu etkili metotlar, söylemsel metotlardır; dolayısıyla “hükmetme” fiilinin “meşru otoriteye” evrilmesi de “söylem” ile mümkündür. Asimile etme fiilinin meşru kılınması da yine söylem değiştirmekle mümkündür; “medeniyeti ayaklarına götürmek...” Bu söylem aslında günümüzde de sıklıkla kullanılan bir söylemdir. Örneğin Amerika’nın Irak savaşı esnasında, hem kendi halkına hem de dünyaya karşı savaşın meşruiyetini sağlamak için yaptığı propaganda hep bu söylem üzerinedir. Örneğin Irak savaşı esnasında dönemin devlet başkanı George W. Bush’un yaptığı konuşma yapılan bu propagandalara bir örnek olarak verilebilir. 6 Kasım 2003 tarihinde Bush şunları söylemiştir: “Özgürlük, Ortadoğu halklarının erişemeyecekleri kadar uzak bir menzilde mi? Milyonlarca erkek, kadın ve çocuk, sırf tarihleri ve kültürleri nedeniyle ilelebet despotizmin boyunduruğu altında yaşamaya mahkûm mu edilmeli? Sadece onlar mı hiçbir zaman özgürlükle tanışamayacak, sadece onların mı yönetimde hiçbir zaman söz hakları olmayacak?”²⁹ Bush’un bu demeci oryantalist söylemin neredeyse tüm özelliklerini içinde barındırır. Orta Doğu halklarının özgür olamadıkları, Doğu kültürünün baskıcı bir kültür olduğu gibi, Orta Doğu tarihinin despot hükümdarlarla dolu olduğu gibi söylemlerin hepsi bu demecin metninde saklıdır. Peki Bush’un bu demeci vermesinin amacı nedir? ABD’nin özellikle ekonomik çıkarlar peşinde koşarak Irak’ı işgal etmesi, hem kendi halkı hem de dünya tarafından tepki toplayacak bir fiildir, toplamıştır da. Bu tepkileri azaltmak, ABD’nin Irak toprakları üzerinde sağlamaya çalıştığı “otoriteyi” toplumun geniş kesimi açısından “meşrulaştırmak” için, ABD hükümetinin yeni bir söylem üretmesi gerekmektedir. İşte bu da, “despot bir yönetim altında ezilen zavallı bir halka demokrasi götürme” söylemidir. Viktoryen Dönem ele alındığında da bu tip söylemlerin koloni halkları

²⁹ Erdal Şafak, “Acaba Bush Haklı Mıydı?”, **Sabah Gazetesi**, 5 Şubat 2011, (Çevrimiçi: http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/safak/2011/02/05/acaba_bush_hakli_miydi)

üzerinde sıklıkla kullanıldığını görmek mümkündür. Bu “medeniyeti ayaklarına götürme” algısını yaratmak adına çoğu zaman da oryantalist söylem kullanılmıştır. Kolonileştirilen toprakların halkları için çoğu zaman, “cahil”, “insandan çok hayvana benzeyen”, “eğitilmeye ihtiyaç duyan” imajının oluşturulduğunu, dönemin kolonyalizm propagandası için tasarlanmış afişlerde, edebi eserlerde görmek mümkündür. Örneğin Edward Said’in, post-kolonyalizmin öncülerinden biri olarak nitelediği Joseph Conrad’ın “Karanlığın Yüreği” adlı eserinde bu söyleme rastlamak mümkündür.³⁰ Kitap, denizci ve Beyaz Adam Marlow’un, bir başka denizci olan ve Afrikalı halklara “medeniyeti ulaştırmaya çalışan” Kurtz’u arayışını konu alır. Said’in post-kolonyal edebiyatın öncülerinden biri olarak adını zikrettiği bir diğer isim olan Kipling’in “Beyaz Adamın Yükü” adlı şiiri de yine “Beyaz Adam’ın, medeniyetten uzak topraklara medeniyeti taşıması” üzerine yazılmış bir şiirdir. Şiirde beyaz adamın “yükü” olarak nitelenen şey uzaktaki cahil ve zavallı halka medeniyet götürmek ve onları eğitmektir. Bu söylem, Beyaz Adam’ın kolonize ettiği topraklardaki hükümranlılığının meşruiyetini sağlama amacına binaen, uzak topraklara gidişinin altında “iyi niyetli” emeller olduğunu söyler.

“Medeniyeti uzak topraklara götürme” bahsine çocuk edebiyatındaki pek çok eserde de rastlamak mümkündür. Bu çalışmada incelenecek olan, her yönüyle örnek bir insan olan ve etrafındaki insanları her an ve her açıdan doğru davranmaya teşvik eden, adeta küçük bir öğretmen edası taşıyan bir kız çocuğunu konu edinen Küçük Prenses romanı, hem medeniyet götürme bahsi hem de buna bağlı olarak “meşru otorite” kavramı üzerinden tahlil edilecektir.

1.3.1.4) Sen Onlardan Farklısın!

Kolonyalist aktörün, kolonize ettiği topraklardaki hükümranlılığını sağlamlaştırmak ve devamlı hale getirebilmek adına üzerinde durmak zorunda olduğu noktalardan biri de, bu topraklardaki halkın arasında kendi kimliğini kaybeden yaşamaya devam etmektir. Yani kolonyalist aktör bir bakıma kendi kimliğini muhafaza etmek zorundadır; yoksa zamanla kendisi bu kültürün içinde asimile olur. Bunun için gereken şey ise, kolonyalist aktörün kendi farklılıklarını

³⁰ Edward Said, **Joseph Conrad ve Otobiyoğrafide Kurmaca**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010

vurgulaması ve yerli halkın kendisinden çok farklı olduğu algısını yaratması gerekir. Bu yolda da en büyük silahı yine “oryantalist söylem”dir.

Kolonyalist devlet açısından kimlik meselesi, askeri güç kadar önemli bir husustur. Çünkü askeri güç ile elde edilen deniz aşırı topraklarda varlığını sürdürmenin yolu, kolonyalist ögelerin yerli halkın arasında eriyip gitmemesi, kalıcı olmasıdır. Britanya İmparatorluğu açısından bakıldığında, en büyük koloni olan Hindistan oldukça köklü bir medeniyet ve güçlü bir kültürel geçmişe sahiptir. Bu köklü kültüre ve güçlü kimliğinin karşısına, Britanya İmparatorluğu’nun da kuvvetli bir kimlikle çıkması gerekiyordu. Aksi takdirde özellikle kolonyal faaliyetler doğrultusunda Hindistan’a giden İngilizler’in asimile olma olasılığı vardı, ki bu da kolonyal faaliyetlerin sonunu getirirdi. Dolayısıyla kolonyalist aktör, bu tehlikeden korunmak adına, kendi kimliğini koruma yolunda bazı önlemler almak durumundadır. Batılı kolonyalist aktör, ürettiği oryantalist söylem ve bu söylem yoluyla yaptığı propagandalar ile “Batı” ile “Doğu” ayrımını çok net bir şekilde çizer. Böylece bir “Doğu” ve bir de “Batı” kimliği oluşturmuş olur. Bunu “yerli halktan farklı olunduğu”, ya da daha açık bir şekilde söylenirse “yerli halktan üstün olunduğu” algısını zihinlere ekerek yapar. Bu algıyı yaratmak adına başvurulacak yollardan biri oryantalist söylemi kullanmak ve oryantalist fikirleri zihinlere kazıdır. Bu bağlamda yerli halkı ve kolonize edilen coğrafyayı egzotize edici bir dil kullanılabilir; yerli halkın farklılıkları ve kültürel özellikleri olduğundan daha abartılı tasvir edilebilir. Örneğin İslam toplumlarına ait “harem” kavramı tek bir erkeğe, “sultana” “ait” çok sayıda kadının içine bir nevi hapsedildiği ve bütün gün dans edip, süslenip, yemek yiyip, “ait oldukları erkek” için rekabet ettikleri bir yer olarak tasvir edilir. Pek çok oryantalist romanda ve resimde bu tasvire rastlamak mümkündür. Halbuki “harem”, yalnızca sultanın eşlerinin değil, sarayın tüm kadınlarının zamanlarını geçirdikleri, sıkı bir eğitime tabi tutuldukları bir yerdir. Harem kadınların zevk ve sefa sürdürdükleri bir yer değildir; “saraylı hanımların” öğrenim gördükleri yerdir. Ancak oryantalist söylem, “harem” kavramını ve harem kavramı üzerinden İslam toplumunda kadının konumunu, Avrupa’da on dokuzuncu yüzyıla birlikte değişen ve gelişen kadının konumundan çok daha farklı ve ilkel göstermek, İslam coğrafyasını egzotize etmek adına, Harem kavramını yukarıda bahsedildiği şekilde tasvir eder. Bu ve bu gibi söylemler yoluyla, Avrupa toplumu kendisinin “Doğulular”dan çok daha farklı olduğunu, Doğu coğrafyasının oldukça egzotik bir coğrafya olduğunu düşünür ve kendisinin asla o kültüre ait olamayacağını hissederek kendi kimliğine daha fazla

sarılır. Artık onun için “Doğulu”, yarı-insan konumundadır; zira o gariptir, cahildir. Kendisi ise “insan”dır ve insan kalacaktır; bunu da “Batılı” kimliğini muhafaza ederek sağlayacaktır.

Bu çalışmada “kimliği muhafaza etme hususu” ve “Sen onlardan farklısın!” propagandası Lewis Carroll’un Alice Harikalar Diyarında adlı eseri üzerinden tahlil edilecektir. Her iki eser de tahlil edilirken, kullanılan egzotize edici dil ve “kimlik” kavramına yapılan göndermeler ön plana alınacak ve ayrıntılı şekilde analiz edilecektir.

2) Batı’nın “Doğu Anlayışı” : Oryantalizm

“Oryantalizm / Şarkiyatçılık”, “Şark / Orient” kökünden türemiş bir kavramdır ve çalışma sahası “Doğu” olan akademik bir alanı ifade eder. Said de Oryantalizm adlı eserinde şarkiyatçılığın en basit şekilde tanımı yapılacak olursa “akademik bir şey” olduğunu ve “Şark hakkında yazan, ders veren ya da Şark’ı araştıran kişinin Şarkiyatçı”³¹ olduğunu söyler.

Cemil Meriç, Said’in “Şarkiyatçılık” adlı kitabı için 1982 yılında Türk Edebiyatı Dergisi’nde yayınlanan “Bir Çıkmazda Dolaşırken” başlıklı tanıtım yazısında şunları söyler:

“Said’in kitabı dokunulmaz birer hakikat diye yutturulan hain ve sinsi yalanları bir bir deviriyor. Düşünceye çağıran bir düşünce kitabı, aydınlık, öğretici... Uyuşuk zekaları tokatlayarak uyandırmaya çalışıyor. Yalancı Avrupa ve şuursuz Ortadoğu insanı. Oryantalizm üzerinde çok konuşulan bir kitap, daha doğrusu, konuşulması lazım gelen. Filistinli bir Arap üçüncü dünyanın ne korkunç bir gaflet içinde bocaladığını sergiliyor; ağlarını dünya üniversitelerine ve basınına geren bütün bir uzmanlar güruhunun karşısına ‘sizi yalancılar’ diye çıkıyor.”³²

Cemil Meriç’in “Oryantalizm” hakkında yazdığı bu tanıtım yazısı, Said’in Şarkiyatçılık üzerine verdiği ve yukarıda alıntılanan ilk tanım dikkate alınarak okunduğunda, Cemil Meriç’in bu sert çıkışı elbette anlaşılamaz. Neden anlaşılamayacağının cevabını ise Said’in kendisi verir: “Şarkiyatçılık ‘söylem’ olarak incelenmedikçe, Aydınlanma sonrasında Avrupa kültürünün Şark’ı siyasal, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel, imgesel olarak çekip çevirebilmesini –hatta

³¹ Bkz: Said, *Şarkiyatçılık*, 12

³² Cemil Meriç , Bir Çıkmazda Dolaşırken , *Türk Edebiyatı Dergisi*, Aralık, 1982

üretebilmesini- sağlayan o müthiş sistemli disiplinin anlaşılması imkansızdır.”³³ Yani Cemil Meriç’in bu çıkışı yapmasını sağlayan şey, hatta Meriç’i oryantalizmi “sömürgeciliğin keşif kolu”³⁴ olarak tanımlamaya iten şey onun “şarkiyatçılığı” bir söylem olarak ele almış olmasıdır; ki bölüm başında da söylenildiği gibi bu çalışmada da oryantalizm bir söylem olarak incelenecektir.

Söylem, dille ilgili bir terimdir; ancak oryantalizmi anlayabilmek için sosyolojik, siyasi ve tarihi tahliller yapmak şarttır. “Çünkü söylem öyle bir dildir ki, kullanıldığı anın sosyal koşulları, onu kimin hangi koşullar altında kullandığı anlaşılmeden tahlil edilemez.”³⁵ Dolayısıyla, Said’in söylediği gibi, oryantalizmi bir söylem olarak inceleyecek olursak, hangi sosyal koşullar altında ve kim tarafından kullanıldığının incelenmesi gerekir. Said’in söylemsel açıdan ele alarak incelediği ve kitabında da tahlil ettiği “oryantalizm” gerçekten de kullanıldığı anın koşulları ve kim tarafından kullanıldığı dikkate alınarak tanımlanmıştır. Ona göre bir söylem olarak “oryantalizm”, “kabaca belirlenmiş bir başlangıç noktası olarak on sekizinci yüzyıl sonu alınır, Şarkiyatçılık, Şarkla –Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek- uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Şark’a egemen olmakta, Şark’ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir batı biçemi olarak incelenebilir, çözümlenebilir.”³⁶ Kısacası Şarkiyatçılık ya da Oryantalizm, “Batı’nın, on sekizinci yüzyıldan bugüne ortaya koyduğu Doğu söylemi” olarak tanımlanabilir. Bu söylem, Batı’nın içinde bulunduğu siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyolojik koşullar altında oluşmuştur.

Oryantalizm bir tavır, bir söylem olarak edebiyat, heykel, resim gibi pek çok alanda kendini göstermiştir; ancak bir “söylem” olması itibarıyla en geniş ifade alanını edebiyatta bulmuştur. Peki oryantalist tavır, nasıl bir tavidir? Oryantalist söylem, nasıl bir söylemdir?

Öncelikle belirtilmelidir ki, her ne kadar “Şarkiyatçılık” kavramı Şark’tan türemiş bir kavram olsa da, bahsedilen tavrın yalnızca Şark’a yönelik olduğu söylenemez. Batı tarafından, söylem yoluyla ötekileştirilen ve küçümsenen tüm kültür veya coğrafyalara uygulanan tavır “Şarkiyatçılık” olarak tanımlanagelmıştır; çünkü problem oryantalist söylem yoluyla Şark’ın ötekileştirilmesi veya

³³ Bkz: Said, **Şarkiyatçılık**, 13

³⁴ Bkz: Meriç, **Kültürden İrfana**, 85

³⁵ Frances Henry, Carol Tator, **Discourses of Domination**, University of Toronto Press, 2002

³⁶ Bkz: Said, **Şarkiyatçılık**, 13

egzotikleştirilmesi değildir, ötekileştirme veya egzotikleştirme eylemlerinin kendisidir ve hangi coğrafyaya uygulanırsa uygulansın problem teşkil eder. Amerika yerlileri, Amerika Batı'nın batısında olduğu halde, gördükleri muamele açısından Doğulu statüsündelerdir. Çünkü Amerika yerlileri üzerinden üretilen oryantalist söyleme rastlamak da mevcuttur. Uzak Doğu medeniyetlerini, örneğin Ziauddin Sardar'ın oryantalizm bağlamında ele aldığı Madam Butterfly'da tahlil ettiği ve göstermeye çalıştığı gibi Japonlar'ı egzotize eden ve ötekileştiren pek çok eser mevcuttur. Kendisini “çalışma alanı edebiyat olan bir hümanist”³⁷ olarak tanımlayan Said de asli problemin bu olduğunu vurgular. Bu çalışmada da oryantalizm bağlamında tahlil edilecek eserlerden biri olan Peter Pan, Amerika yerlilerine karşı sergilenen oryantalist tavır üzerinden ele alınacaktır.

Oryantalist tasvirler, genellikle betimlediği kültürün, Batı kültüründen farklı olan noktalarına odaklanır ve çoğu zaman bu noktaları oldukça abartılı şekilde tasvir eder. Bu yolla bir yandan kendi Doğu tasvirini yaratırken bir yandan da Batı'nın “ne olmadığına” vurgu yapar. Peki oryantalist tavır / oryantalist söylem nasıl bir tavır / söylemdir? Cemil Meriç bu tavrı şu cümlelerle tasvir eder:

“Doğubilimci, şair, veya bilgin olarak Doğu'dan söz açarken, onun sırlarını Batı'ya yarar bir biçimde ele almakta ve onu Batı için konuşturmaktalardır. Söylediklerinin içinde Doğu hiçbir zaman ön plana geçmez... Eğer Doğu kendi kendisini takdim edebilseydi herhalde sonuç başka türlü olurdu.”³⁸

Meriç'in bu tanımı aslında oryantalist söylemin pek çok özelliğine vurgu yapmaktadır. “Egzotize edici olma”, “hakir ve aşağı görme”, “ötekileştirme” gibi... Bunun yanında oryantalizm genellikle tasvirlerden beslenir. Örneğin oryantalist ressamların Osmanlı tasvirleri genelde haremden dans eden cariyeler, hamamda yıkanan kadınlar, kölelerden ibarettir; harem tasvirlerinde kadınların eğitime dair sahneler canlandırılmaz. Oryantalist tavır, harem motifini alır ve bu motifi oldukça egzotik şekillerde süsleyerek sunar. Edebiyat alanında da durum aynı şekilde ilerler ve bu çalışmanın konusu edebiyat olduğundan, bu noktadan sonra oryantalizmin edebiyattaki tezahürlerinden bahsedilecektir.

Oryantalist söylemin edebiyata yansımaları Doğu'ya seyahat eden kimi sefir ve seyyahların gezi yazıları ile görünür hale gelmiştir. Bunun yanında Kipling, Flaubert gibi Doğu'ya, Orta Doğu ve Hindistan'a gezi ya da görev amacıyla gitmiş,

³⁷ Bkz: Said, **Şarkiyatçılık**, vii

³⁸ Bkz: Meriç, **Kültürden İrfana**, 91

yani tecrübesi olan yazarların romanlarında da oryantalist söylem ve motiflere sıklıkla rastlanır. Bu gibi yazarların ve dönemin iktidarlarının Doğu üzerine ürettikleri söylemin Avrupa'yı sarması ile oryantalist tavır pek çok yazarı -Doğu'yu hiç görmemiş olanları dahil- etkisi altına almıştır. Bu sebeple, yukarıda da söylenildiği gibi, uygulama alanı edebiyat ve sanattır. Oryantalist tavır edebiyatta söylem üreterek kendini gösterir. Tanımlamak istediği coğrafyalar üzerine tasvirler yapar, çoğu zaman onları egzotize eder; yani bu coğrafyaların Batı'dan çok farklı olduğunu düşündüren tarifler yapar ve onları ötekileştirir. Bu coğrafyalara ve bu coğrafya üzerinde yaşayan halklara belli başlı özellikler atfeder; ki bu özellikler adeta alttan alta ya da direkt olarak aşağılayan ve hakir gören bir bakış açısının ürünüdürler. Örneğin bazı oryantalist eserlerde oryantalize edilecek kültüre mensup karakterlere aşırı sadakat vasfı yüklenebilir. Ziauddin Sardar Oryantalizm eserinde Madam Butterfly adlı eseri bu açıdan ele alır ve tahlil eder ve "aşırı sadakat" vasfının bir Batılı'ya yüklendiğinde onu aptal gibi göstermesine karşılık bir Doğulu'ya yüklendiğinde oldukça çekici ve egzotik hale gelmesi üzerinden konuyu açar ve iletir.³⁹ Sardar'ın da dikkat çekmeye çalıştığı gibi "aşırı sadakat" ve "itaat" gibi vasıflar "Doğulu" karakter için kabul edilebilirdir. Aynı vasıflar bir Batılı'nın tasviri için kullanıldığında, Sardar'ın dikkat çekmek istediği gibi, ortaya çıkan sonuç kabul edilebilir değildir. Batılı, itaat edecek olan değil, itaat edilecek olan unsurdur. Bu söylem direkt olarak olmasa da dolaylı olarak "İtaatkar" ve "hükmetmeye elverişli Doğu" algısı yaratmaya yönelik bir söylemdir. Doğu'ya atfedilen bu "itaatkar" ve "sadık" olma, "başkası tarafından yönetilmeye elverişli" hatta "yönetilmeye muhtaç" Doğulu söylemi çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecek olan Gizli Bahçe ve Küçük Prenses eserleri üzerinden daha ayrıntılı incelenecektir.

Oryantalizmin, oryantalize ettiği kültür hakkında ürettiği söylemlerin, ona yüklediği belli başlı vasıfların büsbütün yalan ya da abartı olduğunu söylemek mümkün değildir. Said de aslen Şarkiyatçılığın yapısının sadece yalanlarla, söylemlerle kurulmuş olduğunun iddia edilmesinin zor olduğunu söyler; fakat bunların gerçek olup olmamasının çok da önemli olmadığını ekler ve önemli olanın, bu söylemlerin Şark üzerindeki Avrupa-Atlantik iktidarının bir göstergesi olması⁴⁰ olduğunu söyler. Dolayısıyla oryantalist söylem aslında "Batı'nın Doğu'ya her açıdan üstünlüğü" ve "Batı'nın Doğu karşısında daha güçlü olduğu" fikrinin tezahürüdür, ki

³⁹ Ziauddin Sardar, **Orientalism**, Open University Press, 1999, Sayfa: 3,4

⁴⁰ Bkz: Said, **Şarkiyatçılık**, 16

bu fikrin bir sonraki basamağı, oryantalist metinlerin “kolonyalizm” propagandası olarak kullanılmasıdır. Çünkü Batı’nın Doğu’ya üstünlüğü fikri, genelde Doğu’nun ya da “ötekinin” “yönetilmeye olan ihtiyacı”, “Batı’nın ise yönetmekteki başarısı” üzerinden verilir.

Bölümün buraya kadarki kısmından anlaşılması gereken en önemli şey, oryantalizmin nasıl bir söylem olduğu ve nasıl bir ortamda, ne amaçla kullanılmak üzere inşa edildiğidir. Oryantalizm, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Doğu hakkında tanımlamalar, tasvirler yapan; belli başlı vasıfları onunla özdeşleştiren ve onu egzotize eden bir söylemdir. İkinci anlaşılması gereken husus ise, oryantalizmin Doğu ile özdeşleştirdiği vasıf ve motiflerin, tesadüf eseri ortaya çıkmamış olmasıdır. Şöyle ki bu söylemler, vasıf ve motifler Batı’nın Doğu ile ilgili ihtiyaçlarını karşılayacak niteliktedirler ki bu da “oryantalist söylemin”, Batı’nın siyasi politikalarını –kolonyalizm gibi- meşrulaştırmak amaçlı kullanılan bir propaganda aracı olduğu anlamına gelir.

Said’in de söylediği gibi, oryantalizm bir “söylem” olarak ele alınmadıkça mahiyeti tam anlamıyla anlaşılabilir. Oryantalizmin vermek istediği mesaj, meşru kılmaya çalıştığı düşüncenin ne olduğu ancak onun bir söylem olarak incelenmesi ile mümkündür. Aksi takdirde oryantalizm, konusu “Şark” olan bir “çalışma sahası” olarak algılanacak ve alt metni okunamayacaktır; bu da, örneğin Cemil Meriç’in sert bir üslupla çıkıştığı şeyin söylem üzerinden ifade edilen bir “Batı üsttenciliği” ve “Doğu üzerindeki Batı iktidarı” olduğunun anlaşılmasını engelleyecektir.

2.1) “Söylem Analizi” Işığında Oryantalist Söylem Tahlili

Edward Said’in özellikle oryantalizm üzerine yaptığı çalışmalarda etkisi fazlasıyla görülen bir isim vardır: “Michel Foucault”. “Said Foucault’nun fikirlerinin akademiye tanıtımında anahtar rol oynamıştır ve bu fiklerden çokça yararlanmıştır.”⁴¹ Özellikle Foucault’nun “söylem analizi”nin Said’in Oryantalizm eseri üzerinde şekillendirici etkisi vardır. Zaten Said de, Oryantalizm kitabının temel konularından biri olan Batı etnosentrizminin tahliline, Foucault’nun “Bilginin

⁴¹ Karlis Racevskis, Edward Said and Michel Foucault: Affinities and Dissonances, Research in African Literatures, Sayı:36, 2005, Sayfa: 83 (Çevrimiçi: http://www.jstor.org/stable/3821365?seq=1#page_scan_tab_contents)

Arkeolojisi” ve “Disiplin ve Ceza” adlı eserlerinde ürettiği “söylem analizi” ile başlamak gerektiğini açıkça söyler.⁴²

Söylem analizinin ne olduğunu tartışmadan önce “söylem” kavramının ne manaya geldiğini açıklamak faydalı olacaktır. Söylem, alt metni doğru şekilde okunduğunda ait olduğu sistemin şekli, nitelikleri ve işleyişi hakkında ipuçları veren bir olgudur. “Söylem” Foucault’nun Panoptikon’u gibi yalnızca bir bina da olabilir; bu binanın mimarisi ve düzeni üzerine yapılan doğru tahlil bize “modernizm” hakkında ipuçları verir. Yani “söylem” koskoca bir sistemin içinden çıkan ve bize bu sistem hakkında bilgi veren, nicelik olarak sistemin kendisinden daha küçük herhangi bir olgudur. Bu çalışmanın konusu, “dil” aracılığı ile oluşturulan söylemdir; zira bu çalışmada edebiyat eserlerinde üretilen oryantalist söylem tahlil edilecektir. Bu noktada da söylem analizinden faydalanılacaktır.

Oryantalist söylemin alt metninde bir güç ilişkisinin ve bu güç ilişkisinin ortaya koyduğu “Batı üsttenciliği” tavrının yattığı önceki bölümlerde defalarca söylenmişti. Bu üsttenci tavır, oryantalizmin yalnızca “ne söylediği” ya da “nasıl söylediği” üzerinden yapılan tahlillerle ortaya konmuş bir durum değildir. Oryantalizmin yapısı, yani “güçlünün güçsüzü tanımlaması”ndan ortaya çıkmış bir söylem olması da zaten Doğu ve Batı arasında güç ve iktidar açısından bir analiz yapmayı mümkün kılar. Bunun yanında Doğu ve Batı gibi kavramlar, her ne kadar ucu açık, sınırları belli olmayan kavramlar olsa da, bu çalışmada kullanılacaktır; kullanılmak zorundadır. Zira bu ayrımı stabilize eden en önemli şey “sömürüdür”; Batı “sömüren, Doğu ise “sömürülen”dir. Said de bu iki kavramın ontolojik istikrarı olmadığını söylediği halde⁴³, onları kullanır; çünkü oryantalistler bu iki kavramın derin çizgilerle birbirinden ayrıldığına inanır ve oryantalist söylemi de bunlar üzerinden oluştururlar. Çünkü “sömürme” faaliyetine meşruiyet kazandırmanın yolu budur. Doğu’yu “Doğu” olarak tanımlayanın Batı olması gibi, kendisini Batı olarak tanımlayan da yine Batı’dır; çünkü gücü elinde bulunduran, kendi kendini tanımlama fırsatını da elinde bulundurur.

Oryantalizm bir “söylem” olması itibariyle söylem analizine tabi tutulduğu takdirde, üretildiği dönem ile ilgili siyasi, sosyolojik, kültürel ipucu verecektir. Said’in Oryantalizm eseri de başarılı bir söylem analizinin sonucudur. Bu başarılı söylem analizinin sonucunda Said, oryantalizmin “Doğu” üzerindeki “Batı” iktidarının bir tezahürü olduğunu söyler. Peki “söylem analizi” tam olarak nedir?

⁴² Bkz: Said, **Şarkiyatçılık**,

⁴³ Bkz: Said, **Şarkiyatçılık**, ii

Foucault “Deliliğin Tarihi” adlı eserinde, “delilik” söylemi üzerinden yaptığı bazı soyutlamalarla çeşitli siyasi ve sosyolojik verilere ulaşmıştır; bu verilere ulaşırken kullandığı tekniğe de “söylem analizi” adını verir. Foucault Deliliğin Tarihi’nde, deliliğin aslında bir söylem olduğundan bahseder ve delilik söylemi üzerinden bir analiz yapar. Delilerin on sekizinci yüzyıla birlikte “deli” olarak adlandırılıp, sosyal hayattan koparılıp tımarhanelere kapatıldığını söyleyen Foucault, on sekizinci yüzyılın tesadüfi bir tarih olmadığını söyler. On sekizinci yüzyıl tarihte çok büyük değişiklikler yaratan gelişmesi Sanayi Devrimi, dünya üzerinde hem devletler hem de kişiler bazında güç dengelerini değiştirmiştir ve artık güç daha çok üretendedir. Artık şehirlerde yaşamaya başlayan ve üreten bu topluluk, bu sisteme entegre olmayanları bir şekilde toplumun dışına itmeyi başarmıştır ve bunu da onlar üzerinden söylem üreterek başarmıştır. Deli, özürli gibi. Foucault bu noktada, deliyi deli olarak tanımlayanın “biz deli olmayanlar”, yani sistemin dışında kalmayanlar olduğunu söyler. Sistemin dışında kalmayanlar, gücü elinde bulunduranlardır. Tüm bu söylem analizinin sonucunda çıkan sonuç ise şudur ki, “güç” güçlüye güçsüzü tanımlama imkanı verir.⁴⁴

Bir söylemin adam akıllı anlaşılabilmesi için analizi esnasında, kim tarafından ve hangi koşullar altında söylendiğinin bilinmesi gerektiği yukarıda da belirtilmişti. Oryantalizmin de anlaşılabilmesi için, onun analizini yaparken kim tarafından hangi koşullar altında ve ne zaman yapıldığına bakmak gerekir. Genellikle oryantalist söylemin çıkışı, Napoleon’un Mısır’ı işgali olarak kabul edilir; yani on dokuzuncu yüzyıl. Osmanlı’nın ya da “Doğu’nun” siyasi ve ekonomik olarak zayıfladığı, Avrupa’nın ise Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi gibi bir dizi hadise sonucu yükselişe geçtiği bir dönemde; yani gücün “Batı’nın” eline geçtiği bir zaman diliminde ortaya çıkmış bir söylemdir. Her ne kadar Napoleon’un Mısır’ın işgali esnasında, Mısır halkına yönelik olarak kullandığı dilin; örneğin Mısır halkına hitap ettiği ilk yazılı beyannamesine Besmele ile başlamasının, Şark’a duyduğu ilgiyle alakalı olduğu söylene de, bu ve bunun gibi pek çok hareketinin – Cuma namazlarına katılması gibi-⁴⁵ asıl amacının Mısır’ın işgali yolunda Mısır halkının desteğini kazanmaya yönelik basit bir siyasi propaganda olduğu apaçıktır.

Oryantalist metinlerin en çok üretildiği ve itibar gördüğü dönemin on dokuzuncu yüzyıl olduğunu söylemek mümkündür; zira on dokuzuncu yüzyıl Avrupa’nın Sanayi Devrimi ile birlikte Doğu’ya karşı ekonomik üstünlük kazandığı bir

⁴⁴ Michel Foucault, **Deliliğin Tarihi**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1992

⁴⁵ Hüsnü Mahalli, **Orta Doğu’da Kanlı Bahar**, Destek Yayınları, Sayfa:28

dönemdir. Bunun yanında özellikle Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecine girmesi, "Avrupa'nın Doğusu"ndaki en büyük gücün git gide yok olması demektir. Bu da, çoğu toprak bütünlüğünü sağlamış Avrupa ülkeleri için Doğu'ya karşı siyasi üstünlük elde ettikleri manasına geliyordu. Dolayısıyla artık Doğu, Avrupa'nın eskisinden fazla ilgisini çeker hale gelmişti. Bu ilginin de yalnızca romantik bir Doğu merakı ile bağlantılı olduğu söylenemez; çünkü on dokuzuncu yüzyılda yazılan oryantalist metinlerin çoğu, Avrupa ülkeleri tarafından Doğu'ya –genellikle Osmanlı topraklarına- gönderilen sefirler ve seyyahlar tarafından yazılmışlardır. Peki Avrupa ülkeleri bu seyyah ve sefirleri neden bu topraklara göndermişlerdir? İşte bunun cevabı da yine, dönemin sosyal koşulları göz önüne getirilerek verilebilir. Sanayi Devrimi ile birlikte seri üretime geçiş ve Avrupa pazarının doyması, Avrupa ülkelerini kendi sınırları dışındaki topraklara açılmaya ve koloniler aramaya itmiştir; ancak meşruiyet bahsinde de anlatıldığı gibi, Avrupa'nın siyasi koşulları altında artık siyasetin öznesi haline gelen "halk unsurunun bu açılımı desteklemesi ve benimsemesi şarttır.

Oryantalist metinler, özellikle romanlar, halka kolonyalist politikaları benimsetmek yolunda bir propaganda görevi görmüşlerdir; egzotik doğu tasvirleri, Avrupa halklarında o topraklara ulaşma isteği uyandırmış ve "hükmedilmeye muhtaç ve itaat etmeye hevesli Doğu halkları" imgesi de bu isteği kuvvetlendirmiştir. Yani Said'in de söylediği gibi, "roman emperyal tavırları, referansları ve tecrübeleri şekillendirmekte mühim bir rol oynamıştır"⁴⁶, zira bu romanlar sayesinde Avrupa halkları oryantalist söylemi benimsemiştir; dolayısıyla bu metinler kolonyalist politikaları halk gözünde meşru kılmak yolunda başarılı olmuşlardır. Bu sebeple, bu çalışmada incelenen olan romanların, özellikle de çocuklara yönelik romanlar olması hasebiyle, kolonyalist projeyi anlama yolunda önemi çok büyüktür. Bu başarının nasıl tespit edildiğinin ya da halkın bu söylemi benimsediğinin kanıtı ise oryantalizmi bir söylem olarak ele alıp çözümleyen ve bu söyleme tepki gösteren ilk çalışmanın Edward Said tarafından 1978 yılında ortaya konulmasıdır. Bundan önce elbette kolonyalizmin meşruiyetini sorgulayan pek çok çalışma yapılmıştır ancak bunu oryantalizm bağlamında yapan ilk kişi Edward Said'dir.

Oryantalist söylem üzerinden yapılan söylem analizine devam edilecek olursa, oryantalist söylemin oluşumunu sağlayanın "gücün" eşitsiz dağılımı olduğunu gösteren bir başka denklemden daha bahsedilebilir. Her medeniyet kendini

⁴⁶ Edward Said, **Culture and Imperialism**, Vintage Books, 1993, Sayfa: xii

tanımlamak adına kullanabileceği araçlara sahipken ve bunu yapabilecekken, Oryantalist söylem Batı'nın Doğu'yu temsil aracıdır. Dolayısıyla oryantalist söylem Doğu'nun kendini temsil etme hakkını elinden alır ve bu yetkiyi Batı'ya verir. Bunu Batı ekonomik ve siyasi açıdan güçlü olduğu için yapabilir; ya da Batı "gücü elinde bulundurduğu" için oryantalist söylemi üretebilmiş ve yaygınlaştırmıştır. Güçlünün güçsüzü tanımlamasındaki sorun şudur ki, güçlü aktör güçsüzü kendi amaçlarına hizmet edecek şekilde tanımlayabilir. Örneğin güçsüz aktör üzerinde kolonyalist niyetleri olan güçlü aktör, güçsüz aktörü tanımlarken ya da tasvir ederken, bunu kolonyalist amaçlarını meşrulaştıracak şekilde yapabilir; ki bu çalışmanın temel meselesi tam olarak budur.

Oryantalist söylem açısından en verimli zaman dilimi olan on dokuzuncu yüzyıl, Batı'nın Doğu karşısında güç üstünlüğü elde ettiği bir dönemdir; dolayısıyla Batı, Doğu'yu tanımlama fırsatını elinde tutar. On dokuzuncu yüzyılda Avrupa'nın egzotik topraklar üzerindeki en büyük emeli bu toprakları kolonize etmektir. Dolayısıyla Avrupa'nın, Doğu'yu tanımlama fırsatını kolonyalist politikaları destekleyici mahiyette kullanmış olma ihtimali çok yüksektir; ki bahsi geçen döneme ait eserler tahlil edildiğinde bunun yalnızca bir ihtimal olmadığı somut şekilde görülür.

On dokuzuncu yüzyılda oryantalist söylem kendini en çok edebiyat alanında göstermiştir; ancak her yazarın oryantalist söylemi bilinçli bir propaganda olarak mı yoksa yapılan propagandanın etkisinde kalarak mı yaptıkları konusunda kesin ve net bir şey söylenemez. Bu çalışmada da Viktoryen Dönem'de yazılan İngiliz Çocuk Edebiyatı alanında verilen eserler incelenirken, bahsi geçen hususta bir çıkarım yapılmayacaktır; zira oryantalizmin meselesi yazarlar değil ürünlerdir. Ancak Said'in bu noktada şu yorumu paylaşmak faydalı olacaktır: "19. yüzyıl sonlarında Hindistan ya da Mısır'daki bir İngiliz'in bu ülkelere duyduğu ilgi, onları zihninde İngiliz sömürgesi konumuna yerleştirmiş olmasından bağımsız değildir."⁴⁷ Dolayısıyla önemli olan, toplumda hakim olan oryantalist söylemin hem metine hem de yazara etkisi açısından tahlilinin elden geldiğince açık bir şekilde ortaya konmasıdır.

⁴⁷ Bkz: Said, *Şarkiyatçılık*, 20

2.2) Kolonyalizmi Meşrulaştırma Yolunda Oryantalist Metinler

Rasyonel açıdan bakıldığında kolonyalizmin “bir ülkenin kendi sınırları dışındaki toprakları gasp etmesi” olarak yorumlanabilecek olması, on dokuzuncu yüzyılda kolonyalizmden beslenen Avrupa iktidarlarını, kendi halkları ve kolonileştirdikleri toprakların halkarı katında kolonyalist politikaları meşru kılmak adına daha romantik söylemler aramaya itmiştir. Oryantalist söylemler temelde bu ihtiyaç doğrultusunda doğmuş, daha sonra bu söylem yayılmış ve çeşitli yazarlar tarafından yazılan metinlere etki etmiştir. Daha önce de söylenildiği gibi her yazarın bu söylemi bir kolonyalizm propagandası olarak yazdığını söylemek gerçekçi olmaz ve bunu kanıtlamak da mümkün değildir; fakat bilinçli ya da bilinçsiz olarak yaratılan bu söylemler, propaganda niyetiyle yazılmamış olsalar bile o görevi görmüşlerdir.

Oryantalist metinler genellikle konu edilen toprakları ve o topraklar üzerinde yaşayan halkı egzotize etmeye yönelik abartılı bir dil ortaya koyarlar ve bu dilin altında genellikle kolonyalist göndermeler olduğu görülür. Daha önce de söylenildiği gibi oryantalizm üzerine tahlil yapılırken Doğu’dan kasıt, oryantalist metinler aracılığıyla ötekileştirilen tüm unsurlardır; yani Amerika ve Afrika yerlileri de Doğu’ya dahildir. Zira Amerika ve Afrika’ya yönelik kolonyalizme gönderme yapan oryantalist metinler mevcuttur. Örneğin İngiliz yazar Daniel Defoe’nun yetişkinlere yönelik yazdığı (kısaltılmış versiyonlarıyla çocuklara da hitap etse de) Robinson Crusoe’da ortaya koyduğu oryantalist söylem Amerika coğrafyası ve Amerika yerlileri üzerinden oluşturulmuştur. Kitap İngiliz bir ailenin çocuğu olan Crusoe’nun para kazanma ve maceraya atılma tutkusuyla çıktığı yolculuğun onu Amerika kıtasında ıssız bir adaya atmasını ve bu ıssız adada yaşadıklarını anlatır. Robinson bu adada uzun yıllar yaşadıktan sonra Amerikalı bir yerliyle karşılaşır ve karşılaştıkları gün Cuma günü olduğundan ona Cuma ismini verir. Cuma karakteri insan eti yiyen, Benamuckee adında bir dağa tapar ve çıplak dolaşır.⁴⁸ Bu tasvir pek çok egzotik unsur içerir; insan eti yemek, bir dağa tapmak gibi fiiller Hristiyan Avrupa halkı için oldukça farklı deneyimlerdir. Dolayısıyla okuyucunun kafasında Batılı bir unsur tarafından tanımlanmış bir “egzotik Amerika” imgesi oluşacaktır. Kitabın ilerleyen kısımlarında Batılı unsur, yani Robinson, Cuma’ya İngilizce konuşmayı ve Hristiyanlık dinini öğretir. İnsan eti yemekten vazgeçirir. Robinson’un kullandığı üslup itibarıyla Cuma’yı, onun yaptıklarını, kültürünü aşağı gördüğü açıktır. Robinson ona Hristiyanlığı öğretirken, ona iyilik yaptığından oldukça emindir.

⁴⁸ Daniel Defoe, **Robinson Crusoe**, Çeviren: Akşit Göktürk, Yapı Kredi Yayınları,

“...onun kafasını dinin temel düşüncelerinden yoksun bırakamazdım.” cümlesinde kullanılan “yoksun bırakmak“, Hristiyanlık dinini öğretmemenin ona büyük bir kötülük olacağına ifadesidir. Dolayısıyla Robinson bu yaptıklarının Cuma açısından olumlu gelişmelere yol açacak fiiller olduğunu düşünür. Zira egzotik Cuma” artık normal bir insana dönüşecektir. Fakat aslolan Robinson’un Cuma’yı asimile ediyor olmasıdır, ki bu çalışmada incelenecek olan Peter Pan ve Küçük Prenses romanlarında da bu söyleme sıklıkla rastlandığından, “asimile etme” hususu bu romanların tahlilinde daha ayrıntılı incelenecektir. Robinson Cuma’ya “normal” bir insan gibi değil bir Avrupalı gibi davranmayı öğretir. Zira Cuma kendine göre zaten normaldir; ancak gücü elinde bulunduran bir Avrupalı olarak “normal” olanı Robinson belirler.

Kitap Avrupa’nın Amerika coğrafyası ve Amerika yerlileri üzerindeki kolonyalist politikalarının bir metaforudur; ancak kullandığı oryantalist söylem, egzotize edici ve küçümseyici üslup (Onu kimin yarattığını sorduğunda ne cevap verememesi üzerine ona “zavallılık” diye hitap etmesi gibi) Robinson’un Cuma’yı “asimile ettiği” şeklinde değil de ona medeniyeti götürdüğü şeklinde bir mesaj verir. Dolayısıyla kitabın alt metninden, Avrupa’nın Amerika yerlilerine uyguladıkları politikayı meşru kılan oryantalist bir kolonyalizm propagandası çıkar. İlerleyen bölümlerde incelenecek olan Peter Pan romanı tahlil edilirken bu hususa vurgu yapılacaktır.

Kolonyalizme meşruiyet kazandırma yolunda oryantalist söylem üreten ve kolonyalizm propagandası mahiyetinde incelenecek daha pek çok eser mevcuttur; zira bu yolda üretilmiş pek çok farklı oryantalist söylem ve motif mevcuttur. Örneğin Robinson Crusoe’da üretilen “egzotik”, “ilkel” ve “medeniyet yoksunu” coğrafyalar ve halklar tasvirlerinin yanında sıklıkla kullanılan başka pek çok söylem vardır. bunlardan biri, önceki bölümlerde bahsedilen ve ileride kitap tahlilleri esnasında daha ayrıntılı şekilde incelenecek olan “itaatkar Doğulu” motifidir. Oryantalist metinlerde “sadakat” ve “itaat” Doğu halkları ile adeta özdeşleştirilmiştir. Buna bağlı olarak, “despot hükümdar” motifi de Doğulu yöneticilerle özdeşleştirilir; bu özdeşleştirmeye örnek olarak William Beckford’un 1782 yılında yazdığı ve zevk düşkünü, hırslı, öfkeli ve despot bir Arap yöneticiyi anlatan romanı “Vathek” verilebilir. Bu her iki özdeşleştirme –“itaatkar Doğulu” ve “despot Doğulu hükümdar”- motifleri Doğu halklarının “hükmedilmeye doğuştan yatkın” insanlardan oluştuğu mesajını verir ve bu halkların Avrupa’nın kolonyalist politikalarına muhtaç

oldukları düşüncesini yerleştirerek kolonyalist siyasetin meşruiyetini artıracak bir söylem mahiyetinde kullanılması muhtemeldir; ki yukarıda da söylenildiği gibi çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Gizli Bahçe romanı tahlil edilirken “itaatkar Doğulu” motifi üzerine ayrıntılı bir tahlil yapılacaktır.

Oryantalist söylemin kolonyalist siyaset propagandası mahiyetinde yorumlanabileceği daha pek çok örnek vardır; çok sayıda eser, tasvir yoluyla üretilen pek çok motif ya da karikatürize karakterler kolonyalizme meşruiyet kapısını aralama amaçlı ortaya konmuş söylemler olarak yorumlanabilir. Bunların çalışma ile ilgili olanları, ilerleyen bölümlerde zaten tahlil edilecektir. Hepsinden ayrıntılı olarak bahsetmek mümkün olmadığı gibi, gerekli de değildir; mühim olan husus, oryantalist metinlerin bir kolonyalizm propagandası olarak üretildiklerinin ya da bu amaçla üretilmemiş olsalar bile bu amaca hizmet edebilecek nitelikte olduklarının anlaşılmasıdır.

3) ÇOCUK EDEBİYATI: BİR PROPAGANDA ARACI OLARAK TAHLİLİ

Dünyanın değişik coğrafyalarında, farklı lisanlarda ve bambaşka yazarlar tarafından çocuk edebiyatı alanında verilen eserler incelendiğinde, çoğunluğunun ortak noktasının “çocukları bir fikre, ideolojiye, fiile yönlendirmek” olduğu görülebilir. Yirminci yüzyılın ortalarında, çocuk edebiyatı alanında verilen eserlerdeki didaktisizmi ya da ideolojik göndermeleri eleştiren, tartışmaya açan çeşitli görüşlerin ortaya çıkışına kadar, çocuklara yönelik metinlerin çoğunluğunun çocuklara ders verme, onları doğruya yönlendirme, yanlıştan uzaklaştırma gibi amaçlarla yazıldıkları söylenebilir. Bu amaçla yazılmayan eserlerin de içeriklerinin fikirlerden, yönlendirmelerden, mesajlardan, ideolojilerden tamamen rafine edildiğini söylemek mümkün değildir; zira her yetişkin içinde yaşadığı toplumun ve yönetimi altında yaşadığı iktidarın söylemlerinin etkisini taşır ve çocuk edebiyatı alanında eserler veren yazarlar yetişkinlerdir. Bu sebeple çocuklara yönelik metinlerin çoğunda bilinçli ya da bilinçsiz olarak çeşitli ideolojilerin, görüşlerin, kural ve kaidelerin propagandasının yapıldığı söylenebilir. Çocuk edebiyatının bu doğası, çocuklara yönelik metinlerin “yetişkin-çocuk ilişkisi” sonucu ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Bu bölümde çocuk edebiyatının “propagandaya” yatkın doğası incelenecek ve Perry Nodelman’ın çocuk edebiyatı alanında yaptığı bazı tahliller ışığında çocuklara yönelik metinlerdeki “yetişkin-çocuk ilişkisi” sorunsalı açıklanacaktır.

3.1) Çocuk Edebiyatının Doğası

Perry Nodelman, Jacqueline Rose gibi çocuk edebiyatının yapısı üzerine çeşitli analizler üreten isimlerin “çocuk masumiyeti” olarak adlandırdıkları, “çocukların yetişkinlere nazaran daha kolay yönlendirilebilir olması” durumu yetişkinlerin çocukları çeşitli araçlarla, istedikleri şekilde yönlendirmeleri sonucunu doğurmuştur. Perry Nodelman çocuk masumiyetini, çocukların kendi kendilerini temsil edecek yetkinlikte olmamaları olarak tanımlar, ki yetişkinlerin bu düşünce doğrultusunda çocukları yönlendirmeye hevesli hale geldiklerini söyler. Yetişkinler, bir sonraki bölümde daha ayrıntılı şekilde anlatılacağı gibi, çocukların kendilerini temsil etmeye yetkin olmadıklarını, tam da bu sebeple temsil edilmeleri ve yönlendirilmeleri gerektiğini düşünürler. Yetişkinler tarafından çocuklara yönelik yazılan metinlerde bu durumun yansımaları görülür; zira yukarıda da söylenildiği gibi, çocuk edebiyatında didaktisizme karşı çıkan görüşlerin ortaya çıkışına kadar çocuk edebiyatı alanında verilen eserlerin anafikirlerinin “ders verici”, “doğru olduğu düşünülen fikir ve aktivitelere yönlendirici” olduğu görülür.

Çocuk edebiyatında didaktisizm konusunda zuhur eden iki farklı görüşün de temsilcilerinin bu konudaki tavırlarını bazen eserlerindeki tutumlarından bazen de bu konuda açıkça beyan ettikleri fikirlerinden anlamak mümkündür. Bu konudaki fikrini açıkça beyan eden yazarlardan biri Sarah Fielding’tir. Fielding 1749 senesinde yazdığı “The Governess or Little Female Academy” adlı romanının başında çocuk okuyucuları, doğru bir okuma eyleminin amacının ne olduğunun düşünülmesini ister. Sonra da cevabı kendisi verir ve eğer okuma eylemi “daha iyi” ve “daha erdemli” olmak için gerçekleştirilirse, ancak o zaman hem zevk alıp hem de fayda sağlanabileceğini söyler.⁴⁹ Bunun yanında, çocuk romanlarındaki didaktisizmi ve ideolojik duruşa eleştirel yaklaşan görüşe örnek vermek gerekirse Harvey Darton’dan bahsedilebilir. Harvey Darton “çocuk kitaplarından” bahsettiği zaman, çocuklara zevk veren ve öncelikli amacı çocuklara bir şeyler öğretmek, onları daha iyi insanlar yapmak ve onların konuşmamasını, ses çıkarmamasını sağlamak olmayan metinlerden bahsettiğini söyler.⁵⁰ Bu noktada her iki görüşe de, amaçlarının ne kadar ulaşılabilir olduğuyla ilgili sorular sorulabilir. Örneğin çocuk

⁴⁹ Charles Sarland, *The Impossibility of Innocence: Ideology, Politics, and Children’s Literature*, **Understanding Children’s Literature**, Editör: Peter Hunt, Routledge: Taylor and Francis Group, Londra, Sayfa:40

⁵⁰ Bkz: Sarland, *Understanding Children’s Literature*, 40

edebiyatında didaktisizmi savunan doktrine “bir romanın okuyucuyu salt doğruya, salt daha erdemli olmaya yönlendirebilmesi mümkün müdür? ve “romandaki doğru kimin doğrusudur, daha erdemli olma tanımı kim tarafından yapılmıştır?” soruları sorulabilir. Çocuk edebiyatındaki didaktisizme ve ideolojik içeriklere eleştirel yaklaşan görüşe ise, bir romanın yazarın doğrularından, fikirlerinden tamamen bağımsız bir içeriğe sahip olması mümkün olup olmadığı sorusu yöneltilebilir.

Çocuk edebiyatında didaktisizmi ve ideolojik içeriklerin mevcudiyetini savunan görüşe yönlendirilen sorulara verilecek cevap şudur; bir çocuk romanının çocuk okuyucuyu salt doğruya yönlendirmesi mümkün değildir, bir doğru ifade edilirken üretilen söylemler olumsuz tavırlar üzerine kurulabilir. Bunun yanında “doğruluk” ya da “erdem” gibi değerler, kişiden kişiye, toplumdan topluma değişen değerlerdir. Yetişkinler yönetimi altında yaşadıkları iktidarın ve içinde yaşadıkları toplumun bir ürünüdürler ve çoğu zaman onların doğrularını oluşturan mekanizma iktidar ve toplumdur. Bir yazarın, çocuk okuyucuyu yönlendirmeye çalıştığı “doğru” yalnızca içinde yaşadığı toplumun doğrusu olabilir; ya da erdemli bir ideoloji olarak sunduğu fikirler yönetimi altında yaşadığı iktidarın, toplumu yönlendirmek adına ürettiği propagandaların sonucunda yerleşmiş görüşler olabilir.

Bir romandaki göndermelerin okuyucuyu salt doğruya, salt daha erdemli olmaya yönlendirmesinin mümkün olup olmadığı sorusu Roald Dahl’ın Charlie’nin Çikolata Fabrikası romanı üzerinden müşahade edilebilir. Charlie’nin Çikolata Fabrikası beş farklı özelliklere sahip çocuğun bir sıradışı bir Çikolata Fabrikası’nı ziyaretlerini anlatır. Bu ziyaret esnasında çocuklardan dördünün başına, sahip oldukları olumsuz özellikler yüzünden (şımarıklık, kendini beğenmişlik, fazla televizyon izlemek, fazla çikolata yemek gibi) kötü hadiseler gelir. Kitaptaki tek “ideal çocuk” olan Charlie’ye ise fabrikanın sahibi Willy Wonka ödül olarak fabrikayı verir. Kısacası kitap çocukları “şımarık olmamaya”, “kibirli olmamaya”, “fazla televizyon izlememeye” ve “fazla çikolata yememeye” yönlendirmeyi amaçlar. Ancak kitabın, yönlendirmeyi yaparken çeşitli tasvirler esnasında fiziksel ayrımcılığa varan söylemler ürettiği görülür. çikolata yemeyi çok seven ve bu sebeple de fazlasıyla kilolu olan Augustus Gloop hakkında yapılan yorumlar, hakkında söylenenler çocuklara “fazla çikolata yemenin zararlarını” anlatmanında ötesinde, kilolu insanları ötekileştirecek boyuttadır. Kitabın çocuk okuyuculara Augustus Gloop’u tanıtırken kullandığı cümleler şunlardır:

“Çocuk o kadar şişmandı ki sanki güçlü bir pompayla şişirilmiş gibi bir görünüşü vardı. Her

yerinden l p l p etler sarkıyordu. Kocaman bir hamur topa benzeyen yüzünde iki küçük ku 
 z m n  andıran obur gözleriyle sanki dünyaya iki küçük delikten bakar gibiydi.”⁵¹

Kitap yukarıdaki tasviri verdikten sonra, yetişkin karakterlerden biri olan Charlie’nin büyükannesi Georgiana’nın yaptığı ilk yorum şudur: “İ ren  bir  ocuk!”.⁵² G r ld  u gibi kitap Augustus’un olumsuz tarafı olduğunu d   nd  u “fazla çikolata yemek” davranışından çok, Augustus’un fiziksel görünüşüne odaklanmış,  i man olması üzerinden  tekile tirici ve küçümseyici bir dil kullanmıştır. Bu tavır çocukları, yanlış bir davranış olduğu düşünülen “fazla çikolata yemek” konusunda uyarmaya çalışırken, onları “kilolu insanlar” hakkında k    düşünmeye itecek niteliktedir. Dolayısıyla  ocuklara yönelik metinler çocukları doğruya, daha erdemli olmaya yönlendirmeye çalışırken bir yandan Charlie’nin  ikolata Fabrikası  rne inde olduğu gibi, birileri tarafından “olumsuz” olabilecek davranışlara da yönlendirebilirler. Bunun yanında ideolojik göndermeler içeren metinler ise, “doğru” ve “erdemli” olduğu kabul edilen fikrin propagandasını yaparken, başka bir ideolojiye mensup kişi için olumsuz bir fikrin propagandasını yapmaktadır. Dolayısıyla  ocu un kanaliz  edilmeye çalıştığı “doğru” ya metni yazan yetişkinin, ya da o yetişkinin içinden çıktığı toplumun ve yönetimi altında yaşadığı iktidarın do rusudur. Bu durumda yazarlar ya kendi doğrularının, ya da iktidarların çeşitli politikalarına meşruiyet katma amaçlı ürettikleri söylemlerin propagandasını yapmaktadırlar.

 ocuk edebiyatında ideolojik içeriklerin varlığını ve didaktisizmi eleştiren,  ocuk edebiyatının öncelikli amacının çocuklara zevk vermek ve onları e lendirmek olduğunu savunan görüşe sorulan, “bir romanın yazarın do rularından, fikirlerinden tamamen bağımsız bir içeriğe sahip olması mümkün olup olmadığı” sorusuna verilecek cevap ise “her yazarın içinde yaşadığı toplumun ve yönetimi altında bulunduğu iktidarın bir ürünü olduğu”dur. Bu sebeptir ki, aha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Said, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Mısır ya da Hindistan’daki bir İngiliz’in bu ülkelere duyduğu ilginin, bu ülkelerin İngiliz sömürgesi olmasından bağımsız olmadığını söyler.⁵³ Dolayısıyla  ocuk romanlarının ideolojilerden ve yönlendirmelerden tamamen arındırılması gerektiği düşüncesi de gerçekçi değildir.

Her ne kadar  ocuk edebiyatının yönlendirmelerden arındırılması gerektiğini savunan ve buna yönelik eserler üreten görüşler mevcut olsa da, yukarıda da

⁵¹ Roald Dahl, ** arli’nin  ikolata Fabrikası**,  eviren: Makbel Oytay, Can Yayınları, 2003, İstanbul, Sayfa: 31

⁵² Bkz: Dahl, ** arli**, 31

⁵³ Bkz: Said, ** arkiyat ılık**, 20

bahsedildiği gibi bu pek mümkün değildir. Yetişkinler tarafından yazılan bu metinler bilinçli ya da bilinçdışı olarak, çeşitli yönlendirmeler içerir, çeşitli görüşlerin propagandasını yapar. Bu çocuk edebiyatının doğası ile ilgili bir sorunsaldır; çünkü çocuklara yönelik metinler iktidarın ve toplumun ürettiği söylemlerin etkisinden kurtulması mümkün olmayan “yetişkinler” tarafından, kolay yönlendirilebilir oldukları ve yönlendirilmeleri gerektiği düşünülen çocuklara yönelik yazılırlar. Bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak incelenecek olan bu durum çocuk edebiyatı eleştirilerinde merkeze oturan bir meseledir.

3.2) Nodelman’ın “Harici Anlatıcılar” Tezi

Said’in Oryantalizm’de Batılı yazarlar tarafından oryantalist söylem üreten metinlere yaptığı eleştirinin temelini genel olarak, Batı’nın elinde bulundurduğu siyasi güç doğrultusunda Doğu’yu temsil etmesi, Doğu’nun kendisini temsil edemeyeceği düşüncesiyle onu temsil hakkını kendine atfetmesi ve Doğu’yu kendi algıları üzerinden tanımlamasıdır. Yani Said’in eleştirdiği nokta Doğu’nun, kendisi dışındaki aktörler, “harici aktörler” tarafından temsil edilmesidir. Nodelman aynı eleştirinin çocuk edebiyatı için de yapılabileceğini ve “Doğu” ile çocukların bu noktadaki konumlarının aynı olduğunu göstermek için bir deney yapar. Said’in Oryantalizm kitabından şu bölümü alıntılar:

“Şarkiyatçılık, Şark’la –Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek- uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Şark’a egemen olmakta, Şark’ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçemi olarak incelenebilir, çözümlenebilir.”⁵⁴

Alıntılardığı bu bölümdeki “oryantalizm” kelimelerinin yerine “çocuk edebiyatı”, “Doğu” kelimelerinin yerine de “çocukluk” kelimesini koyar. Nihayetinde ortaya şöyle bir sonuç çıkar:

“Çocuk psikolojisi ve çocuk edebiyatı, çocuklukla –çocuklar hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek- uğraşan ortak kurum olarak, kısacası çocuklara egemen olmakta, çocukları yeniden yapılandırmakta, çocuklar üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir batı biçemi olarak incelenilir, çözümlenebilir.”⁵⁵

⁵⁴ Bkz: Said, *Şarkiyatçılık*, 13

⁵⁵ Perry Nodelman, “The Other: Orientalism, Colonialism and Children’s Literature”, *Children’s Literature Association Quarterly*, Cilt:17, Sayı: 1, John Hopkins University Press, 1992, Sayfa:29

Nodelman'ın, Said'in Doğu ve oryantalizm ilişkisi hakkındaki bu paragrafının, çocukluk ve çocuk edebiyatı terimleri ile tekrar yorumlandığında anlamlı bir sonuç elde edilmesiyle sonuçlanan bu deneyi gösterir ki, Said'in Oryantalizm'de eleştirdiği "Batı'nın Doğu'yu söylem yoluyla domine etmesi" durumunun aynısı, çocuklar ve çocuk edebiyatı arasında da mevcuttur. Çocuk edebiyatının üreticilerinin yetişkinler olması dolayısıyla, Nodelman'ın ortaya koyduğu bu durum aslında "yetişkinler" ve "çocuklar" arasındaki ilişkinin bir sonucudur. Nodelman'ın bu deneyle göstermeye çalıştığı şey, çocukların harici aktörler, yani çocukların kendi kendilerini temsil etmeye yetkin olmadıklarını, temsil edilmeleri ve yönlendirilmeleri gerektiğini düşünen yetişkinler tarafından temsil edildikleri gerçeğidir. Böylece harici aktörler tarafından yürütülen tek çalışma alanının oryantalizm olmadığı görülür. Oryantalistler Doğu dışı, yetişkinler de çocukluk dışı aktörlerdir. Her iki ilişkide de tanımlayana ve temsil edene bu hakkı veren elindeki güçtür. Bu hakkı oryantalistlere ellerinde bulundurdıkları "siyasi güç" verir, yetişkinlere ise "bilgi gücü" verir. Nodelman bu konuda yetişkinlerin çocukları yönetmek ve onlara hükmetmek için "bilgiyi" kullandıklarını söyler; zira bilgi de bir güçtür.⁵⁶ Yetişkinlerin çocukları temsil etme hakkını bilgi gücünden alması, yetişkinlerin bu bilgiyi çocuklara karşı kullanması manasına gelir; ki yukarıda da bahsedilen, çocuk edebiyatı alanında verilen eserlerdeki bilinçli ya da bilinçsiz yönlendirmeyi doğuran da budur. Yetişkin yazarlar çocuklara yönelik ürettikleri metinlerde, temsil edilmeleri ve yönlendirilmeleri gerektiğini düşündükleri çocukları, kendi bilgileri doğrultusunda ve kendi doğrularına yönlendirirler. Yetişkinlerin doğrularına şekil veren ise, yukarıda da bahsedildiği gibi, çoğu zaman içinde yaşadıkları toplumun normları ve yönetimi altında yaşadıkları iktidarın propagandalarıdır. Dolayısıyla çocuk edebiyatının yapısı üç katmanlı bir hiyerarşik yapıdır; yukarıdan aşağıya "toplum/iktidar", "yetişkin yazarlar" ve "çocuk okuyucular".

Nodelman'ın "harici anlatıcılar" tezi ışığında tahlil edilen "çocuk edebiyatının hiyerarşik yapısı" gösterir ki, toplum ve iktidarın ürettiği söylemler, yetişkin yazarların elindeki çocuk edebiyatı aracıyla çocuklara da ulaşır ve onları da etkiler. Bu çalışmanın da temel tezi olan, Viktorya Devri'nde çocuk edebiyatı alanında verilen eserlerdeki oryantalist söylemin bir kolonyalizm propagandası olarak yorumlanabileceği tezinin gerçekliğinin tahlili açısından, ulaşılan bu sonuç önemli ve

⁵⁶ Bkz: Nodelman, **The Other**, 31

tezi destekleyici niteliktedir. Çalışmanın bu bölümünden sonra bu tez, dört eser üzerinden yapılacak tahlillerle desteklenecektir.

4) BİR KOLONYALİST PROPAGANDA TAHLİLİ: VİKTORYA DEVRİ ÇOCUK ROMANLARINDA ORYANTALİZM

Çalışmanın bu bölümüne kadar kolonyalizmin ne olduğu, neden propagandaya ihtiyaç duyduğu, yerleşik hale gelebilmek için ne gibi bir program izlediği (“Keşfet!”, “Hükmet!”, “Meşru Otorite Kur!”, “Sen Onlardan Farklısın!”) ve meşruiyetini sağlamak adına ne gibi araçlar kullandığı ve ne gibi söylemler ürettiği anlatıldı. Kolonyalizmin meşruiyet kazanmak adına kullandığı araçlardan birinin de “çocuk edebiyatında oryantalist söylem” olduğu öne sürüldü. Araştırmanın bu bölümünde ise Viktorya Devri’nde yaşamış üç farklı yazarın aynı dönem içinde yazdıkları dört farklı romanda ürettikleri oryantalist söylem, kolonyalizm propagandası mahiyetinde tahlil edilecektir. Bu tahlil, araştırmanın başında bahsedilen, kolonyalizmin “Keşfet!”, “Hükmet!”, “Meşru Otorite Kur!” ve “Sen onlardan farklısın!” olarak sunulan dört farklı safhası için, dört farklı romanın ürettiği oryantalist söylem üzerinden yapılacaktır.

4.1) Viktorya Devri Çocuk Edebiyatının Genel Özellikleri

Viktorya Devri çocuk edebiyatı tıpkı yetişkinlere yönelik edebiyatta olduğu gibi, genel olarak Kraliçe ve imparatorluğun merkezde olduğu İngiliz siyasetini, Viktorya Devri İngiliz ulusunun gelenek, görenek ve değerlerini, dönemin kolonyalist kimliğini yansıtır niteliktedir. Bu dönemde yetişkinlere yönelik edebiyatta da, çocuk edebiyatında da özellikle Kraliçe ve imparatorluğu simgeleyen metaforlara sıklıkla rastlamak mümkündür. Bunun yanında İngiltere’nin kolonyalist politikalarını meşrulaştırmak adına ürettiği pek çok söyleme, kolonileştirdiği topraklar ve halklara dair tasvirler de bu dönemde edebiyatta yer bulmuştur. Dolayısıyla bu devirde verilen edebi eserler, dönemin İngilteresi’nin kolonyalist kimliğini yansıtır.

Viktorya Devri romanlarında kadınlar imparatorluk imgesi açısından önemlidir; özellikle çocuk romanlarında imparatorluk sıklıkla “aile” üzerinden metaforlaştırılır. Kraliçe Victoria “anne”, kolonyal ögeler ise, annenin disiplinine muhtaç ve anneden emir almaya ihtiyacı olan olgunlaşmamış çocuklar olarak

metafora dahil edilir.⁵⁷ Kraliçe ve imparatorluğun “aile” üzerinden metaforlaştırılması yalnızca çocuk edebiyatına mahsus değildir. Bu dönemde hem yetişkinlere yönelik edebiyatta hem de çocuk edebiyatında kadınlar genellikle ahlakın temsilcisi ve oldukça fedakar karakterler olarak ön plana çıkarlar. Yukarıda da söylenildiği gibi İngiltere’nin emperyal ilişkilerinin ailevi terimlerle temsil edilmesidir. İngiltere anne ülke, kolonyal ögeler ise daha iyi bir ahlaka sahip olmak üzere anne tarafından yönlendirilen bağımlı çocuklar olarak okuyucuya sunulurlar.⁵⁸ “Anne” ve “aile” metaforu bu çalışmada tahlil edilecek olan üç eserde de, örnekler üzerinden daha ayrıntılı tahlil edilecektir.

Bu devirde hem çocuk hem de yetişkinlere yönelik edebiyat alanında verilen eserlerde, İngiliz ulusuna ait değerler, kültürel ögeler, gelenek ve görenekler de yer tutmuştur. Örneğin Lewis Carroll’un Alice Harikalar Diyarı adlı çocuk romanındaki “çay partisi” metaforu, İngilizler’in ikinci çayı gelenekleri üzerinden oluşturulmuş bir metafordur. Bu araştırmada incelenecek eserlerde de bu tip göndermeler mevcuttur ve tahlil esnasında belirtileceklerdir.

Son olarak, Viktorya Devri romanlarında, İngiltere’nin kolonyalist politikaları doğrultusunda ürettiği söylemlere sıklıkla yer alır. Eserlerde İngiliz kolonisi olan coğrafyaların halklarından insanlara, genellikle Hintliler’e yer verildiği görülür. Bunun yanında, İngiltere’nin kolonyalist politikalarını meşrulaştırmak adına ürettiği oryantalist söylemler de bu metinlerde çoğunlukla mevcuttur; ki bu tezin amacı da romanlardaki bu söylemin kolonyalist politikaların propagandası niteliğinde tahlilidir. Bu söylemler çoğunlukla İngiltere’nin kolonileştirdiği topraklara ve o topraklarda yaşayan halkların tasvirine yöneliktir. İlerleyen bölümlerde, roman tahlilleri esnasında, bu topraklarla ve halklarla ilgili üretilen oryantalist söylem ve yapılan oryantalist tasvirler daha ayrıntılı incelenecek ve tasvir edilecektir.

4.2) Viktorya Devri’nde Yazılmış Çocuk Romanlarının Tahlili

4.2.1) Egzotik Toprakların Çocuk Kaşifleri

İskoç yazar J. M. Barrie’nin bir tiyatro oyunu olarak 1904 yılında tiyatro oyunu olarak yazdığı ve daha sonra romanlaştırılan Peter Pan bu çalışmada

⁵⁷ M. Daphne Kutzer, **Empire’s Children: Empire and Imperialism in Classic British Children’s Books**, Garland Publishing, 2000, Sayfa: 48

⁵⁸ Bkz: Kutzer, **Empire’s Children**, 5

“keşfetme” söylemi bağlamında incelenecektir. Romanda üç İngiliz kardeşin hayal ürünü bir ülke olan Neverland’i keşfetmesi hadisesinin, Amerika kıtasının keşfinin metaforu olduğunu söylemek için pek çok neden vardır. Amerika kıtasının keşfi ve İngiltere’nin bu kıtada koloniler elde etmesi Viktoryen Dönem’den yüz yıl kadar önceki bir hadisedir; yani çalışma ile alakasız gibi görülebilir. Ancak önemli olan nokta şudur ki, eser Viktoryen Dönem’de, yani kolonyalizm propagandası amacıyla üretilen oryantalist söylemin yoğunlaştığı bir dönemde yazılmıştır. Amerika’nın keşfi ve sonrasında Avrupa ülkelerinin bu coğrafya üzerinde uyguladığı siyaset de bir kolonyalizm örneğidir. Her ne kadar yüzyıl önce gerçekleşmiş bir hadise olsa da, Britanya’nın kolonyalist politikaları geçmişten bugüne (Viktoryen Devre) bir bütündür ve halk nezdinde meşruiyet kazandırılması gereken yalnızca bugünün (Viktoryen Devrin) kolonyalist politikaları değil, geçmişten bugüne Britanya İmparatorluğu’nun kolonyalist politikalarıdır. Çalışmanın kapsamına Peter Pan romanının dahil edilmesinin sebebi de, Viktoryen Dönem’de yazılan bu romanın, Britanya İmparatorluğu’nun geçmişte Amerika toprakları üzerindeki kolonyalist politikalarına “keşfetme” söylemi üreterek meşruiyet kazandırma eğilimine sahip olmasıdır.

4.2.1.1) Peter Pan

İngilizler’in Çocuk Edebiyatı alanında verdikleri eserlere bakıldığında, oryantalist ve kolonyalist söylemin genellikle Hindistan ve Afrika toprakları üzerinden oluşturulduğu görülür. Hindistan ve Afrika’ya yönelik bu ilgi bir yana, İngiltere diğer kolonilerinin bulundukları coğrafyaya yönelik daha kısıtlı sayıda eser mevcuttur. Bunlardan biri Amerika coğrafyasında geçen Peter Pan’dır.

Peter Pan romanı, “keşfetme” söylemini ön plana çıkararak, Kızılderililer üzerinden ürettiği oryantalist söylem yoluyla İngiltere’nin kolonyalist politikalarına meşruiyet katan bir metin olarak yorumlanabilir. Yazar romanın Amerika’da geçtiğini açıkça söylemez, roman Neverland adlı bir ülkede geçer; ancak romanda okuyucunun, Neverland’in Amerika’yı, büyük ihtimalle de Kuzey Amerika’yı temsil ettiği çıkarımını yapabileceği pek çok ipucu vardır. Bunlardan en barizi, Neverland’de yaşayan Kızılderililer’dir; ki roman oryantalist söylemi onlar üzerinden oluşturur. Jacqueline Rose **Peter Pan** romanının “çocuklar” ve “yetişkinler” arası

ilişkideki en rahatsız edici durumun bir örneği olduğunu söyler⁵⁹, ki bu rahatsız edici şey daha önce de bahsedilen, çocuk edebiyatının çocukları yetişkinler tarafından yönlendirmeye oldukça elverişli bir araç oluşudur. Rose ırkçılığın, Peter Pan'ın alt metinlerinden biri olduğunu söyler ve romanı aynı zamanda bir imparatorluk miti olarak tanımlar⁶⁰. Araştırmanın bu bölümünde, Peter Pan'ın alt metnindeki “ırkçılık” ve “imparatorluk” metaforu, İngiltere'nin kolonyalist politikalarının “keşfetme” söylemiyle meşrulaştırılması açısından incelenecektir.

Roman üç küçük İngiliz kardeşin, Wendy, Michael ve John'un düşlerinde kurdukları, ya da “keşfettikleri” bir ülkeden, Neverland'den gelen bir çocukla tanışmalarıyla başlar. Bu çocuk Peter Pan adlı, uçmayı bilen ve hiç büyümeyen bir çocuktur ve İngiliz'dir; fakat küçükken evden kaçıp Neverland'e gittiğini söyler. Peter bu üç kardeşe uçmayı öğretip onları egzotik topraklara yani flamingoların, deniz kızlarının, perilerin, Korsanların, “kafa derisi yüzen Kızılderililerin” ve son olarak da Peter Pan'ın başlarını çektiği bir grup “kaybolmuş İngiliz çocuğun” olduğu Neverland'e doğru yolculuğa çıkmaya ikna eder. “Keşfetme” kavramı roman içinde hiçbir zaman direk kullanılmaz; ancak diğer insanlar ya da çocuklar tarafından bilinmeyen bu ülkenin varlığından haberdar olmaları, çocukların bu ülkeyi “keşfettiklerini” ima eder. Dolayısıyla çocuklar, keşfettikleri bu egzotik topraklara yolculuk kararı alırlar. İngiliz çocukların, Kızılderililer'in yaşadığı bu egzotik toprakları keşfi, İngiltere'nin Amerika kıtasına yolculuğunu anımsatmaktadır. Çocukların hepsinin İngiliz oluşu ve bu çocuklardan birine Neverland'de “anne” unvanının verilecek oluşu, Kraliçe önderliğindeki İngiltere'nin temsilidir. Yazarın çocukların yaptığı okyanus aşırı yolculuğun sonunda, “aylar sonra, üstelik her zaman düz giderek” ulaştıklarını⁶¹ söylediği topraklar ise Amerika kıtasının temsilidir. Çünkü deniz aşırı yolculuk hususu, Coğrafi Keşifler'in karakteristik noktalarından biridir.

Daha önce de söylenildiği gibi, Neverland'de üç farklı insan topluluğu vardır; “Kızılderililer”, “Korsanlar” ve “İngiliz kayıp çocuklar”. Peter Pan romanının alt metni derinlemesine incelendiğinde Kızılderililer'e karşı oldukça ırkçı bir tavır sergilediği ve bu yönde söylemler ürettiği görülür. Öncelikle Kızılderililer oldukça vahşi tasvir edilmiştir ve bu tasvir onlara zulmedilmesini meşrulaştırmaya yönelik bir söylem teşkil eder. Kitabın Kızılderililer'i tasvir ettiği kısımlardan biri şöyledir:

⁵⁹ Jacqueline Rose, **The Case of Peter Pan: The Impossibility of Children's Fiction**, University of Pennsylvania Press, 1993, Sayfa: xii

⁶⁰ Bkz: Rose, **Peter Pan**, xii

⁶¹ James Matthew Barrie, **Peter Pan**, Çeviren: Betül Avunç, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007, Sayfa: 40

“Ellerinde baltalar ve bıçaklar taşırlar. Sürdükleri boyalarla yağlar, çıplak gövdelerini pırıl pırıl parlatmaktadır. Bellerinde hem korsanların, hem de çocukların kafa derileri asılıdır. (...)En önde emekleyen, İri Yarı Minik Panter’dir. O kadar çok kafa derisi yüzmüş bir savaşçıdır ki, bu kafa derileri emekleyerek ilerlemesini biraz güçleştirmiştir.”⁶²

Yukarıda alıntılanan metinde de görüldüğü gibi, kitap oldukça vahşi bir Kızılderili tasviri yapar. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu gibi tasvirlerin, onlara yapılan bazı kötü muameleleri meşrulaştıracak şekilde kullanıldığı görülecektir.

Peter’ın ve İngiliz çocukların grubu ile Kızılderililer’in ilişkisi, Peter’ın onlara yaptığı bir iyilik sebebiyle daha sonraları Peter’a minnet duyup çocuklarla uğraşmama kararına dayanır. Yazar bu noktada Peter ve Kızılderililer arasındaki ilişkiyi şöyle tasvir eder: “Peter ‘Peter Pan konuştu.’ dediği zaman, bu sözler artık Kızılderililer’in çenelerini kapatmaları gerektiği anlamına gelirdi, onlar da o ruh hali içinde alçakgönüllü davranarak buna uyarlardı.” Yani Peter ile Kızılderililer arasındaki ilişki dostane olmaktan çok, Peter’ın üstünlük kurduğu ve Kızılderililer’i küçük gördüğü bir ilişkidir. Düşman değildir fakat roman her ne kadar “dost olduklarını” ifade etse de dost olduklarını söylemek zordur. Romanın ilerleyen kısımlarında bu ilişkinin dostane olmadığını gösteren başka söylemlere de rastlanacaktır.

Neverland’deki ikinci topluluk, başlarını Kaptan Hook’un çektiği Korsanlar’dır ve Korsanlar, Kızılderililer’in en büyük düşmanıdır. Bir geminin içinde yaşarlar ve çoğu Avrupalı olan adamlardan oluşur; zira kitap onlardan “beyaz adam” olarak bahseder.⁶³ Peter Pan ve çocuklar grubu da İngiliz olmasına rağmen, onlar için bu tamlama kullanılmaz. Halbuki Kaptan Hook da tam bir İngiliz’dir. Kitap onu şöyle tasvir eder:

“(…) Davranış tarzına gelince, hala üstünden soyluluk akar (...) en kibar davrandığı zamanlar, en uğursuz olduğu zamanlardır; bu da yetişme tarzının en sağlam göstergesi olabilir. Dilinin kibarlığının –küfür ederken bile- davranış tarzının seçkinliğinden aşağı kalmaması, tayfalarından farklı bir sınıftan olduğunu gösterir. (...) Meslek yaşamının başlarında, uğursuz Stuart’larla garip bir benzerlik taşıdığını duyduğu için, giyimde 2. Charles tarzına öykünür.”⁶⁴

Görüldüğü gibi Kaptan Hook da bir İngiliz’dir, üstelik İngiliz kimliğini kaybetmemiş bir İngiliz’dir. Ancak Peter Pan ile düşmandır. Peki neden Peter Pan ile düşmandır? Kaptan Hook ve Peter Pan’in başını çektiği çocuklar grubu neyin

⁶² Bkz: Barrie, **Peter Pan**, 52

⁶³ Bkz: Barrie, **Peter Pan**, 114

⁶⁴ Bkz: Barrie, **Peter Pan**, 52

metaforudur? Kaptan Hook'un en büyük düşmanı Peter Pan'dir. Kaptan Hook ve tayfasının "coğrafi keşiflere" atıf amaçlı oluşturulmuş bir metafor olduğu söylenebilir; içinde yaşadıkları gemi, Amerika'ya gemilerle gelen "beyaz adam"ın gemisini anımsatmaktadır. Ancak Kaptan Hook ve tayfasının gerçekten kim olduğunun anlaşılabilmesi için Peter ve çocukların neyi temsil ettiğinin anlaşılması elzemdir.

Peter Pan ve ekibi ise İngiltere İmparatorluğu'nun simgesidirler. Şöyle ki, Peter Pan Wendy'yi Neverland'deki çocuklara tanıtırken şöyle der: "Harika bir haberim var, sonunda size bir anne getirdim."⁶⁵ Peter, Wendy'yi Neverland'e "anne" olması için getirmiştir; çünkü Peter Pan'ın başlarını çektiği bu çocuk grubunun hepsi erkektir ve "anneleri" yoktur. Kendilerine bir "anne" istemektedirler. Burada kullanılan "anne" söylemi, daha önce de belirtildiği üzere, Viktorya Devri çocuk romanlarının bir çoğunda olduğu gibi metaforik bir söylemdir ve "Kraliçeyi" temsil eder.

Wendy'nin kendisinin de küçük bir kız olmasına rağmen annelik yapacağı çocuklar, Kutzer'ın da dediği gibi gerçekten de Wendy'nin bakımına muhtaçlardır. Wendy onlara ne zaman yatacaklarını, yemekten önce ellerini yıkamaları gerektiğini, iç çamaşırlarını sık sık değiştirmeleri gerektiğini söyler. Bu bakıma muhtaç çocukların "İngiliz çocuklarla" temsil edilmesi ilginçtir; zira Peter Pan'de "kolonyal ögeler" aslında Kızılderililer'dir. Fakat imparatorluğu temsil eden bu çocukların hepsinin İngiliz olması, yukarıda da söylendiği gibi, özellikle Viktorya Devri'nde sıkça vurgulanan, imparatorluğun korunması gereken "saf İngiliz değerleri" ve kültürünün temsili olarak yorumlanabilir. Bu vurgu ileride incelenecek olan eserlerde de yapılmıştır. Çocukların hiç büyümemesi, oldukları gibi kalması da bu konudaki statüko beklentisinin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Yazar çeşitli noktalarda İngiliz kültürüne vurgu yapar. Örneğin İngiltere'den Neverland'e yapılan yolculuktan hemen sonra Wendy'nin kardeşi John'a: "Şimdi bir serüven mi istersin, yoksa önce çayını içmeyi mi tercih edersin?"⁶⁶ diye sorar ve çocuklar çay içmeyi tercih ederler; ki "çay" İngiliz kültürünün alameti farikalarından biridir. Bunun dışında Wendy, kardeşlerinin İngiltere'deki hayatlarını unutmalarını istemediği için onlara sürekli eski hayatlarından bahseder; hatta onları İngiltere'deki hayatlarıyla ilgili imtihana tabi tutar. Kitap bu durumu şöyle tasvir eder:

"Ne var ki, John'un anne ve babalarını silik bir biçimde, sadece bir zamanlar tanımış olduğu insanlar olarak hatırlaması, Michael'in da, Wendy'nin gerçekten annesi olduğuna

⁶⁵ Bkz: Barrie, **Peter Pan**, 61

⁶⁶ Bkz: Barrie, **Peter Pan**, 42

inanmaya pek hevesli görünmesi, zaman zaman Wendy'yi rahatsız ediyordu. Bunlar onu biraz korkutuyor ve görev bilinciyle çırpınan kızcağız, kardeşleri için okuldaki gibi sınav kağıtları hazırlayarak, eski yaşamlarını unutturmamaya çalışıyordu.”⁶⁷

Wendy'nin çocukları İngiltere'deki hayatlarını unutmamaya zorlaması, hatta unutmamaları için onları sınava tabi tutması, çalışmanın önceki kısımlarında bahsedilen “kültür”, “ulusal değerler” ve “iktidar propagandası” ile “eğitim” arasındaki ilişkiyi hatırlatmaktadır. Viktorya Devri'nde eğitimin zorunlu hale geldiğinden ve devletin ilk kez eğitime bu denli müdahil olduğundan bahsedilmişti. Bunun sebebinin ise artık bir İngiliz ulusu tanımı olması ve iktidarın bu ulusun özelliklerini ve “İngiltere'nin politikalarını benimsemiş vatandaşlar” yetiştirmek istemesi olduğu, bu yolda eğitimin bir propaganda aracı olarak kullanıldığı söylenmişti. Kraliçe'yi temsil eden Wendy'nin, çocukları “kökleri” ile ilgili sınava çekmesi, bu yolda araç olarak kullanılan eğitime gönderme olarak yorumlanabilir. Bunun dışında Wendy'nin, çocukların “unutmaması için çaba harcaması”, kolonileştirilen topraklara yerleştirilen İngiliz vatandaşlarının “İngiliz kalması”, bu değerleri unutmamaları ve en önemlisi yerleştikleri topraklardaki halklara benzememeleri, bilakis imparatorluğun değerlerinin bu topraklara taşınması yolunda bir çaba olarak tahlil edilebilir. Tüm bunlardan çıkarılacak sonuç şudur ki, Wendy'nin “anne” konumunda olduğu bu bir grup çocuk “Britanya İmparatorluğu'nu” temsil eder. Wendy'nin Neverland'e gelişi, Kraliçe'nin “otoritesinin” ya da “Britanya İmparatorluğu'nun” Amerika topraklarına ayak basmasıdır. Dolayısıyla Peter'ın Kaptan Hook'tan koruduğu şey İmparatorluk ve Kraliçe'dir. Peki Kaptan Hook kimdir; ya da neyin metaforudur?

Kitap Kaptan Hook'u şöyle tasvir eder:

“Kaptan'ın gerçek adı Kanca değildi. Gerçekte kim olduğunun ortaya çıkması, şu tarihte bile ülkede bomba gibi patlayabilir; ama satır aralarındaki gizli anlamı bulan okurlar, onun tanınmış bir özel okulda okuduğunu zaten anlamışlardır. Bu okulun geleneklerini, bu geleneklerin etkisindeki giysileri gibi, hala üstünde taşıyordu. Bu yüzden, bir gemiye borda ederkensirtındaki giysiyi değiştirmeden o gemiye çıkmak ona ters gelirdi. Hala okuluna özgü tarzda ağır adımlarla yürüdü. Ama hepsinden önemlisi, görgü kurallarına uygun davranma tutkusunu korumasıydı.”⁶⁸

Daha önce de söylendiği gibi Kaptan, İngiliz kültürüne sıkı sıkıya bağlı bir İngiliz'dir ve Eton öğrencisidir. Jacqueline Rose da “The Case of Peter Pan: The Impossibility of Children's Fiction” adlı kitabında Kaptan'ın Eton öğrencisi olduğunu

⁶⁷ Bkz: Barrie, **Peter Pan**, 73

⁶⁸ Bkz: Barrie, **Peter Pan**, 131

söyler. Wendy İngiltere Kraliçesi'nin metaforu olduğuna göre ona zarar vermek isteyen bir İngiliz, Kraliçe'ye isyan etmiş bir İngiliz'dir. Burada İngiltere'nin yüksek vergiler yüzünden imparatorluğa karşı ayaklanan ve Amerika'nın bağımsızlık hareketini başlatan On üç kolonisine gönderme vardır. Dolayısıyla Peter Pan ve ekibi de, Kaptan Hook ve tayfası da Amerika'ya ayak basan, "keşfeden" ve burada hükmetmek isteyen İngilizler'dir. Ancak Kaptan Hook bu hükümlanlığı, Kraliçe'den bağımsız gerçekleştirmeye çalışır ve kitap onu bu sebeple "kötü" kabul eder. Dolayısıyla Kaptan Hook'u, ya da "beyaz adamı" kötü yapan, Kızılderililer'e zulmetmesi değil Peter Pan ve arkadaşlarına, yani imparatorluğa zarar verme girişimleridir. Bu tezin doğruluğunu destekleyen bir olay, Kaptan Hook'un çocuklara Korsanlara katılmayı teklif etmesiyle başlar. Kitap bu olayı şöyle anlatır:

" Michael (bu tekliften) etkilenmişti elbette. 'Ne diyorsun John?' O, John'un karar vermesini, John da onun karar vermesini istiyordu. 'Yine de Kral'ın saygılı uyrukları olacak mıyız?' diye sordu John. Kanca, dişlerinin arasından yanıt verdi: 'Kahrolsun Kral, diye ant içmeniz gerekecek.' John, o ana dek pek terbiyeli davranmamış olabilir, ama şimdi üstün bir tavır sergiliyordu. Kanca'nın önündeki fıçıya şiddetle vurarak, 'Öyleyse reddediyorum,' diye bağırdı. Arkasından Michael haykırdı: 'Ben de reddediyorum!' 'Yaşasın Britanya!' dedi Kıvırcık."⁶⁹

Görüldüğü gibi, Kaptan Hook imparatorluğa düşman olduğu için "kötüdür". Dolayısıyla kitabın alt metninde şu çıkar: Meşru olmayan fiil Kızılderililer'i öldürmek ya da onları topraklarını terk etmeye zorlamak değil, Kral'a karşı gelmektir. İmparatorluğa karşı gelinmediği sürece, imparatorluk yararına olduğu sürece bu topraklarda her şeyi yapmak meşrudur. Çünkü bu topraklar artık "keşfedilmiştir" ve keşfetmek, hükmetme hakkı verir; zira Kaptan Hook Kızılderililer'e saldırdığında, Wendy ve çocukların kurtarıcısı Peter Pan, Kızılderililer'i kurtarmak için kılını kıpırdatmaz. Kızılderililer ile "dost" olduğu söylendiği halde bunu yapmaz; dolayısıyla Peter için Kızılderililer'in Kaptan Hook tarafından öldürülmesi sorun değildir. yani Peter Kızılderililer ile dost da değildir. Ayrıca Kızılderililer'e zulmetme ve topraklarını gasp etme açısından Peter'ın ve çocukların da Kaptan Hook'tan farkı yoktur; onların da elinde bir söylem olarak "keşif" durmaktadır. Dolayısıyla ellerinde keşfetme söylemi olan bu iki grup, birbirleri ile üstünlük mücadelesine girmiştir ve kitap bunlardan birinin meşruiyetini kabul eder görünür. Şöyle ki Kaptan Hook'u "kötü" yapan Peter ve çocuklara zarar vermeye çalışmasıdır. Peter'ı "iyi" yapan ise

⁶⁹ Bkz: Barrie, **Peter Pan**, 135

Kaptan Hook'a boyun eğmemesi, Wendy ve diğer çocukları, ya da Kraliçe ve imparatorluğu, Kaptan Hook'tan korumasıdır.

Daha önce de söylenildiği ve alıntılandığı gibi kitap Kızılderililer'i tasvir ederken zaman zaman oldukça oryantalist bir üslup kullanmıştır. Kafa derisi yüzmek, insanları kazığa bağlayıp yakmak gibi pek çok fiil Kızılderililer'e atfedilmiştir. Bu durum, kitabın kötü karakteri Kaptan Hook ile Kızılderililer arasındaki savaşta bile Kaptan Hook'un yaptığı zulme meşruiyet katmıştır; kitap bunun bir savaş değil katliam olduğunu söyler ama yukarıda da alıntılandığı gibi Kaptan Hook'u yargılamak, bunları yapmasaydı Kızılderililer'in ona ne yapacağını düşünülmesi gerektiğini söyler.⁷⁰ Fakat kitap hiçbir zaman, Kızılderililer'in kafa derisi yüzmekle ya da insanları kazığa bağlamakla yargılanmaması gerektiğini, bu şekilde karşı koymazlarsa beyaz adamın topraklarını daha kolay işgal edebileceğinin ya da ona daha fazla zulmedebileceğinin düşünülmesi gerektiğini söylemez. Çünkü Kaptan Hook da bu topraklara ulaşmıştır, bu toprakları "keşfetmiştir" ve onun da "hükmetmeye" hakkı vardır; tabi ki imparatorluğa sadık kaldığı sürece. Bunun yanında Neverland üzerinden Kuzey Amerika coğrafyası oldukça egzotize edilmiş tasvirlerle anlatılır; periler, deniz kızları gibipek çok egzotik motif bu tasvirlerde yer bulmuştur ki bu kullanılan oryantalist üslunu kuvvetlendirmiştir. Dolayısıyla romanı, "keşfedilen" ve üzerinde beyaz adamdan farklı insanların yaşadığı "egzotik" coğrafyalara hükmetmenin mübah olduğunu, fakat bu hükmetme fiilinin, imparatorluğun yararına olması gerektiğini söyleyen bir propaganda metni olarak yorumlanabilir. Çünkü daha önce de söylendiği gibi, Kaptan Hook'un meşruiyetini Kızılderililer'e zulmetmesi sebebiyle ya da ülkelerini gasp etmesi sebebiyle değil, Peter'a zarar vermeye çalışması sebebiyle sorguladır. Zira Kaptan Hook ve tayfasının elinde de "keşfetme" söylemi bir meşruiyet silahı olarak durmaktadır. Onlar bu toprakları bulmuşlardır ve yerleşmeye, hatta oranın yerlilerinin topraklarını gasp etmeye hakları vardır; ki Kızılderililer ve Kaptan Hook arasında bir savaşla ilgili kitabın tavrı bu düşünceyi net bir şekilde ortaya koyar. Kaptan Hook'un tüm Kızılderililer'i öldürmesi üzerine kitap Kızılderililer için: "Bundan böyle kimseyi direğe bağlayıp işkence yapamayacaklardı..." yorumunu yapar. Kaptan Hook'un bu savaşdaki tavrı içinse: "Bu olayda uyguladığı taktikler yüzünden Hook'un ne ölçüde suçlanacağına karar vermek tarihçilere kalmış. Zamanı gelinceye kadar tepede beklemiş olsaydı, o ve adamları büyük bir olasılıkla boğazlanacaklardı; dolayısıyla

⁷⁰ Bkz: Barrie, **Peter Pan**, 116

onu yargılarken bunu da hesaba katmak doğru olur.”⁷¹ Görüldüğü gibi kitap Kızılderililer’e karşı dostça davranmaz. Kaptan Hook’un Kızılderililer’e karşı tavrını ve Peter ve arkadaşlarının bu topraklara yerleşebilmelerinin meşruiyetini de sorgulamaz. Dolayısıyla kitap, Kaptan Hook ve Peter Pan’in bu toprakları “keşfetmesi”, onlara bu topraklara yerleşme ve bu uğurda Kızılderililer’e maddi manevi zarar verme hakkı tanır.

4.2.2) Şark’a Hükmeden “Çocuk Hükümdarlar”

Gizli Bahçe ve Küçük Prenses romanları, 1849-1924 yılları arasında yaşayan, hayatının sonlarına doğru Amerikan vatandaşı olan İngiliz asıllı yazar Frances Hodgson Burnett tarafından yazılmış ve pek çok dile tercüme edilmiş iki çocuk romanıdır. İkisi de Victoria döneminin hemen sonrasında, Victoria döneminin hemen hemen tümüne şahitlik etmiş bir yazar tarafından yazılan (Küçük Prenses 1905’te, Gizli Bahçe 1909’da) bu her iki roman da, yazıldığı dönemin İngilteresi’nin siyasi, sosyolojik ve kültürel yapısıyla ilgili pek çok ipucu verir. İngiltere tarihinde, Kraliçe Victoria’nın tahtta olduğu ve adını da Kraliçe Victoria’dan alan 1837 ile 1901 yılları arası bu dönem özellikle Sanayi Devrimi’nin çok büyük etkisiyle, Britanya İmparatorluğu’nun ekonomik ve siyasi açıdan “zirvesi” sayılır. Victoria Dönemi’nin bu araştırma açısından önemi ise İngiltere’nin bu dönemde Hindistan üzerinde uyguladığı kolonyalist politikalarıdır.

İngiltere’nin Hindistan topraklarındaki “Britanya Rajı” ya da “Britanya Hindistanı” olarak adlandırılan kolonisi, Victoria Dönemi içinde (1858’de) kurulmuştur. Araştırmanın bu bölümünde incelenilecek olan bu iki roman, yazıldıkları zaman dilimi ile paralel olarak incelendiğinde, dönemin siyasi, sosyolojik ve kültürel kimliğini yansıttığı görülür. Özellikle de dönemin “kolonyalist” kimliğini bu iki eserde açık seçik okumak mümkündür, ki eserlerin araştırmayı ilgilendiren kısmı da budur.

Victoria Dönemi ve sonrasında İngiltere’nin dış dünya ile ilişkilerdeki en dikkat çekici politikası “kolonyalizm”dir. Bu dönemdeki en büyük kolonisi ise Hindistan’dır. Daha önceki bölümlerde bahsi geçen, araştırmanın da ana konusu olan “bir kolonyalizm propagandası olarak oryantalist söylem” meselesi ışığında incelendiğinde, Gizli Bahçe de Küçük Prenses de “oryantalist söylem” kullanarak

⁷¹ Bkz: Barrie, **Peter Pan**, 116

yaratılan “Hindistan’a uygulanan kolonyalist politikanın propagandası” mahiyetinde yorumlanabilir. Yani Burnett’ın bu iki romanı -bilinçli ya da bilinçsiz olarak yazılmış- bir kolonyalizm propagandası olarak okunabilir; zira bu dönemde Çocuk Edebiyatına katılan pek çok eserde olduğu gibi Küçük Prenses’te de Gizli Bahçe’de de oryantalist söylemlere sıkça rastlanmaktadır.

İlerleyen bölümlerde tahlil edilecek olan bu iki çocuk romanında da oryantalist söylem, yukarıda da ifade edildiği üzere “Hindistan” üzerinden oluşturulmuştur. Daphne Kutzer, İngiltere’nin kolonyalist politikalarının Karayipler, Güney Amerika ve Güneydoğu Asya gibi oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmasına rağmen, kolonyalizme atıf yapan edebi ürünlerin Hindistan ve Afrika’ya yoğunlaştığını, bu iki coğrafyanın hem çocuk hem de yetişkin edebiyatı açısından yazarların hayal gücüne etki ettiğini söyler. Bu iki coğrafyanın, harita üzerinde somut bir şekilde görülebilen gerçek mekanlar olmalarına rağmen, çocuk edebiyatındaki işlevlerinin bir “fantazi dünyası” ve “sihirli bir krallık” mahiyetinde olduğundan, bu toprakların artık “egzotik topraklara” ulaşımı kolay olan İngilizler’e “macera fırsatı” sunduğundan dem vurur ki⁷², bahsedilen iki coğrafyadan biri olan Hindistan, ileride tahlil edilecek olan her iki romanda da Kutzer’ın bahsettiği şekilde tasvir edilecek ve kullanılacaktır. Kutzer, kolonyalist ve oryantalist metinlerde neden İngiltere’nin yayıldığı diğer toprakların değil de özellikle Hindistan’ın kullanılmasının sebebini ise, İngiltere ve Hindistan arasındaki ilişkilerin “romantik” ve “karmaşık” olmasına, Hindistan ve İngiltere arasındaki bu kolonyal ilişkinin askeri ya da hükümet bazında müdahale ile değil, 1600 yılında kurulan British East India Trading Company adlı şirketin ticari merakları ile başlamasına atfeder.⁷³ Yani İngiltere’nin Hindistan üzerindeki kolonyalist politikaları, askeri ve resmi bir müdahale ile değil de sivil bir hareketle başlaması itibarıyla, meşruiyeti “daha yüksek” gibi görünen politiklardır. Hindistan üzerinden İngiltere’nin tüm kolonyalist politikalarını (askeri ve hükümet bazında müdahalelerle elde edilenler dahil) meşrulaştırmak, hem toplumsal açıdan hem de vicdanen daha mümkündür. Dolayısıyla Hindistan’ın oryantalist ve kolonyalist metinlerde, diğer kolonilere nazaran daha fazla kullanılması olağan görünmektedir. Küçük Prenses ve Gizli Bahçe açısından bakıldığında ise, her ikisinde de kolonyalist ve oryantalist söylemin Hindistan üzerinden sürdürülmesine, bu her iki romanın da yazıldığı dönem olan Victoria Dönemi’nde İngiltere’nin en büyük kolonisinin Hindistan olduğu gerçeğinin etkisi yadsınamaz.

⁷² Bkz: Kutzer, *Empire’s Children*, 1

⁷³ Bkz: kutzer, *Empire’s Children*, 13

Burnett'ın bu iki romanının tek ortak noktası Hindistan değildir. Dikkatle incelendiklerinde, pek çok oryantalist motifin ve bazı metaforların da ortak olduğu görülür. Bunlardan biri “sadık Hintli hizmetkar”, “hükmetme/otorite” ya da “köle” motifleridir ki, Gizli Bahçe'nin tahlili bu unsur üzerinden yapılacaktır. Bunun dışında “raca”, “Hindistan'ın sıcak havasının insan üzerindeki hasta edici etkileri”, “büyü” gibi motiflerin de her iki eserde de kullanıldığı görülecektir. Özellikle “büyü” unsuruna, her iki romanda da yazar tarafından bir bölüm ayrılmıştır. Her iki metinde de “büyü” baş karakterleri zor durumdan kurtarma işlevi görür; tıpkı Cinderella'nın karşısına çıkan ve ona güzel elbise giydirip baloya yollayan peri gibi. Mavis Reimer, *Making Princesses, Re-making A Little Princess* adlı makalesinde bu noktaya işaret eder ve halk masallarındaki doğaüstü yardımcı unsurların, ya da “büyü”nün Küçük Prenses'te Sara'nın gelişmiş hayalgücü ile ikame edildiğini söyler.⁷⁴ Gizli Bahçe'de ise “büyü”, kitabın sorunlu iki çocuk karakterinin artık daha mutlu bir hayat yaşaması ile ikame edilir. Kitapta büyüye maruz kaldığı söylenen karakterler, aslında hayatlarını değiştiren bu yardımcının doğaüstü unsurlar değil, kendileri ve etraflarındaki iyi insanlar olduğunun farkındadırlar; fakat yine de bu etkiyi büyü olarak adlandırmayı tercih ederler. Büyü motifi, oryantalist metinlerde sıklıkla kullanılan ve çok büyük çoğunlukla “Doğu” ile özdeşleştirilen bir motiftir; dolayısıyla her iki eserde de, gerçekten varlığına inanılmadığı halde karakterlerin zor durumlardan kurtulmalarına etki eden elemanları “büyü” olarak nitelendirmeleri, varolan oryantalist söylemi kuvvetlendirmiştir.

Ortak motifler yanında, yukarıda da söylenildiği gibi her iki kitapta da kullanılan ortak metaforlar vardır. Bunlar “anne” metaforu ve “çocuk hükümdar” metaforudur, ki bahsi geçen her iki metafor da Victoria Dönemi İngilteresi'nin kolonyalist politikaları üzerinden tahlil edilecek olan iki eserin de analizi için oldukça önemlidir. “Anne” metaforu, tıpkı Peter Pan'de olduğu gibi her iki eserde de kraliçeyi ve imparatorluğu temsil eder. Her iki eserde de mevcut olan anne metaforunun eserlerdeki yeri, kitapların tahlili esnasında daha ayrıntılı incelenecektir.

“Çocuk hükümdar” metaforu ise, bu araştırma açısından her iki eserde de en önemli yeri işgal eder; zira bölüm başlığına da adını vermiştir. Çocuklara yönelik olarak yazılan bu her iki romanda da, İngiltere'nin Hindistan üzerindeki kolonyalist politikalarını çocuklar bazında belki daha kabul edilebilir hale getirmek, belki de daha sevimli kılmak adına, iki farklı karakter ve karakter özellikleri üzerinden “çocuk

⁷⁴ Mavis Reimer, *Making Princesses- Re-Making A Little Princess, Voices of the Other: Children's Literature and the Postcolonial Context*, Editör: Roderick McGillis, Routledge, Sayfa:113

hükümdar” modelleri oluşturulmuştur. Bunlardan biri “buyurgan” ve “hükmetmeye meyilli” Colin, diğeri ise “şefkatli” ve “yardımsever” Sara karakteridir. “Hükümdar çocuk” modeli de kitap tahlilleri esnasında daha ayrıntılı şekilde tartışılacaktır.

4.2.2.1) Gizli Bahçe

Burnett’ın Gizli Bahçe romanında, önceki bölümlerde bahsedilen, kolonyalizmin yerleşik hale gelebilmesi adına uygulanan üç safhalı stratejinin “hükmetme” evresinin meşruiyetinin sağlanmasına yönelik oryantalist söylem üretilmiştir. Romanda kolonyalizmin hükmetme evresinin propagandası genel olarak “Hintli hizmetkar karakterler” yoluya yansıtılan “Hintliler’in doğasında itaat etmek olduğu”, “Hintliler’in hükmedilmeye muhtaç bir halk olduğu”, “Hintliler’in insan ve hayvan arası bir varlık olup, sahiplenilmeye muhtaç oldukları” söylemiyle oluşturulmuştur.

Romanın tahliline başlamadan önce, analiz esnasında kullanılacak bazı önemli hususlarınhatırlatılması uygun olacaktır. Gizli Bahçe romanı, kolonyalizmin “Hükmet!” evresi merkeze alınarak tahlil edilecektir. Çalışmanın başlarında “Hükmet!” söylemi detaylı şekilde irdelenmiş ve bu bağlamda da “hükmedilmeye ihtiyacı olan Doğulu” söylemi, efendilik-kölelik hususu gibi konular incelenmişti. Bu bölümde Gizli Bahçe romanı, bu hususlar çerçevesinde tahlil edilecektir.

Gizli Bahçe, ileride daha detaylı şekilde incelenecek olan bazı ayrıntıları göz önüne alınarak yorumlandığında İngiliz çocuklara, Hindistan’da “emir vermek, hükmetmek, emirlere karşı gelenleri şiddetle cezalandırmak” gibi davranışların normal olduğu, ancak İngiltere’de bu gibi davranışların kabalık olarak kabul edildiği mesajını vermektedir. Roman, Hindistan’ın “hükmetmeye elverişli” insanların yaşadığı bir coğrafya olduğu kanısını yaratmaya yönelik söylemler üretir. Bu söylemin oluşturulmasında çoğu zaman Hintli hizmetkarların tam zıttı özelliklere sahip “İngiliz hizmetçi” karakterlerinden faydalanılmıştır. Zaten kitapta dikkat çekici bir şekilde, hizmetkarlar dışında yetişkin karakter yoktur. Var olanlar da uzaktır; derinlemesine tarif edilmemişler ve olaylara da fazlaca dahil edilmemişlerdir. Hintli “köle- hizmetçi” karakterine karşılık, İngiliz “para karşılığı çalışan, özgür hizmetçi” karakteri kullanılarak Hintliler’in “hükmedilmeye elverişliliği”, Hindistan coğrafyasının “hükmedilmeye ihtiyacı olan bir coğrafya olduğu” kanısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kanı, kitabın iki ana çocuk karakteri Colin Craven ve Mary Lennox’ın, her iki milletten hizmetkarlara tavırları ve her iki milletten hizmetkarların çocuklara karşı

tutumları üzerinden yapılan söylemlerle oluşturulmaya çalışılmıştır. Araştırmamanın bu bölümünde Gizli Bahçe romanı, Mary ve Colin'in kendileri için çalışan hizmetçilere "emir verme" ve "hükmetme" alışkanlıklarının iki farklı coğrafyada, Hindistan ve İngiltere'de nasıl farklılık gösterdiği ve onların bu tutumlarına karşılık her iki coğrafyada aldıkları tepkiler analiz edilecektir. Bu analiz ışığında, Gizli Bahçe romanında "Hintli hizmetkarlar" üzerinden yaratılan oryantalist söylemler, İngiltere'nin kolonyalist politikalarını çocuk okuyuculara, "Hintliler'e", "Doğulular'a" ya da "egzotik ötekine" hükmeden "çocuk hükümdar" modeli ile sunan bir propaganda metni olarak okunacaktır.

Gizli Bahçe'nin baş karakteri, Hindistan'da İngiliz hükümetine bağlı çalışan İngiliz bir yüzbaşının kızı olan Mary Lennox'tır. Mary, erkek çocuk isteyen bir anne ve fazlasıyla meşgul, üstüne üstlük de hasta bir babanın kızı olarak doğduğu andan itibaren Hintli bir dadının elinde büyümüştür. Bu dönemde Hindistan'daki İngilizler'in çocuklarına bakan yerli dadılara ayah denmesi sebebiyle, Mary de dadısından hep ayah diye bahseder. Yazar da Hintli dadıdan bahsederken ismini vermek yerine, ona ayah diye hitap etmeyi tercih eder. Ayah, kendi kendine her işi yapabilecek yaşta olan Mary'nin, üstünü değiştirmekten yemeğini yedirmeye kadar her işini yapar. Mary'nin dadısı ya da hizmetçisi olmaktan çok "kölesi" gibidir. Yazar "köle" kelimesini kitap boyunca asla kullanmaz; ancak yazarın "İngiliz hizmetçi" tasvirinin yanında ayah bir köle gibidir. Kitabın ilerleyen kısımlarında Hindistan'dan İngiltere'ye giden Mary, İngiliz hizmetçilerin yalnızca birer "hizmetçi" olduğunu görüp şaşırır. Yeni İngiliz bakıcısı Martha'nın davranışları ve alışkanlıkları karşısındaki şaşkınlığını kitap şöyle anlatır:

"Mary hizmetçiyi ciddi bir ifadeyle ve hayretle dinliyordu. Hindistan'da tanıdığı hizmetçiler ona benzemiyordu. İtaatkar ve saygılıydılar; efendileriyle onlarla eşitmiş gibi konuşmazlardı. Efendilerinin önünde eğilip selam verir, onlara "yoksulların koruyucusu" ve buna benzer isimler verirlerdi. Hintli hizmetkarlara iş yapmaları sorulmaz, emredilirdi. Orada hizmetçilere "lütfen" veya "teşekkür ederim" deme alışkanlığı yoktu. Mary öfkelenildiğinde ayaha her zaman tokat atardı. Bu kıza birisi tokat atsa ne olur diye merak etti."⁷⁵

Yazarın Mary'nin gözünden yaptığı bu karşılaştırmaya göre, Hintli köleler sorgusuz sualsiz itaat eder, bunun karşılığında da bir teşekkür dahi beklemezlerdi. Kendilerine şiddet uygulanmasını ise gayet normal karşılarlardı. İngiliz hizmetçiler ise, kendi faydalarına, başkaları için çalışan insanlardı. Kendilerine şiddet uygulanması

⁷⁵ Frances Hodgson Burnett, **Gizli Bahçe**, Çeviren: Gürol Koca, Bordo siyah Yayınları, Sayfa:42

düşünülemezdi bile... Hintli hizmetkara dadı manasına gelen ayah diye hitap edilmesine karşılık, İngiliz hizmetkarlara adlarıyla hitap edilmesine bakılırsa “birey” olarak kabul görüyorlardı ve sorgulayabilirlerdi. Hatta kendi toplumsal konumları konusunda “had bildirebilirlerdi”; zira Mary, ilk kez karşılaşp çok şaşırdığı hizmetçi Martha’ya “Benim hizmetçim mi olacaksın?” diye sorduğunda Martha ona sertçe şu cevabı verir: “Ben Bayan Medlock’ın hizmetçisiyim.”⁷⁶ Martha’nın bu cevabının altında pek çok ipucu yatar. Bayan Medlock evin kahyasıdır ve Martha bunu söylerken, yalnızca Bayan Medlock’tan emir aldığını vurgular. Kendi iradesiyle ve kendi faydası için, bir anlaşma sonucu çalıştığını vurgulamaktadır; yani Martha, hizmetçi olmayı özgür bir birey olarak tercih ettiğini ve kimsenin kölesi olmadığını, iş bölümünün bir parçası olduğunu ve bunu kendi faydası için yaptığını vurgular. Burada karar verici “güç” Martha’dır. Diyalogun ilerleyen kısımlarında Martha, fakir ailesine bakmak için çalıştığını belirtecektir. Martha’nın bir hizmetçi olarak konumunun ve ona karşı tutunulan tavrın ise, normal bir işveren ve çalışan ilişkisinin ötesine geçmediği görülür. Martha’nın tek bir korkusu vardır; “kovulmak”, “para kazandığı işini kaybetmek”. Hindistanlı ayahların konumunun ise Martha ile alakası yoktur. Ayahlar, tıpkı Mary’nin ayahsı gibi, kendileri için çalıştıkları kişilere “Hanım Sahip (Memsahib)” derler. Mary’nin ayahının yaptığı işten ne gibi bir fayda sağladığı, bu işi kendi iradesiyle mi seçtiği gibi konulara kitapta yer verilmemiştir; zira sorgusuz sualsiz itaat eden ve kendisine dayak atılması konusunda herhangi bir sınırlama bulunmayan Ayahlar hakkındaki bu bilgi pek de mühim değildir. Sonuç olarak söylemsel açıdan bakıldığında Martha’nın konumu “kölelik” değildir; zira kölelik kurumunda “sahip” köleye her açıdan sahiptir. Martha ise kendi kendisinin sahibidir. Fakat sonuç olarak her ikisi de hizmet etmek, bir başkasının isteklerini yerine getirmek zorundadır. Ne amaçla çalışmak zorunda olduklarının çok da büyük bir önemi yoktur. Nihayetinde biri kendi faydası için, diğeri itaat etmek zorunda olduğu için hizmet eder ama “hizmet etme” fiili sabittir. Martha’nın konumunu farklı kılan yalnızca onun statüsü hakkında kullanılan söylemin oryantalist olmaması, Batı’nın kendine ithaf ettiği liberalizm değerleri (bireyin faydası, özgürlük gibi) üzerinden ifade edilen bir söylem olmasıdır. Halbuki örneğin Marxist teoriye göre eşitsizliğin olduğu her yerde kölelik düzeni vardır. Martha fakirdir ve yaşayabilmek için Misselthwaite Malikanesi’nde ya da bir başka yerde çalışmaya muhtaçtır; fakat Mary’nin böyle bir zorunluluğu yoktur. Öyleyse bu ilişkide de bir eşitsizlik vardır ve

⁷⁶ Bkz: Burnett, **Gizli Bahçe**, 43

Marxist teoriye göre bu ilişki de “efendi-köle” ilişkisi kapsamına girer. Dolayısıyla Marx’ı baz alarak yorumlarsak, Martha’yı ve tüm Batı dünyasını kölelikten kurtaran şey yine “söylem”dir. “Birey olma söylemi”, “özgür irade söylemi” gibi... Buradan yapılabilecek çıkarım şudur; Martha’yı köle olmaktan kurtaran şey “söylem” ise, Mary’nin ayahını köle statüsüne sokan da yine söylemdir. Peki ayahı “köle” yapan söylem ne tür bir söylemdir? Bu noktada, kitapta da geçen “gelenek” kavramından bahsetmek yararlı olacaktır. Kitapta iki farklı coğrafyada yaşayan iki farklı hizmetçinin Mary’ye karşı tutumları, Mary’nin de onlara karşı tutumu yukarıdaki gibi karşılaştırılmıştır. Hintli hizmetkar tasvir edilirken, pek çok alışıldık oryantalist ögeye yer verilmiştir. “Aşırı sadakat”, “kölelik derecesinde bir hizmet etme anlayışı” gibi. Ve kitap, hizmetçilerin bu davranışlarının Hindistan’a ait gelenekler olduğunu vurgular. Zira Martha, Mary’nin on yaşında bir kız olarak kendi başına giyinmeye alışmamış olduğunu duyduğunda oldukça şaşırır ve Mary’ye bunun çok basit bir iş olduğunu, bu işi teş başına yapması gerektiğini söyler. Mary ise Hindistan’da bu tip basit işleri bile kendisine hizmetçilerin yaptırdığını anlatır ve şöyle der: “Bizim geleneklerimiz öyleydi”. Mary’nin bu cevabı “Ayahı köleleştiren söylem ne tür bir söylemdir?” sorusunun cevabıdır. Hindistan’da Mary’nin hizmetçilere karşı takındığı bu tutumun, yalnızca küçük bir kızın şımarıklığı olmadığını, Hindistan’daki tüm hizmetçilere bu şekilde davranıldığını, hizmetçilerin de bunu oldukça normal karşıladığını söyler. Kitap, ayah ve diğer Hintli hizmetçilerin “gelenek” konusundaki tutumlarını ise şöyle tasvir eder:

“ Mary hep, ‘Bizim geleneklerimiz öyleydi,’ der dururdu. Hintli hizmetkarlar da aynı şeyi söylerdi. Birisi onlara atalarının binlerce yıldır yapmadığı bir şeyi yapmalarını söylediğinde, o kişinin suratına bakar ve, ‘Bu geleneğe aykırı,’ derlerdi; o zaman karşılarındaki kişi, tartışmanın noktalandığını anlardı.”⁷⁷

Peki Hintli hizmetçilerdeki bu hizmet anlayışı aslında kimin geleneğidir? Ya da gerçekten geçmişten gelen, kadim gelenekler midir? Yoksa İngiltere’nin kolonyalist amaçlarla gittiği topraklarda, daha uzun süreli kalabilmek amacıyla ihtiyacı olduğu meşruiyeti sağlama yolunda, ürettiği “yapay gelenekler midir?” Bu noktada Marksist tarihçi Hobsbawm’ın “Geleneğin İcadı” kitabında ortaya attığı tez durumu aydınlatıcı niteliktedir. Hobsbawm’a göre “bugün eski devirlerden geldiğini varsaydığımız geleneklerin büyük kısmı, aslında görece yakın zamanlarda ‘icat edilmiş olan’ geleneklerdir. Bu gelenekler icat edilirken mutlaka belli bir tarihsel geçmişe referans

⁷⁷ Bkz: Burnett, **Gizli Bahçe**, 47

yapılır ve geçmişle bir süreklilik kurulmaya çalışılır. Oysa bu süreklilik, büyük ölçüde yapay ve uydurmadır.”⁷⁸ Dolayısıyla Hintli hizmetçilerin ve Mary’nin “gelene” olduğunu söylediği şeyi iyi incelemek gerekir. Hintli hizmetçiye oldukça buyurgan davranan ve kendi yapabileceği işleri dahi yaptıran bir İngiliz, bunun ‘geleneği’ olduğunu söylüyorsa, bu geleneği neden İngiltere’ye döndüğünde de sürdürmemektedir? Zira Mary bu geleneğinden, Martha’nın kendisine “Hintli bir hizmetçi” gibi davranılmasına izin vermeyeceğini anladığı anda vazgeçmiştir.

Kitapta Mary’nin Hindistan’da yaşadığı dönemden oldukça kısaca bahsedilir. Kolera salgınında anne ve babasını kaybeden Mary, eniştesi Archibald Craven ile yaşamak üzere İngiltere’ye, Misselthwaite Malikanesi’ne gönderilir. Burada zaman zaman Mary, tanıştığı İngilizler’e Hindistan’daki hayatından bahseder. Üzerinde durulması gereken nokta şudur ki, kitap boyunca Mary’nin Hindistanlı hizmetçilere davranışı hiçbir şekilde garipsenmez. Ancak aynı davranış şeklini İngiltere’de İngiliz hizmetçilere karşı sergilemesine de müsaade edilmez. Çocuk okuyucu buradan “Hindistan’ın ‘buyurgan tavırlara’, ‘hükmetmeye’, ‘emretmeye’ müsait ve izin verilen bir coğrafya olduğunu, hatta belki de Hintliler’in, bir başkası tarafından kendisine hükmedilmeye muhtaç varlıklar olduğunu çıkarabilir. İngiltere’nin ise bu tavırların “kabalık” sayıldığı bir yerdir ve bu davranışlara burada izin verilmez. Dolayısıyla okuyucu buradaki insanların, kendi kararlarını zaten kendileri alabildikleri yorumunu yapabilir. Kitapta bu mesajın saklı olduğu diyaloglardan biri Martha ile Mary arasında geçer. Martha Mary’ye şöyle der:

“ ‘... Orada saygın beyazlardan çok, bir sürü kara insan varmış. Hindistan’dan geldiğini duyunca, senin de kara olduğunu sandım.’” Mary bu söz karşısında oldukça sinirlenir ve şöyle cevap verir: “ ‘Ne! Sen benim Hintli olduğumu mu sandın? (...) Benim bir Hintli olduğumu düşündün ha! Buna nasıl cesaret edersin? Hintliler hakkında hiçbir şey bilmiyorsun! Onlar insan değildir, onlar senin önünde eğilip selam veren kölelerdir.’”⁷⁹

Mary’nin bu düşünceleri kitap boyunca hiçbir yetişkin tarafından, hiçbir şekilde kınanmaz. Ayrıca kitabın ilerleyen kısımlarında, Mary artık “daha iyi bir çocuk” olduğunda da bu fikirleri değişmeyecektir. Yani kitap küçük okuyucularına Hintliler’in İngilizler, ya da daha genel olarak “saygın beyazlar”, karşısında eğilip selam veren ve beyazlardan daha değersiz varlıklar olduklarını kabul eden insanlar olduğu mesajını verir. Hatta onların insan bile değil, köleler olduğu söylenir, ki burada dikkat

⁷⁸ Bkz: Hobsbawm, **Geleneğin İcadı**, Arka Kapak

⁷⁹ Bkz: Burnett, **Gizli Bahçe**, 45

edilmesi gereken önemli noktalardan biri de budur. Mary'nin bu cümlesinden şöyle bir sonuç çıkar: "Kölelerin ve Hintlilerin insan olmadığı düşüncesi"... Bu düşünce, kölelik kurumunun var olduğu andan itibaren "efendilerin" tartıştığı bir konu olmuştur. Ancak 19. yüzyıl, özellikle Aydınlanma ile birlikte Avrupa açısından "insan"ın ve "birey"in bilimsel, sosyolojik, psikolojik açılardan ne olduğu meselesinin açığa kavuştuğu bir yüzyıldır. Dolayısıyla "kölelerin" ya da "Hintlilerin" insan olup olmadığı tartışması 19. yüzyılın entelektüel havasına uygun bir tartışma değildir. Ancak Mary'nin ağzından çıkan bu sözler, bu söylemin İngilizler tarafından benimsendiğini gösterir. Burada yine bir "söylem/ propaganda yoluyla meşrulaştırma" mevzunda bahsedilebilir. Mary "Onlar insan değildir, onlar senin önünde eğilip selam veren kölelerdir." derken, sanki Hintli hizmetçiler, bir şeyler onları buna zorladığı için değil de, "doğalarında eğilip selam vermek" varmış gibi bir hava yaratmaktadır. Onları iradesiz varlıklar olarak gösterip, insan ile hayvan arası bir statüye sokan bir söylemdir bu, ki bahsi geçen söylem Hintli hizmetkarların İngiliz efendilerinin yine "hükmetme" fiilinin meşruiyetini sağlar. Dolayısıyla küçük ölçekte Mary'nin **ayahını**, büyük ölçekte de Hindistan'ı köleleştiren aslında bu oryantalist söylemin ta kendisidir. İradesiz varlıklar, iradesi olan bir başka varlık tarafından güdülmelidir. Bu çıkarım, "İngilizler, Hintlileri güdebilir." çıkarımına da kapı açacaktır. Buna benzer bir başka söylem ise Misselthwaite Malikanesi'nin bahçevanı Ben Weatherstaff ile Mary arasında geçer. Ben, Mary'ye onun hakkındaki düşüncelerini söyler:

"Birbirimize çok benziyoruz. Aynı kumaştan yapılmışız. İkimiz de çirkiniz ve görüldüğümüz gibi huysuzuz. İkimizin de hoşla gitmeyen davranışları olduğunu ispatlayabilirim."⁸⁰

Ben Weatherstaff'ın sözlerinden sonra yazar şöyle devam eder: "Buna tek kelimeyle açıksözlülük denirdi; Mary Lennox'ın nasıl biri olduğu o güne kadar hiç söylenmemişti. Hintli hizmetkarlar, ne yaparsanız yapın, önünüzde eğilip selam verir, size itaat ederlerdi."⁸¹ Yani Hintli hizmetkarlar, asla düşüncelerini söylemez, efendisi iyi ya da kötü ne yaparsa yapsın kabul ederdi. Efendisini sorgulamazdı. Zaten kitapta İngiliz hizmetçilere çoğu kez kişisel düşüncelerini açıklama hakkı verilirken, Mary'nin ayahının tek bir düşüncesine bile yer verilmez. Ayah yalnızca birileri tarafından, "anlatılır". Birileri onu "tasvir eder". Bu tam olarak Said'in Oryantalizm eserinde Flaubert'i eleştirdiği noktadır. Ayahın durumunun da,

⁸⁰ Bkz: Burnett, **Gizli Bahçe**, 59

⁸¹ Bkz: Burnett, **Gizli Bahçe**, 59

Flaubert'in Mısırlı Fahişe'den çok farklı olmadığı görülür. Kitapta Martha'ya kendini anlatma ve ifade etme özgürlüğü verilirken, Ayah ya direk yazarın ağzından ya da Mary aracılığıyla temsil edilir. İkisnin isimleri de okuyucuya bildirilmez. Ayah (dadi) ya da fahişe olarak tanımlanırlar o kadar. Ayah da tıpkı Mısırlı Fahişe gibi "hiç kendinden söz etmemiş, duygularının, kişiliğinin, ya da tarihinin temsilciliğini üstlenmemiştir". Ve yazarın ya da Mary'nin, ayah da tipik bir Hintli olduğunu söylemesini sağlayan tarihsel "egemenlik" olgusuydu. İngilizler'in Hintliler'e egemen olmasının, Hintliler'i tanımlama hakkını İngilizler'e vermesi gibi, Doğu'nun Batı tarafından tanımlanması hakkı da yine bu egemenlik ilişkisinden doğar. Güçlü olan tanımlar, tasvir eder ve sunar. Bu tanım ve tasvir de çoğu zaman belli amaçlar için kullanılacaktır. Gizli Bahçe'de ayahın ya da diğer Hintliler'in, kendilerine egemen olan ya da kendilerinden güçlü olan İngilizler tarafından, "hükmedilmeye uygun", "başkası tarafından yönetilmeye ihtiyaç duyan insanlar" olarak tanımlanması elbette okuyucunun gözünde İngiltere'nin Hindistan üzerindeki kolonyalist politikalarına meşruiyet katacaktır.

Yukarıda alıntılanan, Mary ve Ben Weatherstaff arasında geçen diyalogta dikkat edilmesi gereken bir husus daha vardır. Martha'nın Mary'ye kendisini "Hintli" zannettiğini söylediğinde, Mary'nin oldukça sinirlenmesine karşılık, "düşündüklerini dobra dobra söylemeleriyle meşhur" oldukları söylenen Yorkshire halkından basit bir bahçevan olan Ben Weatherstaff'ın kendisiyle arasında benzerlik kurması onu hiç de rahatsız etmemiştir. Dolayısıyla Mary için kabul edilmez olan "farklı ekonomik sınıftan birine benzemek" değil, bir Hintli'ye ya da belki bir "Doğulu'ya" benzemektir. Kitaba göre bu iki coğrafyanın insanları kesinlikle bambaşka özelliklere sahiptir. Bir coğrafyanın hizmetçisi dahi düşündüklerini açıkça söyleyecek kadar cesur ve fazlaca yönetilmeye alışkın değilken, diğerininki daha önce kitapta da belirtildiği üzere her emri sorgulamadan kabul eden kölelerdir. Yani yazara göre, tipik kolonyalist bir söylemle ifade edecek olursak, bu iki bambaşka özelliklere sahip halklardan biri "hükmetmeye" biri de "itaat etmeye" yatkındır.

Kitabın başlarında "huysuz, şımarık, saygısız" küçük bir kız olarak tasvir edilen Mary, Hindistan'dan İngiltere'ye gelip burada insanlarla tanıştıktan sonra daha sevimli, saygılı ve sevgi dolu bir kız olmaya başlar. Bu süreçte de İngiltere'deki insanlara nasıl davranması gerektiğini keşfedip durur. Bu keşiflerin hepsini, "Hindistan'da durumun ne kadar da farklı olduğu" çıkarımıyla sonlandırır. Bu keşiflerden biri, yukarıda alıntıladığımız Mary'nin "kendi başına giyinmek zorunda

bırakıldığını” keşfetmesi idi. Bir diğer keşif ise Mary’nin kendi başına yemek yemesi ile ilgilidir. Mary İngiltere’de yemeğini de kendi başına yemek zorunda olduğunu öğrenir. Kitapta bu kısım şu cümlelerle ifade edilir:

“Mary’nin yemeği düzenli bir şekilde servis ediliyordu ve o yemeğini yerken Martha başında bekliyordu, hepsi bu. Bayan Medlock bir ya da iki günde bir uğrardı, ama kimse ona ne yaptığını sormuyor ya da ne yapacağını söylemiyordu. Mary İngiltere’de çocuklara böyle davranıldığını düşündü. Hindistan’da Ayah yanından ayrılmazdı, nereye gitse peşinden gelir, el pençe başında beklerdi. Ayah’ın bu yaptıkları genellikle onu bıktırıp usandırır. Şimdiyse kimse onunla ilgilenmiyordu. Kendi kendine giyinmeyi öğreniyordu., çünkü giysilerini istediğinde veya giydirilmeyi beklediğinde, Martha ona aptal muamelesi yapıyordu.”⁸²

Yani Mary İngiltere’ye geldikten sonra bir süre, İngiltere’deki hizmetçilerin, Hindistan’daki köleler gibi olmadığını, onun her işine koşmak için değil de para karşılığında hayatını kolaylaştırmak için var olduklarını keşfeder. Bu keşifler onu “daha iyi huylu bir kız” olmaya zorlar; tabi ki yalnızca İngilizler’e karşı. Zira Mary “tekamülünü” tamamlayıp tamamen “iyi huylu bir kıza” dönüştüğünde tekrar Hindistan’a dönüp ayah ile muhatap olmadığı için Hintliler’e karşı da iyi huylu bir kız olup olmayacağını bilmek mümkün değildir. Kitap, Mary’nin daha iyi huylu ve saygılı bir kız olmasında başka etkenler de olduğunu vurgular. Artık bedenlen daha sağlıklı bir çocuk olmuştur. Hindistan’ın “onu bitkin düşürdüğü söylenilen sıcak havasından” kurtulmuştur. Yorkshire’ın rüzgarlı havası ona iyi gelmektedir ve artık malikanenin bahçesinde oynayabiliyordur. Brittany Griffin, *Tales of Empire: Orientalism in Nineteenth Century Children’s Literature* adlı makalesinde Mary’nin “sarı benizli, hasta ve huysuz” bir çocuktan, “gerçek bir İngiliz gibi al yanaklı” bir kıza dönüştüğünün ifade edildiğini söyler.⁸³ Gerçekten de kitap, Mary’nin sarı benizli ve huysuz olmasını sürekli Hindistan’ın havasına bağlar. Burada coğrafyanın insanlar ve medeniyet üzerindeki etkisine yapılmış bir vurgudan bahsedildiği söylenebilir. Zira İbn Haldun’un söylediği “Coğrafya kaderdir.” sözü, yadsınamaz bir gerçektir; ancak Mary’nin kısa bir süre içinde, başına sihirli bir değnek değmişçesine ve pek de gerçekçi olmayan bir şekilde değişmesinin alt metninde, İngiltere ve Hindistan coğrafyaları açısından pek de gerçekçi olmayan bir karşılaştırma yatar. İngiltere yine daha üstün bir konuma oturtulmuştur; öyle ki havası suyu insana iyi gelir, onu daha iyi huylu, daha insancıl yapar. Dolayısıyla İngiltere’de yaşayan tüm insanlar da iyi huylu ve insancıldır. Hindistan’ın havası ise insanı hasta eder ve kötü huylu yapar.

⁸² Bkz: Burnett, **Gizli Bahçe**, 75

⁸³ Brittany Griffin, **Tales of Empire: Orientalism in Nineteenth Century Children’s Literature**, University of South Florida, Graduate School Theses and Dissertations, 2012, Sayfa: 42

Dolayısıyla tüm Hintliler hasta ve kötü huyludur. Ortaya çıkan bu söylem, yine Hindistan'ın havasında yaşamaya mahkum Hintliler'i "acayip yaratıklar" sınıfına sokar; ötekileştirir ve bir bakıma "egzotikleştirir". Böylece İngilizler'i daha üstün varlıklar olarak yansıtır, Hindistan üzerindeki kolonyalist politikaları meşrulaştırmaya yönelik bir söylem ya da propaganda olarak okunabilir.

Mary'nin "daha iyi bir kıza" ya da "gerçek bir İngiliz'e" dönüşmesini sağlayan etkenlerden biri de malikanenin bahçesinde keşfettiği gizli bir bahçedir; ki romanın en önemli unsuru da, romana ismini veren bu bahçedir. Hem olaylar bu bahçe etrafında döner, hem de kitabın alt metninde önemli bir yer tutar. Ayrıca bahçe metaforu içinde bir başka metafor daha barındırır; "anne metaforu". Gizli Bahçe, Mary'nin onu keşfetmesinden seneler önce, Archibald Craven'ın karısına ve ileride hikayeye dahil olacak olan Colin'in annesine ait bir bahçedir. Fakat Colin'in annesi, seneler önce bu bahçede bir ağaçtan düşerek vefat etmiştir. Bu sebeple Archibald Craven bu bahçenin kapısını kilitleyip anahtarını gömerek onu sonsuza kadar kapatmıştır. Fakat Mary bu bahçeyi keşfeder ve kendi imkanlarıyla bu bahçeyi yeşertmeye başlar. Mary'nin biçme işinden hoşlandığını gören Martha, kardeşi Dickon'ı Mary ile tanıştıtır. Dickon oldukça sevimli, sevgi dolu, "al yanaklı" bir köy çocuğudur, "sarışın ve mavi gözlüdür". Hayvanlarla dostluk eder ve insanlara karşı da oldukça saygılıdır. Yani gerçek bir İngiliz'dir. Kitap boyunca Dickon adeta "kutsanır"; Mary onun "olsa olsa bir melek" olabileceğinden bahseder. Yani Dickon bir nevi "kamil İngiliz" modelidir. Martha'nın kardeşi olması itibarıyla sosyal olarak "alt sınıfa" mensuptur. Ancak hayvanlarla, insanlarla ve kendisiyle olan ilişkisine bakıldığında Dickon, Nietzsche'nin bahsettiği "efendi ahlakına" sahiptir; çünkü "kamil bir İngiliz", ekonomik ve sosyal açıdan alt sınıfa mensup olsa bile, "köle" olamaz. Bir İngiliz yalnızca "efendidir". Dolayısıyla Dickon ile tanışmak Mary'nin daha "iyi huylu" bir kız ya da bir "İngiliz" olmasına yardımcı olacaktır. Bunda Gizli Bahçe'nin de etkisi büyüktür. Gizli Bahçe'de ekip biçmek, toprakla uğraşmak da Mary'yi değiştirecektir.

Kitabın başlarında, Mary'nin Hintli hizmetkarlara karşı takındığı tutumun, onun şımarık bir kız olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak Mary daha iyi bir kız olmaya başladıktan sonra da fikirleri değişmez. Örneğin Dickon ile henüz tanışan Mary'nin, ona keşfettiği gizli bahçeden bahsederkenki duygularını yazar şu şekilde ifade eder: " Kendini yine eskisi gibi geçimsiz hissediyor ve buna hiç aldırmiyordu. Aynı anda hem buyurgan bir efendi hem 'itaatkar bir Hintli', hem kızgın

hem üzgündü.”⁸⁴ Bu cümlede yalnızca “itaatkar” sıfatını kullanmak yeterli olabileceken, yazar bunu “itaatkar bir Hintli” şeklinde kullanmayı tercih etmiştir. Mary “itaatkarlık” hissini hala bir Hintli ile özdeş tutmaktadır. Dolayısıyla “daha iyi huylu olmak” ya da “bir İngiliz olmak”, Hintliler konusundaki algıların değişmesini gerektirmemektedir. Bu tez, aşağıda tahlil edilecek olan “Colin” karakteri ile de desteklenecektir. Dickon ve Gizli Bahçe’nin ilaç olduğu tek kişi Mary değildir. Colin de bunlardan biridir. Colin, Mary’nin Misselthwaite Malikanesi’nde yaşamaya başladıktan bir süre sonra, malikanedeki yüz odadan birinde yaşadığını keşfettiği kuzenidir. Yani Bay Archibald Craven’ın oğludur. Colin, annesi o küçükken öldüğü ve babası da onunla ilgilenmediği için psikolojik sorunlar yaşayan, bünyesi zayıf bir çocuktur. Sürekli kendisinin öleceğini zanneder; ya da hayatının geri kalan kısmını kambur geçireceğini... Tüm günlerini yatarak geçirir; odasından dışarı çıkmaz. Tek aktivitesi “kitap okumak ve parlak kağıtlı kitapların resimlerine bakmaktır”. Colin’in okuduğu kitapların içerikleri oldukça dikkat çekicidir. “Yılan oynatıcıları” ile ilgili kitaplar, “büyü” ile ilgili kitaplar okur Colin, ki bu kitapların içerikleri “Colin” karakteri ve Gizli Bahçe metaforu ile birlikte, “Şark’a Hükmeden Çocuk Hükümdar” bağlamında aşağıda tahlil edilecektir.⁸⁵

Colin ile ilgili olarak ilk tahlil edilecek olan mevzu, Colin ve hizmetçiler arasındaki ilişkidir. Evin tüm hizmetçileri onun karşısında el pençe divan dururlar; tabi Hintli hizmetçi Ayah gibi dayak yemekten korktukları için değil. Colin’in “histeri krizlerine ve çılgınlıklarına tahammül etmek zorunda kalmamak” ve “kovulmamak” için... Zira Colin’in onları kovma yetkisi, en büyük mirasçı olması itibarıyla Mary’ye göre daha fazladır. Colin bu durumu şöyle anlatır: “Herkes benim istediğimi yapmak zorunda... Öfkelenince hasta oluyorum.”⁸⁶ Burada yine kitapta yaratılan “Hintli hizmetkar” ve “İngiliz hizmetkar” modelinin ne kadar farklı olduğunu görmek mümkündür. Ne Martha, ne Bayan Medlock, ne bahçevan Ben Weatherstaff, ne de İngiltere’nin herhangi bir köşesinde yaşayan herhangi bir hizmetçi, kendisi için çalıştığı kişilerin onlara Hintli hizmetkarlara edildiği şekilde muamele edilmesine izin vermeyecek gibidir. Colin Martha’ya ve Bayan Medlock’a çok daha buyurgan ve saygısızca davranır. Kimse de buna ses çıkarmaz; fakat Colin’in istisnai bir durumu vardır. Hastadır. Yani hizmetçiler, biraz onun hastalığına karşı gösterdikleri insani tutum, biraz işlerinden olma korkusu, biraz da sinirlendiğinde attığı çılgınlara

⁸⁴ Bkz: Burnett, **Gizli Bahçe**, 127

⁸⁵ Bkz: Burnett, **Gizli Bahçe**, “Biraz toprak Alabilir miyim?”

⁸⁶ Bkz: Burnett, **Gizli Bahçe**, 160

tahammülsüzlükleri yüzünden, kendi iradeleriyle onun bu kadar “buyurgan” davranmasına izin verirler. Yani bir bakıma kendi faydaları için bir strateji üretir ve “itaat ediyormuş gibi” davranırlar; ki bu kitapta tasvir edilen Hintli köle karakteri ile örtüşmez. Martha’nın şu sözleri, bu tezi destekleyecek niteliktedir: “Tanıdığım en şirret çocuklardan biri! Bu kadar hasta olmasa söylemediğimi bırakmam.” Colin’in bu buyurgan tavırları, hiçbir hizmetçi tarafından ciddiye alınmaz. Yalnızca bir hastayı sinirlendirmemek ve üzmemek için bir “itaat etme oyunu” oynanıyor gibidir. Colin’in bu tavırlarını gören Mary birgün ona şöyle bir benzetmede bulunur:

“Bir keresinde Hindistan’da raca olan bir çocuk görmüştüm. Akikler, zümrütler, elmaslarla süslüydü. Çevresindeki insanlar tıpkı senin Martha’yla konuştuğun gibi konuşuyordu. İnsanlar onun her söylediğini yapmak zorundaydılar, hem de çok kısa bir süre içinde. Yoksa, onları öldürürdü bile...”

Bu noktadan itibaren Mary, Colin’in her “fazlaca buyurgan ve şımarıkça” davrandığı noktada Mary onu “racaya” benzetecektir. Burada yine Hindistan’daki hiyerarşik yapının abartılı bir tasviri yapılmaktadır. “Yoksa, onları öldürürdü bile...” Bu söylem, Montesquieu ile başlayan ve Marx’ın “Asya Tipi üretim Teorisi (Asiatic Mode of Production) ile önem kazanan, oryantalist tasvillerde sıklıkla görülebilecek astığım astık, kestiğim kestik “Doğulu hükümdar” söylemidir⁸⁷. Halbuki İngiltere tarihinde de aynı duruma örnek olabilecek yöneticiler vardır. Fakat bu “Doğulu hükümdar” söylemi, belki de çocuk okuyuculara dolaylı olarak “Doğulu halkların itaatkarlıkları” hakkında ipucu verdiği için yazar tarafından kullanılmıştır ve kitabın ilerleyen kısımlarında da sıklıkla kullanıldığı görülür. Örneğin bir başka kısımda Mary’nin, Colin’in yine etrafındakilere emirler verdiği bir noktadaki düşünceleri şu şekildedir:

“ (...) Mary, elmas, zümrüt ve incilerle süslü, emrini bekleyen tebaasına salladığı küçük, kara elinde kocaman akikler bulunan Hintli prensin görüntüsünü hatırlamadan edemedi.”

Colin’in bu buyurgan tavırlarının Mary’ye her seferinde Hintli racayı hatırlatmasının yanında, Mary de Colin de “Colin’in tebaasının” hiç de Hintli racanın tebaası gibi itaatkar olmadığını gayet iyi bilir. Oynanan “racacılık oyununun” farkındadır. Örneğin Colin ile bağıra bağıra kavga ettiği bir gün kapıyı çarpıp odadan çıkınca karşısında kıkırdayan hemşireyi görür ve ona neden güldüğünü sorar.

⁸⁷ Bkz: Micheal Curtis, **Orientalism and Islam**, Cambridge University Press, Sayfa: 217-257

Hemşire şöyle cevap verir: “ İkinize. Birinin onun gibi bir şımarığa dersini vermesi gerekiyordu. Kavga edebileceği cırtlak bir kız kardeşi olsaydı çok iyi olurdu.” Görüldüğü gibi, Colin’in tavırlarını racaya benzetmesine rağmen, Mary hizmetçilerin Colin’e tavrının kitapta çizilen raca karakterinin tebaasının tavrıyla alakası olmadığını farkındadır. Fakat raca benzetmesi de Colin’in bir şeyler buyurduğu her saniye Mary’nin aklına gelir. Yukarıda da söylenildiği gibi, bu noktada dolaylı olarak “Hintliler’in hükmedilmeye elverişli” , “itaatkar” bir halk olduğuna vurgu yapılmaktadır. Buna karşılık, İngiliz hizmetçilerin bazen fazlaca abartılmış laubali tavırları da “İngiliz halkının emir almayacağı; kendisi dışında bir başkasına, kendi faydası haricinde itaat etmeyeceği” vurgusu yapılmaktadır. Dolayısıyla, yine yukarıda bahsedildiği gibi, Hindistan “hükmedilmeye, emir almaya elverişli bir coğrafya” olarak tasvir edilmektedir. Kitaba göre İngiltere’de anormal görünen bu muamele, Hindistan için bir ihtiyaçtır. Yazarın pek çok kez vurguladığı “itaatkar Hintli” modeline bakılırsa, birileri tarafından hükmedilmek Hintlilerin doğasında vardır. Yani kitaptaki İngiliz hizmetçi karakteri ve Hintli hizmetkar karakteri, “kolonyalist propaganda” niyetiyle üretilen “oryantalist söylem” tezini kuvvetlendirmiştir.

Colin ile ilgili yapılacak ikinci tahlil ise Mary’nin Colin’e attığı “raca” benzetmesi, Gizli Bahçe ve Colin’in kişisel merakları üzerinden yapılacaktır. Bu noktada öncelikle Gizli Bahçe’nin “neyin metaforu” olduğunun anlatılması faydalı olacaktır. *Tales of Empire: Orientalism in Nineteenth Century Children’s Literature* adlı yüksek lisans tezinde Britanny Griffin, bahçenin “...saf İngiliz değerlerini dışarıdan gelen etkilere karşı koruyan, yüksek duvarlı ve gizli kapılı bir burç” olarak tanımlar ve bu duvarların sembolik bir önemi olduğunu söyler⁸⁸. Bu önemi de Susan Ang’dan alıntılacağı bir cümleyle açıklar: “Viktoryen duvarlı bahçeler, bahçevanların genç bitkileri rüzgar ve diğer hırçın etkenlerden koruyarak büyüttükleri yerlerdi.”⁸⁹ Ayrıca bahçenin geçmişte Colin’in annesine ait olması, yukarıda da kısaca bahsedildiği gibi bahçe metaforunun içine anne metaforunu da dahil eder. Griffin’in de söylediği gibi, bahçe “imparatorluk”, anne ise “kraliçenin” karşılığıdır.

Mary’ye daha iyi huylu bir kız olma yolunda en çok yardım eden şeylerden birinin Gizli Bahçe olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Ve iyi bir kız olmanın aslında gerçek bir İngiliz olmayı öğrenmek olduğundan da söz edilmişti. Ona yardımcı olanlardan biri de al yanaklı, sarışın ve mavi gözlü tipik bir İngiliz olan Dickon’dır.

⁸⁸ Bkz: Griffin, *Tales of Empire*, 42

⁸⁹ Susan Ang, *The Widening World of Children’s Literature*, St. Martin’s Press, 2000

Gizli Bahçe, Griffin'in de söylediği gibi, İngiliz kültürünün saf halde muhafaza edildiği bir mekanı temsil eder ve buraya giren, burada vakit geçiren yavaş yavaş bir İngiliz'e dönüşmeye başlar. Mary'ye bahçeyi nasıl ekip biçeceğini, yeşerteceğini söyleyen "tipik İngiliz Dickon" ise, Mary'ye gerçek bir İngiliz olma yolunda ışık tutan bir öğretmen gibidir. Mary'den sonra "gerçek bir İngiliz olma" sırası Colin'e gelir. Gizli Bahçe'de müthiş bir hızla "iyileşip", yavaş yavaş "saf bir İngiliz" olmayı öğrendiğinde şöyle der:

"Bilimsel bir deney yapacağım. Büyüyünce bilimsel keşifler yapmak istiyorum ve işe bu deneyle başlayacağım. Yapacağım bilimsel deney büyüyle ilgili olacak. Büyü, eski kitaplardaki birkaç kişi ve fakirlerin bulunduğu Hindistan'da doğduğu için Mary hariç kimsenin pek bilmediği bir konu."⁹⁰

Yukarıda Colin'in okuduğu kitapların içeriklerinden kısaca bahsedilmiş ve bölümün ilerleyen kısımlarında bu içeriklerin ne olduğunun öneminin vurgulanacağını söylenmişti. Colin'in kitaplarda okuduğunu söylediği mevzulardan ikisi "yılan oynatıcıları" ve "büyü"dür. Her iki mevzu da oryantalist tasvirlerde çokça kullanılan motiflerdir. Yılan oynatıcıları genelde Hindistan ile özdeşleştirilen bir motiftir. Colin'in bu "egzotik" öğelere ilgi duyması oldukça manidardır. Artık gerçek İngiliz olmayı öğrendiğinde, kafasında Hindistan ile özdeşleştirdiği "büyü" üzerine "bilimsel" bir deney yapmak istediğini söylemesi ve Mary tarafından sürekli kendisine atfedilen "raca" benzetmesi, kitapta Colin karakteri üzerine yüklenen misyonu kuvvetlendirir. Colin, adeta "gelecekte Hindistan'a hükmedecek olan İngiliz" modelidir. Gizli Bahçe'de, yani "imparatorluk sınırları içinde", kraliçe Victoria'nın yarattığı ortam içinde gerçek bir İngiliz olduktan sonra, egzotik topraklara gidip burada "bilimsel" deneyler yapacaktır. "Bilim", özellikle Aydınlanma sonrasında Avrupa'nın kendine mal ettiği ve her şeyden üstün tutarak kutsadığı bir alandır. Colin, "bilimsel deney" söylemi ile "Batılı" olmasına vurgu yaparak "büyü" gibi mistik bir unsuru araştıracağını söyler; şüphesiz ki elindeki "bilim" silahı "büyü"den üstündür. Daha önce de söyleniliği gibi "büyü" çoğu zaman Doğu ile özdeşleştirilen bir unsurdur. Colin ise onu Hindistan ile özdeşleştirmiştir; büyü için "fakirlerin bulunduğu Hindistan'da doğduğu için Mary hariç kimsenin pek bilmediği bir konu." deyişi bunun kanıtıdır. Büyünün Hindistan –ya da Doğu- ile özdeşleştirilmesi gibi bilim de Avrupa –ya da batı- ile özdeşleştirilmiştir. Avrupa'nın Aydınlanma'dan beridir en kutsal değeri haline gelen "bilim", "büyü" karşısında daha üstündür; zira

⁹⁰ Bkz: Burnett, **Gizli Bahçe**, 285

“bilimsel yollarla”, Hintliler’e ait olduğunu düşündüğü “büyüyü” araştıracaktır, “büyü” yoluya “bilimi” değil. Dolayısıyla Colin, ileride bir İngiliz olarak Hindistan’a hükmedeceğini ima eder gibidir. Mary tarafından racaya benzetilmesi ve bir süre sonra kendisinin de “raca” gibi davranmaya başlaması, hatta Mary’den bunun nasıl yapılacağını öğrenmesi bu tezi destekler. Racalar, hükmedilmeye oldukça elverişli olan Hintliler’e hükmederler. Colin ise başkaları tarafından hükmedilmeye çok da uygun olmayan İngilizler’e emir vermek dışında nasıl “hükmedildiğini” bilmez. Bunu, gerçek bir raca görmüş olan Mary’ye sorar. Örneğin, hizmetçilerden birine dışarı çıkmasını söylemeden önce Mary’ye sorar: “...konuşmayı bitirdikten sonra insanları göndermek isteyince Hindistan’da ne derler?’ ‘Çekilebilirsin,’ derler,’ dedi Mary.” Bu diyalogdan sonra kitap Colin’i kast ederek, “ Raca elini havada sallayarak, ‘Çekilebilirsin,’ dedi.” diyerek durumu tasvir eder.⁹¹ Yani Colin Dickon ve Gizli Bahçe’de gerçek bir İngiliz olmayı öğrenirken, Mary’den de bir racanın nasıl davrandığını öğrenir. Çünkü gerçek bir İngiliz olarak, gelecekte “hükmedilmeye elverişli” Hindistan topraklarına hükmedecek kişidir Colin; yani kitaptaki “Şark’a hükmeden çocuk hükümdar” modelidir.

Gizli Bahçe, başlangıçta da söylenildiği gibi, İngiltere’nin kolonyalist politikalarına meşruiyet kazandırma yolunda oryantalist bir propaganda metni olarak yorumlanabilir. Yazarın Gizli Bahçe’yi bu niyetle yazıp yazmadığına elbette kesin bir kanaat getirilemez, bu ileride tahlil edilecek diğer eserler açısından da mümkün olmayacaktır; yazar İngiltere’nin kolonyalizm propagandalarının bir kurbanı olarak bilinçsiz olarak da bu romanı yazmış olabilir. Elbette, yönlendirmek amaçlı yazmış olması da mümkündür. Yukarıda da bahsedildiği gibi Said, bilinçli ya da bilinçsiz, yazarın yazdıklarının, zamanın politikalarından bağımsız olamayacağını söyler. Sonuçta İngiltere siyasetinin, kolonyalist politikalarına meşruiyet katmak amacıyla yaptığı propagandalar başarılı olmuştur ve bir İngiliz yazarı, bilinçli ya da bilinçsiz şekilde, çocuk okuyucalara kolonyalizmi benimsetme yolunda söylem üretmeye itebilmiştir. Kitapta, bu bölümde de en çok üzerinde durulan nokta, “hükmedilmeye elverişli”, “birileri tarafından yönetilmeye ihtiyaç duyan” Hindistan ve “itaatkar” Hintli modelidir. Bu model, “Hintli hizmetkar” karakterleri üzerinden karakterize edilmiştir ve karşısına da “özgür iradeli, birey olma bilincine sahip “İngiliz hizmetkar” modeli konmuştur. Böylece, oryantalist söylem içinde çokça rastlanılan “itaatkar Şarklı” ve “Batı tarafından yönetilmeye muhtaç Şark” kanısı oluşturulmuştur. Bu kanı Hindistan

⁹¹ Bkz: Burnett, **Gizli Bahçe**, 251

üzerinden oluşturulmuştur, çünkü kitap bir İngiliz tarafından, Victoria Dönemi'nde yazılmıştır. Bu durum hiç şüphesiz, yine Said'in sözleriyle anlam kazanacaktır:

“Eğer beşeri bilimler alanındaki hiçbir bilgisel üretimde, o bilgileri üreten yazarın bir insan öznesi olarak içinde yaşadığı koşullarla ilgisinin göz ardı edilemeyeceği, yadsınamayacağı doğruysa, Şark'ı inceleyen bir Avrupalı ya da Amerikalı'nın kendi gerçekliğinin temel koşullarının da yadsınamayacağı doğrudur: Batılı Şark'ın karşısına, öncelikle bir Avrupalı ya da Amerikalı olarak çıkar.”⁹²

Dolayısıyla yukarıda da söylenildiği gibi, yazar ya kolonyalist propagandanın kurbanı olarak, ya da yarattığı yeni bir propagandacı olarak, İngiltere'nin Hindistan üzerindeki kolonyalist politikalarına meşruiyet katan söylemler üretmiştir.

4.2.2.2) Küçük Prenses

Burnett, bölüm başında da söylenildiği gibi Gizli Bahçe'de kullandığı pek çok oryantalist motifi Küçük Prenses'te de kullanmıştır; ancak Küçük Prenses'te oryantalist ve kolonyalist söylem yaygın olarak “otorite” kavramı üzerinden üretilmiştir. Dolayısıyla roman genel olarak, kolonyalist politikanın, çalışmanın başında ayrıntılı olarak açıklanan “meşru otorite kurma” safhası, yani “otorite tartışmaları” üzerinden tahlil edilecektir.

Bir coğrafyaya “demokrasi götürme söylemi” ya da “meşru olmayan ve despot iktidara alternatif olarak meşru bir iktidar olma” vaadi, uluslararası alanda çoğunlukla Avrupa ülkelerinin sıklıkla kullandıkları bir söylemdir. Çalışmanın bu bölümünde, bahsi geçen bu söyleme benzer bir söylemin, Küçük Prenses romanında üretildiği görülecektir.

Küçük Prenses romanı İngiliz bir subay olan babası ile Hindistan'da yaşarken, İngiltere'de Bayan Minchin'in Kız Yatılı Okulu'na eğitim görmeye gelen yedi yaşındaki İngiliz Sara Crewe'u anlatır. Daha önce de söylenildiği gibi romanda ortaya koyulan en bariz söylemlerden biri “otorite” söylemidir; bu söylem romanın iki karakteri, Sara Crewe ve Bayan Minchin'in sahip oldukları otoritenin mahiyetlerinin karşılaştırılması üzerinden oluşturulmuştur. Romanın baş karakteri yedi yaşındaki Sara Crewe, Weber'in bahsettiği üç ana “meşru otorite” tipinin de romandaki temsilcisidir; yani otoriteye meşruiyet katan tüm unsurlara sahiptir. Kendisinde mevcut olan “meşru otorite unsurları” ve üstlendiği “anne” rolü ve kendisine atfedilen

⁹² Said, *Şarkiyatçılık*, 20

“prenses” unvanı bir araya getirildiğinde, Sara’nın Kraliçe Victoria’yı temsil ettiği söylenebilir. Sara’nın meşru otorite tiplerinin hepsine uyumlu olması, Kraliçe Victoria’nın otoritesinin meşruiyetine gönderme yapmaktadır. Bayan Minchin karakteri ise -oryantalist söylemde genellikle Doğulu hükümdarlara atfedilen- despotik otoritenin ve Kraliçe’nin otoritesinin mahiyetinin ne olmadığının temsilidir.

Yukarıda kolonyalist ülkenin kolonileştireceği topraklar üzerinde uyguladığı politikanın üç safhadan oluştuğunu ve her biri için çeşitli söylemler ürettiği söylenmişti. Bu safhalardan “hükmetme” safhası sonrasında “meşru otorite kurma” kısmının geldiğinde de bahsedilmişti. Roman Hintliler’e hükmetme konusunda antrenmanlı olan Sara’nın, sonraki safha olan “otoritesini meşrulaştırma sürecini”, yani hükmetmeye hakkı olduğunun anlatılması sürecini konu eder. Sara’nın Hindistan’daki hayatını betimlerken şu ifadeleri kullanılır: “O güne dek hep güzel ahşap bir evde yaşamıştı ve etrafında kendisine ‘Bayan Sahip’ diye selam veren, her istediğini yerine getiren birçok uşak olmasına alışmıştı.”⁹³ Yani Sara Hintliler’e hükmetmeye antrenmanlıydı, tıpkı Kraliçe gibi... Dolayısıyla roman, Sara üzerinden Kraliçe’nin otoritesinin meşruiyetini sağlayan unsurların neler olduğunu gösterir. Her konuda üstün özelliklere sahip Sara, Hindistan’a vaad edilen iktidardır; despot Bayan Minchin karakterinin romanın sonunda uğradığı hüsrana ise, Hintliler’e vaad edilen otoritenin mahiyetinin “ne olmadığının” teminatıdır.

Bayan Minchin karakteri ise “meşru olmayan”, “başarısız” ve “despot” bir otoritenin temsilidir; ki *Gizli Bahçe*’nin tahlili esnasında da söylenildiği gibi despot otoriteler oryantalist söylemde büyük çoğunlukla “Doğulu hükümdarlara” atfedilir. Bayan Minchin’in otoritesi, öğrencilerinin kaybetmekten korktukları şeylerden beslenir; itibarları, sahip oldukları statü gibi. Çocuk romanları üzerine eleştirel makaleler yazan Daphne Kutzer’ın da belirttiği gibi, Bayan Minchin’in otoritesi yanlış bir otoritedir, demokrasisi olmayan bir imparatorluğu yönetmektedir. Kitabın en sonunda da bunun için cezalandırılır.”⁹⁴

Londra’da devam edeceği yatılı okulun müdiresi Bayan Minchin’i ilk gördüğünde Sara’nın onun hakkında hissettikleri şunlardır: “uzun boylu, kasvetli, saygı duyulması gereken, çirkin bir bayan.”⁹⁵ Bu cümlede dikkat edilmesi gerek nokta “saygı duyulması gereken” ifadesidir. Bu ifade Sara’nın ve diğer öğrencilerin Bayan Minchin’e yalnızca gerektiği için saygı duyduklarının kanıtıdır. Çünkü o okul

⁹³ Frances Hodgson Burnett, **Küçük Prenses**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, Sayfa: 2

⁹⁴ Bkz: Kutzer, **Empire’s Children**, 4

⁹⁵ Bkz: Burnett, **Küçük Prenses**, 5

müdürüdür ve ona yapacakları saygısızlığın bedelini mutlaka ödeyeceklerdir. Yani Bayan Minchin saygıyı haketmez, öğrenciler ona yalnızca “otorite” olduğu ve cezalandırılmaktan korktukları için saygılı davranırlar. İşte bu da despotik otoritenin tipik özelliklerinden biridir. Despotlar, yönettiklerini kendilerine saygı duymaya zorlarlar. Despotik yönetimlerde, yöneten hakkında olumsuz konuşmanın bedeli çoğu zaman cezai müeyyidelerdir. Bugünkü Kuzey Kore yönetiminin bazı uygulamaları buna kanıt olarak gösterilebilir. Örneğin Kuzey Kore’nin eski lideri İkinci Kim Jong öldüğünde halk ağıt yakarcasına ağlamaya zorlanmıştı ve ağlamayanlar hapse atılmıştı.⁹⁶ Bu elbette kitaptakine nazaran oldukça abartılı bir örnektir ancak her iki durumun da alt metni aynıdır: “Despotik otoriteler, yönetilenleri kendilerine saygı duymaya zorlar.”

Küçük Prenses romanının iki anahtar karakteri olan Bayan Minchin ve Sara ilk gördükleri andan itibaren birbirlerinden hoşlanmazlar. Ancak Bayan Minchin, babası çok zengin olan ve kızı için hiçbir harcama yapmaktan çekinmeyeceğini düşündüğü bu kıza, kendi faydası için iyi davranması gerektiğini düşünür; okulun ve kendisinin itibarı için “gözde öğrenci” sıfatıyla hep en yakınında tutar. Bu durum kitapta, Bayan Minchin’in Sara ve babasını ilk gördüğü andaki düşünceleri vasıtasıyla, şu cümlelerle ifade edilir: “Sara ile Yüzbaşı Crewe’i görünce ağız daha da genişleyerek gülümsedi. Okulunu yüzbaşıya öneren kadından bu genç subay hakkında oldukça etkileyici şeyler duymuştu. Her şey bir yana, yüzbaşının küçük kızına bol miktarda para gönderecek kadar varlıklı olduğunu işitmişti.”⁹⁷ Burada dikkat çekilebilecek iki husus vardır. Birincisi şudur: Bayan Minchin’in, parası olan öğrenciyi kayırması, parası olmayan öğrenciyi de arka plana atması manasına gelir. Tıpkı despotik yönetimlerdeki gibi, yöneticinin “despotluğu” fakir olanadır. Bu durum Bayan Minchin’in despotizmine bir ipucu olarak gösterilebilir. İkincisi dikkat çekilmesi gereken husus ise Bayan Minchin’in, okulun ve kendisinin ya da başka bir deyişle otoritesinin devamı için Sara’ya ve onun parasına ihtiyaç duymasıdır. Yalnızca bu sebeple onu yakınında tutar. Bu diğer tüm kızların hayalidir; çünkü Bayan Minchin oldukça despot bir kadındır ve öğrencilerin hepsi ondan çekinirler. Ondan çekinmelerinin en büyük sebebi ise “kötü öğrenci” damgası yemektir; çünkü bir kere “kötü öğrenci” damgası yerlerse, okuldaki tüm kızlar tarafından dışlanma ihtimalleri vardır. Bayan Minchin’in otoritesinin Kutzer’in deyimiyle neden “yanlış” bir otorite olduğunun cevabı da işte burda yatar. Bayan Minchin’in otoritesi öğrenciler

⁹⁶ <http://www.cnnturk.com/2011/guncel/12/21/kuzey.kore.neden.agliyor/641369.0/>

⁹⁷ Bkz: Burnett, “Küçük Prenses”, 5

nezdinde “meşru” değildir. Weber bu hususta, “itaatin ‘korku’ ve ‘umut’ gibi saiklerle sağlandığından bahseder; doğaüstü güçler tarafından ya da güç sahibi tarafından cezalandırılma korkusu ve bu dünyada ya da ölümden sonraki dünyada ödüllendirilme umudu. Ancak geçtiğimiz bölümlerde de ayrıntılı şekilde bahsedilen “meşru otorite”, itaatin aksine otorite “korku” ya da “umut”tan değil, geleneklerden, yöneticinin karizmasından beslenir.”⁹⁸ Oysa Bayan Minchin’in otoritesi, yönettiği öğrencilerin statü kazanma umudu ya da itibar kaybetme korkusundan beslenir. Bayan Minchin’in temsil ettiği, kitapta belirtilmese de oryantalist söylemde genelde Doğulu hükümdarlara atfedilen despotik otoritelerde halk genellikle korktuğu için itaat eder. Bu da otoritenin meşruiyetini kaybettirir.

Sara’ya bakıldığında ise adeta meşru otorite tiplerinin tümünün örneği olduğu görülür; hepsinin özelliklerini taşır. Özellikle onun karizmatik özelliklerine çokça vurgu yapılır. Sara’nın fiziksel özellikleri tasvir edilirken, onun sıradan bir görünüşe sahip olmadığı şu cümlelerle vurgulanır.

“Fakat Sara çirkin bir kız olduğunu düşünmekle yanıliyordu. Güzeller güzeli Isobel kadar olmasa da kendine özgü bir büyü vardı. Yaşıtlarının aksine uzun boylu, zayıf, çevik bir çocuktü; ayrıca küçük yüzü ciddi ve çekiciydi. Saçı sık ve simsiyah olmakla birlikte yalnızca uçlarında bukleler vardı; doğru, gözleri griye kaçan bir yeşildi, fakat kocamanlardı. Uzun siyah kirpikleri ile gözleri çok çekiciydi, kendisi beğenmese de diğer insanlar göz rengine bayılıyordu.”⁹⁹

Sara’nın fiziksel açıdan tasvirini yaparken yazarın kullandığı “yaşıtlarının aksine”, “kendine özgü büyü” gibi ifadeler, onun diğer çocuklardan farklı bir karizması olduğunu ve bu karizmanın diğer insanları etkilediğini gösterir. “Kendisi beğenmese de diğer insanlar göz rengine bayılıyordu” cümlesi de onun diğer insanlar üzerindeki etkisini ifade eder. Öyle ki onun ‘büyük bir ciddiyete sahip olan yeşil gözleri’, babası ile alışveriş yaptıkları mağazalardaki görevli kadınlara, onun bir “yabancı ülkeden gelen bir prenses ya da Hintli bir hükümdarın kızı” olduğunu düşündürür.”¹⁰⁰ Sara’nın karizmatik özelliklerine vurgu yapıldığı gibi, bir racanın kızı zannedilmesi, daha kitabın başında “Hintliler’e hükmedecek” ya da onlar üzerinde “meşru bir otorite sağlayacak” olan unsurun Sara olduğu konusunda ipucu verir, ki araştırmamızın bu bölümünde kitabın alt metnine dair tahlil edilen nokta da budur. Zira kitaptaki “çocuk hükümdar” modeli Sara’dır.

⁹⁸ Bkz: Weber, “Politics As a Vocation”

⁹⁹ Bkz: Burnett, **Küçük Prenses**, 5

¹⁰⁰ Bkz: Burnett, **Küçük Prenses**, 7

Yazar Sara'nın liderlik özelliklerini kuvvetlendirmek adına, Sara'nın sahip olduğu tüm olumlu özelliklerin tam aksi, olumsuz özelliklere sahip karakterler sunar. Bayan Minchin'in Sara'dan önceki gözde öğrencisi Lavinia bu karakterlerden biridir. Yazar Lavinia ile Sara'nın karşılaştırmasını yaparken şu sözleri telaffuz eder:

"Aslında Lavinia kinci bir kızdı. Sara'yı çok kıskanıyordu. Sara'yı çok kıskanıyordu. Sara'nın okula ayak bastığı güne kadar kendisini okulun lideri olarak görüyordu. Diğer öğrenciler onun dediğini yapmadıklarında son derece huysuz olabiliyordu. Küçük çocuklara sözünü geçirirken, arkadaşı olabilecek kadar büyük olanlara havalı tavırlarla yaklaşıyordu. Oldukça hoş bir kızdı. Sara kadife paltolarıyla, samur manşonlarıyla, devekuşu tüyleriyle süslü şapkalarıyla ortaya çıkmadan önce okulun en şık kızlarından biriydi ve kilise günlerinde öğrenciler ikişerli sıra halinde yürürlerken Bayan Minchin ile birlikte sıranın başında yer alırdı. İlk başta bu yeterince can sıkıcı bir durumdu. Gel zaman git zaman Sara'nın da bir lider olduğu görüldü. Fakat bunun nedeni Sara'nın inatçı olması değil, inatçı olmamasıydı."¹⁰¹

Yukarıda da görülebileceği gibi Sara'nın kişisel özellikleri oldukça sıradışı tasvir edilir. Sara abartılı şekilde kusursuzdur. Bu karizması sayesinde ilk önce öğrenciler arasında lider olarak görülen ve aslında yine despotik otoritenin tasvirlerini taşıyan Lavinia'yı tahtından eder. İlerleyen bölümlerde ise, okulun gerçek otoritesi Bayan Minchin'in de despotik otoritesini etkisiz kılıp, okul ve öğrenciler üstünde meşru bir otorite sağlayacağı görülecektir.

Sara'nın vurgulanan diğer özelliklerinden biri de entelektüel açıdan yaşının çok üstünde bir seviyeye sahip olması, hayalgücünün oldukça gelişmiş olması ve üstün zekasıdır. Yani Sara, Bayan Minchin'de olmayan her şeye sahiptir; güzeldir, sıkıcı değildir ve en önemlisi "dominant" değildir. Sara sevildiği yerde gerçekten sevilir; sevilmediği yerde ise "üstün özellikleri" ve "sahip olduğu zenginlik" yüzünden kıskanıldığı için sevilmez. Fakat kendisini sevmeyenlere bile anlayışla yaklaşır ve onlara "kendisini sevmeme hakkı" tanır. Bu özellikler Sara'nın "karizmatik otorite" özelliklerine bir de "yasal otorite" özelliklerini ekler. Özellikle Weber'in yasal otoriteye sahip liderlerin özelliklerinden biri olarak tanımladığı "devletin hizmetkarları" modeli Sara'da zuhur eder. Sara sahip olduğu vasıfları "yönetmek yolunda değil", "yardım etmek yolunda" harcar. Bu noktada babasının onun hakkında söyledikleri örnek verilebilir: "Sara bir erkek olsaydı ve birkaç yüzyıl önce yaşamış olsaydı elinde kılıcı, bütün ülkede zor durumda olan insanları kurtarıp onları kolluyor olurdu. Ne zaman başı dertte olan biri görse yardım etmek ister."¹⁰²

¹⁰¹ Bkz: Burnett, **Küçük Prenses**, 27

¹⁰² Bkz: Burnett, **Küçük Prenses**, 19

Sara'nın yardımseverliğine mazhar olan ilk karakter, başarısız ve kilolu olduğu için diğer öğrenciler tarafından dışlanan Ermengarde St. John adlı öğrencidir. Sara Bayan Minchin'in ve diğer kızların onu aşışılmasına oldukça üzülenek hemen onunla arkadaş olur ve ona elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışır. Okulun hizmetinde çalışan küçük kız Becky'ye de kimsenin olmadığı kadar hoşgörölüdür. Onu odasına alıp sohbet ettiğı, bir dilim kek ikram edip tavan arasındaki köhne odasına yolcu ettiğı akşamlardan birinde şöyle mırıldanır:

“Eğer bir prenses olsaydım(...), insanlara hediyeler dağıtırdım. Fakat bir prenses gibi davransam bile insanlara küçük yardımlarda bulunabilirim. Biraz önce yaptığım gibi. Kızcağız sanki kendisine bir hediye verilmişçesine mutlu oldu. İnsanlara iyilik yapmak tam prenseslere yakışır bir davranış. Ben de az önce birine iyilik yaptım.”¹⁰³

Zayıf ve dışlanmış gördüğü herkese yardıma koşar; bunun “prenseler” olmanın bir gereğı olduğunu düşünür. Yukarıda da görüldüğü gibi Sara elindeki imkanları yardım etmeye harcar ve gerçek bir prensesin “gücüne” sahip olduğunu hayal ederken bile bu gücü insanlara yardım etmek için kullanacağını hayal eder. Sara'nın “yardımseverlik” sıfatını “prenseler” unvanı ile bağdaştırması, Weber'in “yasal otorite” kavramı altında sözünü ettiğı “devletin hizmetkarları” kavramı ile örtüşür.

Üzerinde durulması gereken önemli ayrıntılardan biri de Sara'nın, kitaba da ismini veren ve tüm roman boyunca sürekli zikredilen “prenseler” unvanıdır. Sara gerçek bir prenses değildir; bu unvanı ona ilk yakıştıran, okulun küçük hizmetçisi Becky'dir. Becky, Sara'nın güzelliğinden çok etkilenir ve şöyle der:

“ ‘Bir keresinde bir prenses görmüşüm. Covent Garden'daki kalabalığın dışında, operaya giden insanları izliyordum. Aralarında herkesin baktığı bir kişi vardı. Birbirlerine, ‘İşte, prenses orada,’ dediklerini duydum. Yetişkin, pembelere bürünmüş bir kızdı- üzerine çiçekli pembe bir pelerin giymişti. Sizi masanın üzerinde otururken gördüğüm anda aklıma bu prenses geldi. Gerçekten ona çok benziyorsunuz.’

‘Hep,’ dedi Sara bir prenses edasıyla, ‘bir prenses olmak istemişimdir; bunun nasıl bir duygu olduğunu merak ediyorum. Sanırım kendimi bir prenses gibi görmeye başladım.’¹⁰⁴

Bu olaydan sonra Sara artık “prenseler” olmaya karar verir. “Prenseler” unvanını ona ile verenin Becky olması da oldukça manidardır. Tıpkı “halkın seçtiğı bir yönetici” gibi, Sara'yı da okulun en düşük statölü kızı “Becky” prenses yapmıştır.

¹⁰³ Bkz: Burnett, **Küçük Prenseler**, 45

¹⁰⁴ Bkz: Burnett, **Küçük Prenseler**, 44

Bu da Sara'nın iktidarının "meşru" olduğuna yapılan bir göndermedir. Sara'nın "prens" olma kararını okuldaki diğer arkadaşları da hemen benimser. Hatta öğretmenler bile ona "prens" demeye başlarlar. Sara'nın prens unvanını bu kadar çabuk benimsemelerinin bir sebebi de, Sara'nın en iyi kıyafetleri giymesi, okuldaki en iyi odada kalması ve oldukça zengin olduğunun bilinmesidir. "Prens" unvanı, patrimonyal geleneğe ait bir unvandır. Dolayısıyla arkadaşlarının çoğunun ve öğretmenlerinin Sara için "prens" unvanını benimsemeleri, hatta kitabın isminin de "Küçük Prens" olması Sara'ya "geleneksel otorite" misyonu da yükler.

Sara ve Bayan Minchin ile temsil edilen "yanlış otorite" ve "meşru otorite" tipinin karakterler üzerinden karşılaştırılması kitap nihayete erene kadar devam edecektir. Sara roman boyunca saygısızlık etmemeye çalışarak Bayan Minchin'in otoritesini sorgular, ya da bir şekilde çeşitli alanlarda ondan daha üstün olduğunu kanıtlar. Bu olaylardan ilki Fransızca dersinde zuhur eder; Sara'nın annesinin Fransız olduğundan ve Sara'nın ana dili gibi Fransızca bildiğinden haberi olmayan Bayan Minchin, Sara'nın akıcı bir dille Fransızca konuştuğunu görünce oldukça içerler. Bu noktada yazar onunla ilgili bir sır verir; Bayan Minchin'in kendisiyle ilgili en rahatsız olduğu nokta Fransızca konuşamamasıdır.¹⁰⁵ Sara'nın Bayan Minchin'e karşı üstünlüğünü ilan ettiği ilk an budur. Kitapta Fransa'nın özel bir önemi vardır; "Fransızca konuşabilme" hususu yalnızca ikinci bir dil konuşma yeteneğine karşılık gelmez. Sara'nın annesinin Fransız olması, akıcı bir dille Fransızca konuşması, Sara ve Fransız Devrimi arasında bağ kurar. Bu da Sara yoluyla temsil edilen kraliçenin, Fransız Devrimi ile tarih sahnesine çıkan cumhuriyet, demokrasi, özgürlük, kardeşlik gibi değerlerin taşıyıcısı hatta savunucusu olduğunun ifadesi olarak yorumlanabilir. Sara kitabın ilerleyen bölümlerinde babası ona hiç para bırakmadan ölünce ve artık gözde öğrenci olmaktan çıkıp da tavan arasında yatmaya başlayınca, hayalgücü oldukça gelişmiş bir çocuk olarak, kendisini Bastille zindanlarında bir tutuklu olarak hayal eder. O andan itibaren de Bastille tutukluları gibi davranmaya başlar. Tavan arasındaki farelerle arkadaş olur ve bunu Bastille tutuklularına benzemek için yaptığını söyler.¹⁰⁶ Bilindiği gibi Fransız Devrimi'nin başladığı yer Bastille Hapishanesi'dir. Fransız Devrimi de kitapta üzerinde durulan bir motiftir; Sara tavan arasında kaldığı dönemde Fransız Devrimi ile ilgili kitaplar okur ve arkadaşı Ermengarde'a Fransız Devrimi hakkında dersler verir. Dolayısıyla kitap Sara yoluyla temsil eden Kraliçe'nin, Bayan Minchin yoluyla temsil edilen

¹⁰⁵ Bkz: Burnett, **Küçük Prens**, 15

¹⁰⁶ Bkz: Burnett, **Küçük Prens**, 132

“despotizme” karşı çıkan bir devrimci ve Fransız Devrimi’nin değerlerinin taşıyıcısı olduğunu vurgular. Despot karakterin, yani Bayan Minchin’in Fransızca bilmemesi ise, onun bu değerlere sahip olmadığının ifadesi olarak yorumlanabilir.

Bayan Minchin ile Sara aracılığıyla yapılan bu karşılaştırma, temelde İngiltere Kraliçesi’nin iktidarının ve imparatorluğun meşruiyetini sağlamaya yönelik bir propaganda olarak yorumlanabilir; çünkü Sara hakkında üretilecek olan “anne” söylemi, onun “kraliçeyi” temsilen yaratılmış bir karakter olduğunu akla getirir. Daha önce de anlatıldığı gibi “anne” metaforu, kolonyalist metinlerde “kraliçeyi” temsilen kullanılır. Annelik vasfı Sara’ya, Bayan Minchin’in yatılı kız okulunun en küçük öğrencisi olan Lottie üzerinden verilir. Lottie dört yaşındadır ve annesini hiç tanımamıştır; çünkü annesi o küçükken ölmüştür. Bayan Minchin’in yemekten önce ellerini yıkamasını ve saçlarını taramasını istediği Lottie, Bayan Minchin’e itaat etmez ve kendini yere atıp “Benim annem yok!” diye bağırarak ağlamaya başlar. Bayan Minchin Lottie’ye istediğini yaptıramaz; bunun üzerine Sara Bayan Minchin’den izin alır, Lottie’yi kendisinin sakinleştirmek istediğini söyler ve bunu başarır.¹⁰⁷ “Benim annem yok!” diyerek ağlayan Lottie’yi, önce ellerini yıkamaya ve saçlarını taramaya ikna eder. Sonra da ona annesi olmayı teklif eder. Bu andan itibaren Lottie Sara’ya anne demeye başlar. Lottie ile Sara arasında geçen bu olay, Sara’nın otoritesinin Bayan Minchin’in otoritesine üstün geldiği andır. Ayrıca anne metaforu üzerinden yorumlayacak olursak Sara “kraliçeyi” temsil eder. Sara’nın sahip olduğu “meşru otorite” saikleri, yukarıda da söylenildiği gibi kraliçenin iktidarını meşrulaştırmaya yönelik bir söylem olarak okunabilir. Bayan Minchin ise Kraliçe’nin “ne olmadığının” temsilidir.

Bölümün buraya kadar olan kısmında Sara’nın liderlik özellikleri, okul ve öğrenciler üzerinde kurduğu meşru otorite ve bunun Bayan Minchin’in despotik otoritesi ile karşılaştırılması yapıldı. Çalışmanın bu bölümünün asıl amacı ise Sara üzerinden yapılan oryantalist ve kolonyalist propagandanın tahlilidir. Dolayısıyla bu noktadan sonra Sara’nın sahip olduğu liderlik özelliklerinin ve kurduğu meşru otoritenin, nasıl oryantalist ve kolonyalist bir propaganda olarak yorumlanacağı tartışılacaktır. Öncelikle tüm bunlar konuşulurken şunun unutulmaması çok önemlidir ki, Sara kolonyal tecrübeleri olan bir çocuktur. Babası İngiltere’nin en büyük kolonisinde, Hindistan’da Kraliçe’ye bağlı çalışan bir askerdir, yani İngiltere’nin kolonyalist politikalarının bir parçasıdır. Sara Hindistan’da, etrafında

¹⁰⁷ Bkz: Burnett, **Küçük Prenses**, 30, 31, 32

pervane olan Hintli hizmetçilerle büyümüştür. Roman boyunca Sara Hindistan'ı özler ve oraya tekrar dönmek ister. En nihayetinde roman, Sara ile Hindistan arasında tekrar bir bağ kurar ve Sara'nın kolonyal tecrübelerini geliştirecek şekilde ilerler. Bu olaylardan ilki Sara'nın babasından gelen bir mektubun içeriğinde saklıdır.

"Yüzbaşı Crewe, mektuplarının bir tanesinde çok ilginç bir şeyden söz etmişti. Eski okul arkadaşlarından bir tanesi kendisini Hindistan'a ziyarete gelmişti. Bu arkadaş, elmas çıkartılan çok geniş bir arazinin sahibiydi ve madenlerini işlemekle meşgulü. İşler yolunda gittiği takdirde düşüncesi bile insanı çıldırtan bir servetin sahibi olacaktı. Eski okul arkadaşı Yüzbaşı Crewe'i de çok sevdiğinden ona bu servetine ortak olma fırsatını sunmuştu. Aslına bakılırsa Sara mektuptan bunları anlamıştı. Ortada ne kadar büyük olursa olsun, başka bir iş teklifi olsaydı ne sara'nın ne de arkadaşlarının ilgisini çekmeyecekti belki; fakat söz konusu olan, insanın aklına 'Binbir Gece Masalları'nı getiren elmas madenleri olunca kimse bu konuya ilgisiz kalamazdı."¹⁰⁸

Yüzbaşı Crewe'in bu mektubu Sara ile Hindistan arasında tekrar bir bağ kurar; zira bu iş yolunda giderse Sara ve Hindistan arasında artık organik bir bağ olacaktır. Sara Hindistan'daki elmas madenlerinin mirasçısı olacaktır. Romanda "Binbir Gece Masalları'nı andırdığı söylenen bu durum, Sara'yı İngiltere'nin Hindistan üzerindeki kolonyalist politikalarının bir parçası haline getirir. Bunun yanında "elmas madenleri" hikayesi, bu hikayenin "Binbir Gece Masalları'na benzetilmesi de romana oryantalist bir söylem katmakta ve Hindistan topraklarını egzotize etmektedir. Tam Sara ve Hindistan arasında tekrar bir bağ kurulduğu anda, Yüzbaşı Crewe'in işlerinin yolunda gitmediğine, arkadaşının onu dolandırdığına ve Yüzbaşı'nın da üzüntüden öldüğüne dair bir mektup daha gelir. Böylece Sara'nın Hindistan ile arasındaki bağ tekrar kopar ve bu andan itibaren Sara okuldaki "gözde öğrenci" statüsünü kaybeder. Artık kimse ona "prenses" demez. Tavan arasında yatmaya ve okulun hizmetinde çalışmaya başlar. Fakat insanların kendisini aşağılaması ya da hor görmesinin onun "prenses" olmasına engel olmadığını düşünür. Bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade eder:

"Her ne olursa olsun, hiçbir zaman değişmeyecek bir şey var. Her ne kadar paçavralar içinde olsam da içimdeki prensesi yaşatabilirim. Üzerimde altın işlemeli elbiseler olsa prenses olmam daha kolay olabilirdi, fakat herkesin tersini düşünmesine neden olan bu kılıkta bir prenses olmak daha büyük bir zafer. Marie Antoinette de tahtından indirilip zindana atılmıştı. Üzerinde yalnızca siyah bir elbisesi vardı ve saçlarına kırlar düşmüştü. Herkes tarafından aşağılanıyordu. Ona Dul Capet adını takmışlardı. Zindandaki bu haliyle, eski günlerde olduğundan daha çok kraliçeydi. Bundan ötürü onu daha çok seviyorum. Çevresinde uluyan o ayaktakımından hiç korkmuyordu. Başı kesilirken bile onlardan daha güçlüydü."¹⁰⁹

¹⁰⁸ Bkz: Burnett, **Küçük Prenses**, 46

¹⁰⁹ Bkz: Burnett, **Küçük Prenses**, 118,119

Öncelikle söylenilmesi gereken şudur ki, Sara'nın kendisini Marie Antonitte'e benzettiği bu düşünceleri, yine kendisini Bastille Hapishanesi'nde bir mahkum yerine koyduğu hayalleriyle çelişmektedir. Zira Sara hem kendini kah Marie Antoinette'in başında bulunduğu sistemin mahkum ettiği insanlardan biri olarak hayal eder, kah Marie Antionette'in... Kah Fransız Devrimi'ne güzellmeler yapar, kah devrimi yapanları "Marie Antoinette'in çevresinde uluyan köpekler" olarak isimlendirir. Bu çelişki muhtemelen Sara'nın öyküler anlatmayı çok seven ve Fransız Devrimini de heyecan verici bir öykü olarak görmesinden kaynaklanır. Kendisini devrimin değişik aktörleri yerine koyması da, bir masalın kahramanları olduğunu hayal eden bir çocuğun oyunu gibidir. Sara'nın en yakın arkadaşı Ermengarde ile arasında geçen şu konuşma da bu durumu kanıt olabilecek niteliktedir:

" ' Bastille' diye fısıldadı Ermengarde. Bir yandan da Sara'yı izliyor, anlattıkları karşısında büyüleniyordu. Sara'nın anlattığı Fransız Devrimi ile ilgili öyküleri anımsadı. Hiç kimse Sara kadar güzel öykü anlatamıyordu.

Sara'nın gözlerinde tanıdık bir ışıltı belirdi.

' Evet,' dedi dizlerine sarılarak. 'Bastille düş kurmak için güzel bir yer olurdu. Bastille'de bir mahkum olduğumu düşün. Yıllardır burada kapalıyım, artık herkes beni unuttu. Bayan Minchin gardiyan ve Becky de...' Gözleri yeniden ışıldadı. 'Becky de yan hücredeki mahkum.'¹¹⁰

Bu noktada araştırılması gereken nokta, Sara'nın Fransız Devrimi'nde hangi aktörü temsil ettiği değil, yazarın "Fransız Devrimi" motifini, Sara'ya hangi misyonu yüklemek için kullandığıdır. Sara'nın kendisini Marie Antoinette olarak düşlediği hayaller, Sara'nın "prenses" vasfını güçlendirmek için kullanılmıştı. Yani yazar bu noktada Marie Antoinette örneğini, Sara'nın "geleneksel otorite" tarafını güçlendirmek için kullanmıştı. Sara'nın Bastille'de bir mahkum olduğunu hayal etmesi ise, yukarıda da söylenildiği gibi yazarın, onun "yasal otorite" tarafını kuvvetlendirmek adına yaptığı bir benzetme olarak yorumlanabilir. Ayrıca Sara'nın "prenses olma" anlayışı; yani "geleneksel otorite" anlayışı, "yasal otorite" anlayışı ile iç içedir. Çünkü ona göre prenses olmak, diğer insanlara yardım etmeyi gerektirir ki bu düşünce, yine yukarıda söylenildiği gibi, yasal otoritelerin "halkın hizmetkarları" özelliğine tekabül eder. Örneğin Sara karnının çok aç olduğu bir esnada, yerde bulduğu parayla aldığı beş poğaça'nın hepsini, çok aç olduğunu gördüğü bir başka çocuğa verir ve şöyle düşünür: "Bu zavalıcık. Halktan biri, - hem benden daha aç

¹¹⁰ Bkz: Burnett, **Küçük Prenses**, 88

olduğu her halinden belli.”¹¹¹ Sara’nın, mevcut şartlar altında bile kendini halktan biri olarak görmediği aşikardır; o kayıp bir “prensestir” ve bu şartlar onu prenses gibi davranmaktan alıkoymaz. Hatta “prens” olduğuna o kadar inanır ki, bu inanç onu Bayan Minchin’e karşı bile dik durmaya iter. Bayan Minchin’in onu azarladığı anlardan birinde içinden şöyle düşünür:

“ ‘Bütün bunları söylerken bir prensesle konuştuğunun farkında değilsin; istesem elimin bir hareketiyle sizi cellada yollayabilirim. Seni affediyorum çünkü ben bir prensesim. Sen ise aptal, zavallı, kötü kalpli bir ihtiyarsın. Elinden ne gelir ki?’ ”¹¹²

Bu söylemde, Gizli Bahçe tahlil edilirken sözü edilen, Nietzsche’nin “efendilik ve kölelik ahlakı” tezine göndermeden söz edilebilir. Kraliçe’yi temsil eden Sara okulda diğer öğrenciler ve öğretmenler gözünde lider vasfını yitirmiş olsa bile, hala “efendilik ahlakına” sahiptir. Mevcut şartlar altında bile Sara hala efendidir; dolayısıyla burada Kraliçe’ye “geleneksel ve meşru- yasal otorite atfedilmesinin yanında bir de “efendilik ahlakı” atfedilmiştir. Bu da Kraliçe’nin meşruiyetine meşruiyet katacak bir söylemdir.

“Meşru- yasal otorite” kurma bahsinde, bir coğrafyayı kolonileştirirken meşru otoriteyi sağlamak adına uygulanan politikalardan birinin asimilasyon politikası olduğu konuşulmuştur. Sara’nın üstün ahlakın, asaletin ve doğru davranış şeklinin tüm örneklerine herkesten fazla sahip olması ve diğer insanlara da kendi doğru bildiklerini öğretmesi, diğer çocukların, örneğin küçük Lottie’nin onunla tanıştıktan sonra değişmesi, Ermengarde’ın onunla tanıştıktan sonra kendine güveninin artması yukarıda “meşru otorite kurma” bahsinde sözü geçen “asimilasyon” politikasının metaforu olarak okunabilir. Otoritenin devamının sağlanması için gereken unsurlardan birinin meşruiyeti sağlayan unsurları elde etme, diğerinin ise “üzerinde otorite kurduklarını kendine benzetme” yani onları asimile etme olduğu söylenmişti. Sara her ne kadar diğer çocukları kendi doğrularına göre davranmaya yönlendirse de bu onun doğrularıdır. Fakat kitap çocukların Sara gibi davranmasını çocuklar açısından olumlu bir gelişme olarak yansıtacak bir dil kullanmıştır. Bu dil “asimile etme” fiili ile yukarıda “medeniyeti ayağına getirme” olarak bahsettiğimiz, aynı sonuca varan iki eylemin farklı şekilde ifade edilmesini sağlayan dildir. Yani Sara, diğer çocukları asimile eder fakat kullanılan söylemle bu asimilasyon diğer çocukların lehine bir gelişme olarak yansıtılır. Sara ve çocuklar arasındaki bu ilişki

¹¹¹ Bkz: Burnett, **Küçük Prens**, 135

¹¹² Bkz: Burnett, **Küçük Prens**, 119

yorumlanacak olursa, Kraliçe'nin Hindistan üzerindeki kolonyalist amaçları doğrultusunda yaptığı asimilasyon çalışmasının, Kraliçe'nin Hindistan'a "medeniyet götürdüğü" söylemi vasıtasıyla meşrulaştırılmaya çalışıldığı görülür. Tıpkı Robinson Cruseo ile Cuma arasındaki ilişki üzerinden, Avrupa'nın Amerika üzerindeki kolonyalist siyasetinin propagandasının yapılması gibi.

Küçük Prenses romanında oryantalist motiflerin kullanımının ve oryantalist söylemin yoğunlaşmaya başladığı nokta, Miss Minchin'in yatılı yaz okulunun yanındaki eve, zengin bir beyefendinin taşınmasıdır. Bu beyefendi, Sara'nın babasının kendisini dolandırdığını zannettiği ortağı Bay Carrisford'tur. Hindistan'dan bu yanlış anlaşılmayı düzeltmek, Sara'yı bulmak ve ona mirasını verebilmek için gelmiştir. Yanında da Hintli hizmetkarı Ram Dass'ı getirmiştir. Ram Dass tasvir edilirken, Gizli Bahçe'de de kullanılan "itaatkar Hintli hizmetkar" modelinin pek çok özelliği kullanılmıştır. Kitaptaki tek Hintli karakterdir; tam bir "Doğulu" stereotipidir ve kurgudaki "öteki"dir.¹¹³ En önemlisi Gizli Bahçe'nin aksine, Ram Dass bir Hintli olarak kitabın önemli karakterlerinden biridir.¹¹⁴ Ancak Ram Dass'a bu kadar önemli bir rol verilmesinin sebebi, kurgu içinde "Kraliçe'nin Hindistan üzerindeki hakimiyetine meşruiyet katan" unsur olmasından kaynaklanır. Şöyle ki, olayların çözümü onun sayesinde gerçekleşir; Sara'nın Yüzbaşı Crewe'un kızı olduğunu anlayan ve Sara'yı mirasına kavuşturan Ram Dass'tır. Sara'nın tavan arasındaki odasının bitişiğindeki odada yatan Ram Dass, Sara'nın aradıkları kızın tarifine uyduğunu keşfeder ve gizlice Sara'nın odasına girip onun için ateş yakar, yemekler ve güzel elbiseler bırakır. Sara bunun "büyü" olduğuna inanmak ister, yani "büyü" motifi romana yine bir Doğulu ile girer.

Sara'yı tekrar Hindistan'daki elmas madenlerinin sahibi kılanın bir Hintli olması da oldukça manidardır ve Sara'nın Hindistan üzerindeki bir nevi "hakimiyetine" meşruiyet katmaktadır; zira bir Hintli, kendi rızasıyla, kendi ülkesinin topraklarındaki bu madeni tekrardan onun ellerine vermiştir. Kutzer'ın da söylediği üzere, Küçük Prenses Sara'nın elmas madenlerini kaybetmesi, sonra da Ram Dass aracılığıyla bulması üzerine kurgulanmış bir romandır.¹¹⁵ Bir Hintli olarak Ram Dass, Hindistan'daki altın madenlerinin Sara'ya ait olduğunu kabul etmektedir. Sara'nın Kraliçe'yi temsil ettiği daha önce söylenmişti. Dolayısıyla Ram Dass ve Sara arasındaki bu ilişki, Kraliçe ya da İngiltere ve Hindistan arasındaki ilişkiyi tanımlar.

¹¹³ Bkz: Kutzer, **Empire's Children**, 49

¹¹⁴ Bkz: Kutzer, **Empire's Children**, 48

¹¹⁵ Bkz: Kutzer, **Empire's Children**, 48

Ram Dass'ın Sara'nın hakimiyetini meşru görmesi, Hindistan halkının Kraliçe'nin kendisi üstündeki hakimiyetine rıza gösterdiği ve onu meşru gördüğü şeklinde okunabilir.

Roman Sara'nın zaferi, onu "gözde öğrenci" olmaktan çıkarıp tavan arasında yatmaya zorlayan Miss Minchin'in ise kaybıyla sonuçlanır. Bay Carrisford'un avukatı Miss Minchin'e bu yenilgiyi şöyle ifade eder: "...Bayan Minchin, bakımını üstlendiğiniz öğrenciniz Sara Crewe'den daha zengin bir prenses dünya üzerinde yok."¹¹⁶ Yani kitabın alt metninde genellikle Batı'ya atfedilen "meşru" ve "demokratik" otorite, genellikle Doğu'ya atfedilen despotizmin olumsuzlukları anlatılarak yüceltilmiş ve muzafer kılınmıştır. Bu karşılaştırma romana oryantalist bir söylem olma özelliği kazandırır; zira kitap genellikle Batı'ya atfedilen "meşru otorite", "demokrasi" gibi kavramlara karşılık, Doğu'ya atfedilen "despotik otorite" söylemi üretir ve birini sürekli diğerine üstün kılar. Nihayetinde de birini cezalandırır, diğerini ise ödüllendirir. Ödül ise Hindistan topraklarıdır. Yani Kraliçe, Hindistan racalarına üstün gelmiştir. Sara'nın kaybolan servetini bir Hintli'nin yardımıyla bulması ise, Kraliçe'nin hakimiyetini Hintliler'in ona kendi rızalarıyla verdiği şeklinde okunabilir. Bu da Kraliçe'nin meşruiyetine meşruiyet katar. Dolayısıyla roman İngiltere'nin Hindistan'a vaad ettiğinin "meşru ve demokratik İngiliz otoritesi" olduğu imajını vererek İngiltere'nin kolonyalist politikalarına meşruiyet kazandırmaya çalışan bir propaganda metni mahiyetinde yorumlanabilir.

4.2.3) Uzak Diyarlarda Bir Küçük Kimlik Savaşçısı

Bir matematikçi olan Lewis Carroll'un (Charles Lutwidge Dodgson) 1865 yılında yazdığı Alice Harikalar Diyarında ve 1871 yılında, Alice Harikalar Diyarında'nın devamı olarak yazdığı Aynanın İçinden adlı iki eserde de yazarın hayatının, vaktini geçirdiği mekanların ve insanların etkisi oldukça fazladır. Bu iki eser, Oxford Christ Katedrali'nde öğrenim gören Carroll'un, kolej dekanının Harry, Alice, Lorina ve Edith isimli kızlarına anlattığı fantastik masallar sonrasında oluşmuştur.¹¹⁷ Bu masallar her ne kadar fantastikse de Carroll masallarda tanıtık öğeler de kullanmıştır. Örneğin kilisenin broşüründe masalın baş kahramanı Alice'in bir çörek yemesi ve sonrasında boynunun uzamasının, kilisedeki yemek odasının

¹¹⁶ Bkz: Burnett, **Küçük Prenses**, 200

¹¹⁷ Çevrimiçi: (<http://www.chch.ox.ac.uk/visiting/alice>)

şöminelerinin iki yanında duran oldukça uzun boyunlu kedi heykelinden esinlenilerek yazıldığı söylenir.¹¹⁸ Carroll'un yaşadığı ortamın izlerini bu derece taşıyan bir eserin, yazıldığı dönemin siyasi ve sosyal koşullarından etkilenmemesi mümkün değildir. Viktoryen Dönem'de yazılan romanda, bu dönemin siyasetine büyük ölçüde hakim olan kolonyalist söyleme sıklıkla rastlanması da bunun kanıtıdır.

Alice Harikalar Diyarı'nda ve Aynanın İçinden adlı iki eserin de alt metninde çok çeşitli bilim dallarına ait göndermeler mevcuttur ki bu da beklenilir bir durumdur; zira Carroll Christ Katedrali'nde öğrenim gören bir matematikçidir. Her iki eser de kuantum fiziği, felsefe, matematik ve sosyoloji gibi pek çok farklı alanda ve farklı isimler tarafından yorumlanmış ve tahlil edilmişlerdir. Örneğin kuantum fiziği üzerine çalışan bazı düşünürler, Türkçe'ye "Vankara kedisi" olarak çevrilen ve bir kaybolup bir ortaya çıkan Cheshire kedisini Schrodinger'in "hem ölü hem diri" kedisine benzetmiş, Çay Partisi'ndeki "zaman" üzerine olan diyalogları da kuantum fiziği üzerinden analiz etmişlerdir. Alice Harikalar Diyarında eserinin kuantum fiziği üzerinden, farklı farklı pek çok isim tarafından yazılmış tahlillerinden oluşan "Alice and the Quantum Cat" isimli eser bunlardan biridir.¹¹⁹ Carroll'un bu iki eseri bazı felsefi tahlillere de tabi tutulmuşlardır; örneğin Alice'in Absolem adındaki yaşlı tırtıla olan diyalogu, Herakleitos'un "Aynı nehirde iki kere yıkanılmaz." felsefesi ışığında yorumlanmıştır.

Bu çalışmada ise, Viktoryen Dönem'de yazılan bu iki eser "kolonyalizm", "oryantalizm", "egzotizm", "imparatorluk" ve en önemlisi "kimlik" kavramları üzerinden, daha çok sosyolojik ve siyasi bir analize tabi tutulacaktır.

4.2.3.1) Alice Harikalar Diyarında

Yazıldığı dönemin kolonyalist politikalarının ve bu politikalar sonucunda üretilen oryantalist söylemin izleri, yukarıda incelenen diğer romanlarda olduğu gibi Alice Harikalar Diyarında isimli çocuk romanında da etkisini gösterir. Bu bölümde Alice Harikalar Diyarında adlı çocuk romanı önceki bölümlerde üzerinde durulan, kolonyalizmin "Sen onlardan farklısın!" söylemi dahilinde tahlil edilecektir.

Yukarıda kolonyalizmin son evresi olan "kimliği muhafaza etme" hususunun sağlanabilmesi adına üretilen "Sen onlardan farklısın!" söyleminin incelendiği

¹¹⁸ Christ Church Katedrali El Broşürü

¹¹⁹ William Brandon Shanley, *Alice and the Quantum Cat*, Pari Publishing, Amerika Birleşik Devletleri

bölümde de söylenildiği gibi, kolonyalist devlet, ya da imparatorluk, kolonize ettiği topraklardaki halk karşısında kimliğini korumak durumundadır; aksi takdirde bu topraklarda ve bu halkın içinde asimile olma, kaybolma tehlikesi içindedir. Örneğin Britanya İmparatorluğu'nun kolonyalist politikaları dahilinde Hindistan'a gönderdiği pek çok İngiliz'in İngiliz kalabilmesi kolonyalist politikaların bu topraklardaki kalıcılığı açısından çok önemlidir. Bunu sağlayabilmenin yolu da İngilizler'e, Hintliler'in onlardan ne kadar farklı olduğu algısını yerleştirmektir. İşte bunu sağlayabilmek adına da Hintliler, ya da kolonize edilen halkı egzotize edici söylemler oluşturulur. Bu halk oldukça oryantalist bir tavırla tanımlanır, tasvir edilir. Oldukça oryantalist bir tavırla Hint fakirleri, yılan oynatıcıları, büyücüler gibi egzotik ve İngiliz kültürü için yabancı olam motiflere abartılı şekilde vurgu yapılarak oldukça bir Hindistan algısı oluşturulmuştur. Bu algıyı besleyen oryantalist söylemler özellikle, çalışmanın başlarında da söylendiği gibi, edebi eserlerde kendini gösterir; ki Gizli Bahçe romanında çizilen racalı, büyücülü Hindistan resmi edebi eserlerde ortaya konulan oryantalist tavra örnek olarak gösterilmişti. Kolonileştirilen topraklar hakkında oryantalist bir tavırla üretilen bu "egzotik coğrafyalar ve halklar" söylemi yoluyla İngilizler'e, ya da kolonyalist devletin kendi halkına "Sen onlardan farklısın!" denir. Alice Harikalar Diyarında'da da bu tavır ve söylem fazlasıyla görülür; öncelikle Carroll'un eserde yarattığı "Harikalar Diyarı", oryantalist metinlerde sıkça rastlanılan egzotik toprakların "sıradışı, garip, itaatkar ve cahil bir halk", "farklı bir coğrafya" gibi ile paralellik gösterir. İkincisi ise eser daha en baştan Alice isimli küçük bir kızın bu egzotik topraklarda yaşadığı "kimlik karmaşası" tasviri ile başlar ve Alice'in "kimlik savaşları" ile de devam eder.

Eser, ablası ile gezintiye çıkan küçük Alice'in canının sıkılması ve bunun akabinde yanından hızla koşarak geçen, bu sırada da "Eyvah, eyvah! Çok gecikiyorum" diye mırıldanarak cebinden çıkardığı saate bakan bir tavşanın peşinden gidip, bir tavşan deliğine düşmesi ile başlar. Bu tavşan deliği onu Harikalar Diyarı'na götürecek olan yoldur ve o kadar uzundur ki Alice düşerken neredeyse uyuyakalır. Alice'in bu düşüş esnasında kafasından geçen düşünceler şöyledir:

" 'Acaba dünyanın öte yanına geçecek miyim? Baş aşağı yürüyen insanların arasına çıkmak amma tuhaf olur ha! (...) ama hangi ülkede olduğumu tabii sormak zorundayım onlara, değil mi? Bir dakika bayan, burası Yeni Zelanda mı, yoksa Avustralya mı?' "¹²⁰

¹²⁰ Lewis Carroll, **Alice Harikalar Ülkesinde**, Can Yayınları, İstanbul, 2014, Sayfa: 11, 12

Peter Pan romanında çocukların günlerce uçuşması, bir okyanusun üzerinden geçip Neverland'e ulaşmaları gibi, Alice de bir dehlizde çok uzun süre aşağı düşerek Harikalar Diyarı'na gider. Peter Pan'ın tahlilinde de söylenildiği gibi, "uzun yol sonunda ulaşılan fantastik topraklar" söylemi, kolonyalist ülkelerin denizaşırı ülkelere gidişini akla getirir. Alice'in varacağı yerin neresi olduğuna dair tahmin yürütürken aklına gelen yerlerin Avustralya ve Yeni Zelanda olması da bu analize kanıt olarak gösterilebilir; çünkü bu iki coğrafya da Britanya İmparatorluğu'nun kolonize ettiği topraklardır. Dolayısıyla Alice'in bu yolun sonunda ulaşacağı Harikalar Diyarı'nın da kolonileri temsil ettiği söylenebilir.

Düşüş sona erdiğinde Alice artık Harikalar Diyarı'ndadır; yani kolonyalist aktör, kolonize edeceği topraklara ulaşmış, o toprakları "keşfetmiştir". Alice Harikalar Diyarı'na oldukça sıradışı şekilde ayak basmıştır ve ayak bastığı andan itibaren de oldukça sıradışı şeyler yaşayacaktır. Daha sonradan Harikalar Diyarı'nın yerlisi olduğu anlaşılacak olan konuşan, saate bakan tavşan ve konuşan başka nice hayvan, Harikalar Diyarı'na giden upuzun dehlizli yol, Harikalar Diyarı'nın kendisi... Kitabın daha başlarında Alice'in gideceği bu ülke zihinlerde sıradışı bir görünüm kazanır; yani "egzotize edilir". Alice'in küçük kapıdan gördüğü bu ülke sıradışı güzelliktedir. Alice oraya gitmek için can atar. Kitap kolonyalist devletin, kolonize ettiği topraklar üzerine ürettiği söylemi Harikalar Diyarı için üretir. Herkesi gitmek isteyeceği güzellikte topraklar... Ancak bu topraklarda yaşayan halk için aynı çekicilikte tasvirler yapılmaz; ki bunun üzerinde bölümün ilerleyen kısımlarında durulacaktır.

Alice'in düşüş sonunda ulaştığı yerde, etrafında pek çok kapı vardır ve kapıların hepsi kilitlidir. Orada bulduğu bir anahtarla kapıların hepsini açmayı dener ve anahtar yalnızca tek bir kapıyı açar, eşsiz güzellikte bir bahçeye açılan, Alice'in geçemeyeceği boyda bir kapı; ki yazarın daha sonra açıklayacağı üzere bu bahçe Kraliçe'nin bahçesidir. Alice bu bahçeyi gördüğü andan itibaren, buraya girmeyi aklına koyar; yani Alice Harikalar Diyarı'na ayak bastığı anda buraya "hükmetmeyi" aklına koymuştur. Fakat bahçeye açılan kapı çok küçüktür. Bu noktada yazar Alice'in düşüncelerini şu şekilde ifade eder:

"Geçidin öbür ucunda, şimdiye kadar eşine rastlamadığınız güzellikte bir bahçe uzanıyordu. O kapkara dehlizden kurtulmak, şu güzelim pırıl pırıl çiçek yataklarının, serin gözelerin arasında dolaşmak için nasıl can atıyordu, ama başı bile sığmıyordu eşikten. 'Tutalım ki başım girdi,' diye düşündü zavallı Alice, 'omuzlarım girmeden neye yarar! Ne olurdu, bir *gemici dürbünü* gibi uzayıp kısalabilseydim! İşe nasıl başlayacağımı bir bilsem, belki

başarırdım da.’ (Anlıyorsunuz ya, Alice bir süredir öyle olağanüstü şeylerle karşılaşılıyordu ki, olmayacak şeylerin sayıca bir elin parmaklarını geçmeyeceğine inanmaya başlamıştı.)¹²¹

Yukarıda da alıntılıandığı gibi, Alice Kraliçe’nin bahçesine açılan kapıdan geçmek için bir “gemici dürbünü” gibi küçülmeyi umar. Öncelikle “gemici dürbünü” benzetmesinin manidar bir benzetme olduğunu söylemek mümkündür; zira kolonyalist ülkeler kolonize edecekleri topraklara gemiler ile gitmişlerdir. Dürbün, uzağı yakınlaştıran bir alettir. Yani uzak ve egzotik coğrafyaları, kolonyalist devlete yakınlaştırır. Alice de Harikalar Diyarı’na gidebilmeyi, bu sıradışı, egzotik topraklara yaklaşabilmeyi, o küçük kapıdan geçebilmeyi çok istemektedir ve aklına gelen ilk çözüm gemici dürbünü gibi “uzayıp kısalabilme yetisine sahip olmak”tır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken birinci husus, Harikalar Diyarı’na açılan kapının Alice’ten “küçük” olmasıdır. Burada bir üstten görme tavrının yattığı söylenebilir. Tıpkı kolonyalist devletin kolonize ettiği topraklar, bu topraklarda yaşayan halk ve bu toprakları yöneten iktidar için ürettiği oryantalist söylemin “hakir görme, küçümseme” tavrı gibi, yazar da Harikalar Diyarı’nın Kraliçesi’nin ve dolayısıyla halkının Alice’ten “küçük” olduğu fikrini zihinlere eker. Dikkat edilmesi gereken ikinci nokta ise Alice’in bu Kraliçe’nin bahçesine girmek için, yani bu topraklara hükmedebilmek için “şekil değiştirmek zorunda oluşu”dur. Kitaptaki kimlik sorunsalı işte bu noktada başlar. Alice bu ülkeye adım atabilmek için, kendi şeklini değiştirmek zorundadır; ancak bunu kendisi istemektedir. Yani eğer bunu başarabilirse, Harikalar Diyarı’na girebilmek amacıyla, kendi iradesiyle şekil değiştirmeyi seçmiş olacaktır. Bu durum tıpkı, çalışmanın daha önceki bölümlerinde de söylenilen, Napoleon’un Mısır’ı işgali esnasında halka hitap ettiği ilk beyanata besmele ile başlamasına ve Cuma namazlarına katılmasına benzer. Napoleon’un bunları gerçekten Müslüman olduğu için değil, işgalin ve hükümranlığının Mısır halkı nezdindeki meşruiyetini sağlamak adına yapmıştır. Napoleon’un bu tutumu bilinçli bir stratejinin ürünüdür. Alice de yalnızca Kraliçe’nin bahçesine girebilmek için, yani bir strateji olarak şekil değiştirmek ister ve bunu başarır. Önce üzerinde “Beni iç!” yazan bir iksir bulur ve bunu içip içmemek konusunda bayağı düşünür. Daha sonra kendi iradesiyle bu iksiri içmeye karar verir ve içer. Bu iksiri içince boyu kapıdan geçecek kadar kısalır. Daha sonra masanın üzerinde unuttuğu anahtara uzanması gerektiğinde de üzerinde “Beni ye!” yazan bir çörek bulur. Bu sefer de boyu eskisinden de uzun olur; yani Alice Kraliçe’nin bahçesine ayak basabilmek –ya da Harikalar Diyarı’na hükmetmek

¹²¹ Bkz: Carroll, *Alice Harikalar Ülkesinde*, 14-15

için- şekilden şekle girer. Ancak bir noktada işler Alice'in kontrolünden çıkar; boyu hakim olamadığı şekilde önce uzar, sonra kısalır. Bu noktada yazar Alice'in düşüncelerini şöyle ifade eder:

" 'Aman Tanrım! Bugün de ne tuhaf şeyler oluyor! Daha dün her şey eskisi gibiydi. Acaba dün gece değiştim mi ben? Dur bakayım: Bu sabah uyandığımda *aynı mıydım*? Bir değişiklik duymuştum gibi geliyor. Ama aynı değilsem, değişmişsem, yeni bir soru çıkıyor ortaya: Ben kimim o zaman? İşte *asıl* bilmece bu!'(...) 'Bakalım eskiden bildiklerimi şimdi de biliyor muyum? Dur bakayım: Dört kere beş, on iki eder; dört kere altı on üç; dört kere yedi ise, öf Tanrım! Bu gidişle dünyada yirmiyi bulamam! Ama çarpım tablosundan bir şey anlaşılmaz ki! Coğrafyayı deneyelim. Londra, Paris'in başkentidir; Roma, yok yok, hepsini yanlış söyledim, biliyorum hepsi yanlış!' ”¹²²

Alice ilk başta Kraliçe'nin bahçesine girebilmek amacıyla şekil değiştirmeyi çok isterken, birden kim olduğunu unutacak kadar kimliğinden uzaklaşmıştır. En iyi bildiği şeyleri bile unuttur duruma gelmiştir. Harikalar Diyarı'na girebilmek adına şeklinden, kimliğinden vermektan kaçınmadığı küçücük bir taviz onu kimliğine yabancı hale getirmiştir. Yukarıda açıklandığı gibi bu tehlike kolonyalist amaçlarla farklı coğrafyalara giden, farklı kültürlerin arasına karışan topluluklar için de mevcuttur. Dolayısıyla daha önce de söylendiği gibi, kolonyalist devlet kolonize ettiği topraklardaki halkı ötekileştiren ve egzotize eden bir söylem oluşturur, ki bu oryantalist söylemin ta kendisidir; böylece o kolonize ettiği topraklara gönderdiği güçlerine "Sen onlardan farklısın!" der. Alice Harikalar Diyarında adlı eserde de, Harikalar Diyarı'nın yerlileri için aynı söylem üretilmiştir. Öyle ki bu ülkede neredeyse bir tane sıradışı olmayan karakter yoktur. Kitap ilk karşılaştığı Alice'in Harikalar Diyarı'ndan bir grup yerliyi şu şekilde tasvir eder: "...bir Ördek, bir Dudu Kuşu, bir Kırmızı Papağan, bir Kartal yavrusu, daha bir sürü acayip hayvan."¹²³ Kitap için olduğu gibi, Alice için de Harikalar Diyarı sakinleri oldukça sıradışıdır. Yazar Harikalar Diyarı Yerlileri ile sohbet ettikten sonra Alice'in yerliler ve tüm bu olanlar ile ilgili duygularını "Alice'e bütün bunlar çok saçma geliyordu..."¹²⁴ şeklinde ifade edilir. Oysa yukarıda alıntılandığı gibi Harikalar Diyarı yerlileri ile karşılaşmadan önce, Alice de saçmalamaya başlamıştı. Kim olduğuna karar veremeyecek kadar kimliğinden uzaklaşmış, en iyi bildiği matematik sorularını ve coğrafya bilgilerini unutacak kadar kafası karışmıştı. Ancak Harikalar Diyarı'nın tek bir egzotik ve sıradışı yerlisi ile, Fare ile karşılaşmak, ona kim olduğunu hatırlatmaya yetmişti.

¹²² Bkz: Carroll, **Alice Harikalar Ülkesinde**, 22

¹²³ Bkz: Carroll, **Alice Harikalar Ülkesinde**, 29

¹²⁴ Bkz: Carroll, **Alice Harikalar Ülkesinde**, 34

Alice'in "kim olduğu" konusunda kendi kendisi ile tartıştıktan hemen sonra Fare ile karşılaşması, bu konudaki monologları ve Fare'ye söyledikleri şu şekildedir:

" 'Bu fareyle konuşmak bir yarar sağlar mı? Burada her şey öyle olağanüstü ki bu da konuşursa hiç şaşmam. Canım, denemekten ne çıkar?' (...) 'Ey Fare!, bu gölden nasıl çıkılacağını biliyor musunuz?' (...) Alice'e göre bir fareyle konuşmanın en iyi yolu buydu; daha önce hiç denememişti, ama ağabeyinin Latince Gramer kitabında "fare-farenin-fareye-fare-ey fare..." gibi bir şeyler gördüğünü hatırlıyordu. (...) 'Où est ma chatte?' (Kedim nerede?) Fransızca ders kitabının ilk tümcesiydi bu."¹²⁵

Biraz önce basit matematik işlemlerini yapamayan Alice, Harikalar Diyarı'nın yerlilerinden biri ile karşılaştığı anda kim olduğunu, geçmişte öğrendiklerini hatırlamış ve kimliğine geri dönmüştür. Çünkü Alice, Kraliçe'nin bahçesine girebilmek adına kimliğinden taviz verip kimliğinden uzaklaşmış olsa da, bu ülkenin –Alice'in diliyle- sıradışı yerlileri gibi olamayacağının, onlardan farklı olduğunun farkına varmıştır. Kolonyalist politikalar dahilinde üretilen egzotize edici tavır ve oryantalist söylem de, kolonyalist aktörün kendi halkına tam olarak bunu hatırlatır durur. "Sen bu garip halk gibi değilsin!", "Sen onlardan farklısın!"

Roman boyunca Alice Harikalar Diyarı yerlileri tarafından pek çok şekilde isimlendirilir ve Alice bir uzar bir kısalır. Bir türü gerçek boyutuna dönemez. Örneğin Beyaz Tavşan onu "Mary Ann" diye adlandırır ve kendi işlerine koşturur. Alice ise korkudan sesini çıkaramaz ve Beyaz Tavşan'ın ondan istediğini yapmaya çalışır. Alice'in tavşandan korkması için tek bir sebep vardır, ki bu da "harikalar diyarından kovulma korkusu"dur. Alice Harikalar Diyarı'ndan kovulmamak için Beyaz Tavşan'a, yani bir Harikalar Diyarı yerlisine hizmet etmeyi kabul eder. Bu noktada Alice'e, daha sonraki bölümlerde oldukça despotik bir otoritesi olduğu görülecek olan Kraliçe'ye karşı, "halkın hizmetkarları" söylemini kullanarak "meşru otorite" ithaf edildiği söylenebilir.

Alice kitap boyunca o kadar çok uzayıp kısalır, yani o kadar çok şekil değiştirir –ya da kimliğinden uzaklaşır" ki, en sonunda kararlı bir şekilde kendi kendine şöyle der: "İlk yapmam gereken şey, eski boyumu bulmak olacak; sonra da o güzel bahçeye girmenin bir çaresine bakacağım. Galiba en iyi tasarı bu."¹²⁶ Alice aslında burada kolonyalist devletin niyetini açıkça belli eder. "Kimliğini koru" ve sonra "hakim ol!". Bu kararı verdikten sonra Alice önce eski boyutuna ulaşmanın yollarını arar ve bu arayış esnasında "nargile içen" bir tırtıla karşılaşır. Tırtıl ile Alice

¹²⁵ Bkz: Carroll, *Alice Harikalar Ülkesinde*, 26-27

¹²⁶ Bkz: Carroll, *Alice Harikalar Ülkesinde*, 50

arasında geçen diyalog, Alice'in kimlik atayışını net bir şekilde ifade eder. Tırtıl Alice'e "Sen kimsin?" diye sorar. Alice'in cevabı ise içinde bulunduğu durumu özetler: "Şey ben, ben de şu anda pek bilmiyorum efendim. Bu sabah yataktan kalktığımda kim olduğumu biliyordum ama, o zamandan bu yana o kadar çok değiştim ki."¹²⁷ Alice'in yaşadığı kimlik karmaşası karşısında Tırtıl ona çeşitli sorular sorarak, adeta Sokratik sorgulama tekniği uygulayarak, bildiklerini hatırlatır ve ona eski boyutuna dönmek için yemesi gereken mantarı gösterir. Yani Alice'e kimliğini geri almanın yolunu öğretir. Tıpkı Küçük Prenses romanında Sara Crewe'ye "prenses" kimliğini geri verenin bir Şarklı olması gibi, Alice'e de kim olduğunu hatırlatan Harikalar Diyarı'nın yerlilerinden biridir. Üstelik bu yerli nargile içen, yani Doğulu olduğuna vurgu yapılan bir karakterdir. Bu da tıpkı Sara gibi Alice'in de Harikalar Diyarı'nda kurmak istediği otoritenin, yerliler nezdinde "meşru" olduğuna vurgu yapar. Zira Alice'in "kimliğini koruyup, sonra da o güzel bahçeye girme" planının ilk kısmının gerçekleşmesine yardım eden bir yerlidir. Artık eski boyuna, yani eski kimliğine geri dönmek isteyen Alice mantardan bir ısırık alır; fakat boyu çok fazla uzar. Yakınlardaki bir ağacın üzerindeki kuş onu yılan zanneder; fakat bu sefer Alice kim olduğundan emindir. Kuş ile Alice arasındaki diyalog, Alice'in bundan sonra kimliğini unutmamak konusunda ne kadar kararlı olduğunu gösterir:

"Ben zamanında sürüyle küçük kız gördüm ama, bu kadar uzun boylusuna hiç rastlamadım! Yoo! Sen bal gibi yılansın, boşuna yalan söyleme! Herhalde şimdi de ömründe ağzına hiç yumurta koymadığını söyleyeceksin bana!"

'Tabii ki yumurta yedim! Ama biliyorsunuz ki küçük kızlar da yılanlar kadar çok yumurta yerler.'

'Söylediklerine inanmıyorum; ama gerçekten yiyorlarsa, onlar da bir çeşit yilandırlar bence(...) ister küçük kız ol, ister yılan, bana göre bir.'

'Bana göre hiç de bir değil.'¹²⁸

Alıntıdan anlaşılacağı gibi Tavşan onu Mary Ann zannettiğinde ısrarcı olmayan Alice, Tırtıl'ın ona kim olduğunu hatırlatmasından sonra artık oldukça kararlıdır. Kim olduğundan emindir ve artık her şey kontrol altındadır. Gerçekten de Tırtıl'ın gösterdiği mantardan ısıra ısıra, uzayıp kısalarak en sonunda gerçek boyutuna ulaşır; yani gerçek kimliğini bulur. Onu kaybetmemek için de direnir. Örneğin kitabın meşhur "Çay Partisi" bölümünde ona saçını kesmesi gerektiğini söyleyen Şapkacı'yı tersler ve "kişisel özellikleri tartışmanın kabalık olduğunu"

¹²⁷ Bkz: Carroll, *Alice Harikalar Ülkesinde*, 54

¹²⁸ Bkz: Carroll, *Alice Harikalar Ülkesinde*, 65

söyler.¹²⁹ Yani kimliğine kavuşan Alice, onu muhafaza etmeyi de öğrenmiştir. Şimdi sıra planının son parçasındadır: “O güzel bahçeye” yani “Kraliçe’nin bahçesine” girmek; ya da “Harikalar Diyarı’na hakim olmak.”

Nihayetinde Alice Kraliçe’nin bahçesine girmeyi başarır; Kraliçe’nin Bahçesi, kolonyalist devletin kolonize etmeye niyetlendiği toprakları yöneten iktidarın simgesidir. Kitap Kraliçe , ya da kolonize edilecek egzotik topraklar üzerindeki iktidar hakkında “yönetmek konusunda başarısız” ve “despotik” algısını yaratır. Örneğin Alice, beyaz gülleri kırmızı renge boyayan görevlilere bunu neden yaptıklarını sorduğunda görevlilerden şu cevabı alır: “İşin aslına bakarsanız küçük bayan, bu ağaç kırmızı gül ağacı olmalıydı, biz yanlışlıkla beyaz gül ağacı dikmişiz; Kraliçe anlayacak olursa hepimizin kafası vurulur biliyorsunuz.”¹³⁰ Görüldüğü gibi Kraliçe en küçük şeyi cezalandıran despotik hükümdar modelidir. Bunun yanında yönetmek konusunda da çok başarısızdır. Bahçede Kraliçe’nin önderliğinde bir çelik çomak oyunu oynanır; ancak çelik yerine canlı kirpi, çomak yerine de canlı balıkçılar kullanılmaktadır. Oyun o kadar saçmadır ve oynamak o kadar imkansızdır ki, kimsenin oyunu oynadığı yoktur. Kitap bu durumu şu şekilde tasvir eder:

“Alice için en büyük güçlük, balıkçılığını kullanmak oldu başlangıçta; gerçi hayvanın gövdesini kolunun altına sıkıştırıp bacaklarını aşağı sıkıştırmıştı; ama tam boynunu düzeltip kafasıyla kirpiye vuracağı sırada, hayvan doğruluyor, Alice’e bakıyordu; yüzünde öyle bir şaşkınlık vardı ki, Alice, katıla katıla gülmekten kendini alamadı. Hayvanın başını indirip yeniden vuruşa hazırlanırken, bu kez de kirpi dertop olmaktan vazgeçiyor, sürüne sürüne uzaklaşıyordu.”¹³¹

Kraliçe önderliğinde “oynanamayan” bu oyun, bürokrasiye boğulmuş ve “yönetilemeyen” bir ülkeye benzer. Oyunu oynayanlar arasında ise oyunun “oynanamadığını” ve “saçma” olduğunu fark eden tek kişi, en baştan beri amacı bu bahçeye girmek olan, ya da alt metne inerek yorumlanırsa, Harikalar Diyarı’nın iktidarına talip olan Alice’tir. Öyle ki Alice, herkese idam kararı çıkaran Kraliçe’nin iktidarına kafa tutar. Kraliçe bahçeye ilk girdiğinde herkesin yüzü koyun yere kapanması karşısında Alice’in tavrı kitapta şu şekilde anlatılır:

“Alice de üç bahçıvan gibi yere yüzükoyun kapansın mı, kapanmasın mı bilemiyordu; törenlerde böyle bir kural gözetildiğini duymamıştı. ‘Hem insanlar yüzükoyun yere kapanıp

¹²⁹ Bkz: Carroll, *Alice Harikalar Ülkesinde*, 82

¹³⁰ Bkz: Carroll, *Alice Harikalar Ülkesinde*, 95

¹³¹ Bkz: Carroll, *Alice Harikalar Ülkesinde*, 101

göremeyecek olduktan sonra, törenlerin yararı ne?’ diye düşündü. Olduğu yerde kıpırdamadan bekledi.”¹³²

Kraliçe’ye yapılan bu tazim, daha önce Gizli Bahçe romanının tahlili esnasında bahsedilen ve oryantalist söylemin bir ürünü olan “itaatkar Doğulu” algısına bir örnektir. Alice bir Batılı olarak, Harikalar Diyarı sakinleri gibi, Kraliçe’nin tebaası gibi, ya da “Doğulular” gibi itaat etmeyi kabul etmez ve buna kendince çok basit ve mantıklı bir açıklama getirir: “Göremeyecek olduktan sonra, törenin yararı ne?” Alice despotik Doğulu hükümdara karşılık, özgürlük vaad eden Batılı karakterdir ve kitabın başından beri ısrarla Kraliçe’nin bahçesine girmek istemesini onun bu toprakların yönetimine talip, kolonyalist devlet olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu bahçeye gelene kadar çok fazla şekil değiştirmiş; yerli halktan biri gibi “garip” ve “egzotik”, uzayan-kısalan ve ona yabancı gelen bir dilde konuşan insanlara benzeme noktasına gelmiş; fakat en sonunda bu halka benzemeyeceğini fark etmiş, kendi kimliğini hatırlamıştır. Onu muhafaza etmekte de kararlıdır. Alice, Kraliçe’nin bahçesine “Alice” olarak girmiştir; yani Harikalar Diyarı’nı Alice olarak yönetecektir.

Kitabın son iki bölümü, Kraliçe’nin idama mahkum ettiği hükümlülerin yargılandığı mahkemeyi konu eder. Bahsi geçen iki bölüm de, Harikalar Diyarı’nda “yargı”nın nasıl işlediği konusunda bazı ipuçları taşıması dolayısıyla bu çalışma açısından önem arz eder. Yargılanan kişi, bir Saray görevlisi olan Kupa Oğlanı’dır ve çörek çalmakla suçlanmaktadır. Mahkemede dikkat çeken ilk nokta, mahkeme yargıcının Kral olmasıdır. Yazar bunu şöyle ifade eder: “Yargıç, Kral’dı aslında, peruğun üstüne tacını taktığı için tedirgin ve oldukça da yakışıksızdı.”¹³³ Kral’ın aynı zamanda yargıç olması, Harikalar Diyarı’nda güçler ayrılığı olmadığının göstergesidir. Kraliçe’nin yerlileri tek başına idama mahkum etmesi de aynı şekilde güçler ayrılığının olmadığını gösteren delillerden biridir. Bu da Harikalar Diyarı’nı yöneten iktidarın despotik bir iktidar olduğunu destekleyen bir veridir. Bunun yanında jürilerin davranışları, suçluların savunmaları, sunulan deliller, tanıkların ifadeleri öylesine absürddür ki adeta Harikalar Diyarı’nda “adalet” olmadığının göstergesidir; ki bu da despotik yönetimlere atfedilen bir durumdur. Bu durumun farkında olan ve karşı çıkan tek kişi ise Alice’tir. Örneğin mahkemede delil olarak kullanılan ve bir zarfın içinde Yargıca –ya da Kral’a- sunulan manzume üzerine geçen diyalog şu şekildedir:

¹³² Bkz: Carroll, *Alice Harikalar Ülkesinde*, 96

¹³³ Bkz: Carroll, *Alice Harikalar Ülkesinde*, 132

“(…) Kupa Oğlanı söze karıştı: ‘Kral Hazretleri, bunu ben yazmadım, yazdığımı da kanıtlayamazlar: Bir kere altında imza yok.’
‘İmza yoksa daha kötü,’ dedi Kral, ‘aklında bir hainlik olmasaydı, dürüst bir adam gibi imzanı atardın.’
‘Bu da suçlu olduğunu gösterir!’ dedi Kraliçe, ‘Hemen kafasını...’
‘Hiç de göstermez!’ dedi Alice. ‘Daha manzumede ne olduğunu bilmiyoruz ki!’
‘Okuyun şunu,’ dedi Kral.”¹³⁴

Yukarıda da görüldüğü gibi Alice adaletsiz davranan Kral’a ve Kraliçe’ye kafa tutar; adaleti sağlamaya çalışır ve en azından delillerin hakkaniyetli şekilde değerlendirilmesini, hukukun doğru şekilde işlemlerini sağlar. Yani Kraliçe’nin bahçesine girmeyi başaran Alice, şimdi de adaleti sağlamaya çalışır. Alice’e atfedilen “adalet sağlayıcı” vasfı, kolonyalist devletin kolonize ettiği topraklardaki meşruiyetini sağlayabilmek adına adalet vaad etmesine benzer. “Otoriteni meşrulaştır!” bölümünde örnek verilen, Bush’un Irak’ın işgalini meşrulaştırmak adına ürettiği söylemle Alice’e atfedilen “adalet savaşçısı” kimliği aynıdır.

Mahkeme ile ilgili dikkat edilmesi gereken ikinci husus ise, Alice’in mahkemeye kendi ismiyle çağrılmasıdır. İlk kez Harikalar Diyarı’nda Alice’e mahkemede ismiyle hitap edilir. Alice Kraliçe’nin bahçesine girebilmek önce istemli olarak, yani bir strateji dahilinde daha sonra da istemsiz olarak şekil değiştirmiştir; fakat en nihayetinde, bu egzotik diyardaki herkesten ne kadar “farklı” olduğunu idrak etmiş ve tıpkı kolonyalist devletin, kolonize ettiği topraklardaki halk hakkında ürettiği fazlasıyla egzotizm içeren söylemleri kullanarak kendi halkına “Sen onlardan farklısın!” algısını yerleştirmesi ve halkın bu algı doğrultusunda kimliklerini muhafaza etmeyi öğrenmesi gibi Alice de kimliğini muhafaza etmeyi öğrenmiştir. Ancak Harikalar Diyarı yerlilerinin bu zamana kadar onun gerçek kimliğini kabul ettiğine dair bir kanıt yoktur. Tam da adaleti sağlayacağı ve bu yolla “otoritesini meşrulaştıracağı” zamanda Harikalar Diyarı’nda gerçek kimliği ile kabul görmesi, Alice’in “meşru otoritesi”ne yapılan vurgu olarak yorumlanabilir. Alice bir yabancıdır ve kitabın başından beri ilk kez gerçek kimliği ile kabul görmüştür. Burada çelişkili olan nokta, Alice’in kendi ismiyle tanık olarak çağrılmasından önce yine istemsiz olarak uzamaya ve büyümeye başlamasıdır; yani Alice tekrar istemsiz olarak şekil değiştirir. Harikalar Diyarı Alice’in “Alice” olduğunu kabul etmişken, Alice’in istemsiz olarak şekil değiştirmesi yani tekrar gerçek kimliğinden uzaklaşması çelişkili görünebilir. Fakat derinlemesine düşünüldüğünde, Harikalar Diyarı yerlileri

¹³⁴ Bkz: Carroll, *Alice Harikalar Ülkesinde*, 145

tarafından “Alice” olarak, yani gerçek kimliği ile, kabul ettirdiği ve meşruiyet kazandırdığı otoritesinin varlığında bile halen kimliğinden uzaklaşma tehlikesinin olduğu şeklinde yorumlanabilir. Alice Harikalar Diyarı’nı keşfetmiş, Kraliçe’nin bahçesine girmeyi başararak Harikalar Diyarı’na hükmetmiş, yerlilere kimliğini kabul ettirerek ve adalet için savaşarak otoritesini meşrulaştırmıştır; yani çalışmanın başında bahsedilen kolonyalizmin safhalarının üçünü gerçekleştirmiştir. Bunları yaparken kimliğini muhafaza etmeyi de süreç içinde öğrenmiştir; ancak bunların hepsini sağlayıp bu topraklardaki varlığını garanti altına aldığı anda bile kimliğini kaybetme tehlikesi vardır ve kitabın en sonunda Alice’in zamansız şekilde ve istemsiz şekilde uzamasının bu tehlikeye atıfta bulunduğu söylenebilir; yani Alice son “kimlik savaşını” veriyordur. Bu savaşta da Alice zaferi yine Harikalar Diyarı’nın “egzotik ve absürd” yerlileri ve iktidarı karşısındaki realist ve hakkaniyetli tutumu, onlardan ne kadar farklı olduğunu idrak etmesi ile elde edecektir. Bu durumu anlatan diyalog, Alice’in Kraliçe’nin haksız tutumuna karşı baş kaldırması ile başlar. Olay şu şekilde vuku bulur:

“ ‘Hayır!’ diye atıldı Kraliçe. Önce hüküm yerine getirilsin, sonra karar verilsin!’
‘Ne saçma sapan şeyler!’ diye bağırdı Alice. ‘Önce hüküm yerine getirilecekmiş!’
‘Dilini tut! dedi Kraliçe; öfkeden kıpkırmızı kesilmişti.
‘Tutmayacağım işte!’ dedi Alice.
Kraliçe, avaz avaz, ‘Uçurun şunun kafasını!’ diye bağırmaya başladı.
Hiç kimse yerinden kıpırdamadı.
‘Sizin dediğinize kim aldırır ki?’ dedi Alice (bu arada asıl boyuna gelmişti), Siz bir deste iskambil kağıdından başka nesiniz ki?’¹³⁵

Alice kitabın başından beri ilk kez Harikalar Diyarı, burada olan olaylar ve buranın yerlileri hakkında bu kadar net şekilde “saçma” ifadesini kullanır. Bunun yanında, konuşan tavşanlara, farelere, kuşlara rastladığı halde bunların hiçbirini tam olarak sorgulamayan, garipsemeyen ve yabancılamayan Alice en sonunda bunu başarmış ve askerlere “Siz bir deste iskambil kağıdından başka nesiniz?” diyerek karşı çıkmıştır. Yani “oryantalist söylem” artık Alice’in damarlarına işlemiş ve tıpkı kolonyalist devletin ürettiği oryantalist söylem sonucu kendini koloni halkına oldukça yabancı gören Batılı halklar gibi Alice de Harikalar Diyarı yerlilerini egzotik bulmaya, onları “öteki” olarak görmeye ve yabancılamaya başlamıştır. Tam bu esnada da boyu normale dönmüştür; yani gerçek kimliğine kavuşmuştur ve onu muhafaza etmeyi öğrenmiştir.

¹³⁵ Bkz: Carroll, *Alice Harikalar Ülkesinde*, 149

Alice Harikalar Diyarında romanının kolonyalist aktörü Alice, çalışmanın ana tezi olan kolonyalizmin dört safhasını da geçmiş ve bu dört safhada yaratılan dört söylemin dördünü de başarı ile temsil etmiştir; yani Alice Harikalar Diyarı'nı kolonize etmiştir. En önemlisi ise, nihayetinde Alice tüm bunları “Alice” olarak, yani egzotik Harikalar Diyarı karşısında “Alice” kalmayı başararak yapmıştır; ki kolonyalist aktörün koloniler karşısındaki kimlik kaygısı üzerinden okunduğunda bu bölümün çalışma açısından en önemli noktası budur.

SONUÇ

On dokuzuncu yüzyıl, Avrupa Devletleri açısından kolonyalist faaliyetlerin sistemli devlet politikaları olarak tarih sahnesinde boy gösterdiği bir zaman dilimiydi. Britanya için ise kolonyalizm, devlet politikası olmaktan öte bir kimlikti. Kraliçe Viktorya önderliğinde imparatorluğun en geniş sınırlarına ulaştığı bu dönemde kolonyalizm, Britanya İmparatorluğu'nun sosyal, kültürel ve ekonomik kimliğinin temeli konumundaydı. İmparatorluk açısından bu nebze önem taşıyan bir devlet politikası olarak kolonyalizmin sürekliliğinin sağlanması, on dokuzuncu yüzyılın yeni ve en etkili siyasi aktörü olan “halk” nezdindeki meşruiyetinin sağlanması ile mümkündü. Kolonyalizmin meşruiyetinin sağlanması adına görsel ve söylemsel yollarla çeşitli propagandalar yapıldı. Bu çalışmanın da konusu olan, söylemsel yollarla yapılan kolonyalizm propagandalarından biri olarak oryantalizm özellikle edebi eserlerde kendisini fazlasıyla göstermiştir. Çalışmada incelenen eserlerin tahlili esnasında da görüldüğü üzere “geleceğin vatandaşları” konumundaki “çocuklar”a yönelik edebiyatta da bir kolonyalizm propagandası olarak oryantalist söyleme rastlamak mümkündür.

Çocuk edebiyatı alanında verilen eserlerin, yetişkinler tarafından yazılmış olması, bu eserlere hakim olan söylemlerin de yetişkinlerin söylemleri olması demektir. Yetişkinler tarafından çocuklar için yazılan metinler genellikle küçük okuyuculara bir ders vermeyi amaçlar; bu metinlerin anafikirleri çok büyük çoğunlukla yetişkinler “doğru” kabul ettikleri normlar doğrultusunda oluşturulur. Yalan söylememek, hırsızlık yapmamak, cesur olmak, zorluklar karşısında yılmamak gibi. İktidarların kendi lehlerine propagandasını yaptıkları şeyler, bir süre sonra bireylerin doğruları haline gelir ve yetişkin bireyler kendi doğruları haline gelen bu normları yukarıda da anlatıldığı gibi, doğal bir güdüyle çocuk bireylere de empoze etmeye çalışırlar. Dolayısıyla yetişkinler tarafından çocuklara yönelik

yazılan romanlarda da, iktidarların belli politikalarını benimsetmek, meşrulaştırmak ve propagandasını yapmak amacıyla ürettikleri söylemlerin etkisi sıklıkla görülür. Daha önce de söylenildiği gibi, yazarların bu tip propaganda niteliğindeki söylemleri bilinçli mi bilinçsiz mi yaptıkları konusunda kesin ve net bir sonuç çıkarılamaz; ihtimal o ki her iki duruma da örnek olabilecek eserler mevcuttur. Ancak önemli olan yazarın değil, eserin tavrıdır ve bu çalışmanın konusu da yazarlar değil eserlerdir. Victoria Devri'nde İngiliz yazarlar tarafından yazılan çocuk romanlarında üretilen oryantalist söylemi de bu bağlamda tahlil etmek faydalı olacaktır.

Oryantalizm kısaca, Batı'nın Doğu'yu tanımlama, tanıtma ve tasvir etme gibi eğilimleri sonucu ortaya çıkmış bir tavrıdır. Said'in bu söyleme getirdiği eleştiri ile birlikte oryantalist söylemin "ötekileştiren", "aşağılayan", "küçük gören" bir tavrın ürünü olduğu daha geniş bir insan kitlesi tarafından kabul edilmiş ve oryantalist söylemin ürünü olan eserler politik analizlere tabi tutulmuşlardır. Özellikle kolonyalist ülkelerin, kolonyalist politikalarının meşruiyetini sağlamak amacıyla ürettiği söylemin oryantalist tavrın ürünü olması sebebiyle, oryantalist söylem içeren eserler kolonyalizm temelinde tahlil edilmişlerdir. Bu çalışmada da Viktoryen Dönem'de çocuk edebiyatı alanında verilen eserlerdeki oryantalist söylem, yine bu dönemdeki kolonyalist politikalarla paralel olarak incelenmiş ve bu politikaların propagandası olarak yorumlanmıştır.

Viktoryen Dönem'de çocuk edebiyatı alanında verilmiş eserlerde, imparatorluğa ait pek çok öğeye ve metafora rastlamak mümkündür. Örneğin Kraliçe Victoria'ya atfen "anne" metaforu bu dönemde verilen eserlerin çoğunda mevcuttur; bu çalışmada tahlil edilen dört romanın üçünde anne metaforu kullanılmıştır. İmparatorluk için bir kimlik meselesi haline gelen kolonyalizm de bazen direkt olarak, bazen de metaforlar yoluyla eserlere dahil edilmiştir. Dolayısıyla imparatorluğun kolonyalist politikalarına meşruiyet kazandırmak adına kullandığı oryantalist söylem de, yetişkin edebiyatında olduğu gibi, çocuk edebiyatında da sıklıkla kullanılır. Bu çalışmada on dokuzuncu yüzyılda Britanya İmparatorluğu'nun sistemli bir devlet politikası haline gelen kolonyalizmin sürekliliğini sağlamak adına tamamlaması gereken dört safhası ve bu dört safhaya meşruiyet kazandırmak adına ürettiği dört farklı söylem –"Keşfet!", "Hükmet!", "Otoriteni Meşrulaştır!" ve "Sen onlardan farklısın!"-, dört farklı çocuk romanı –Peter Pan, Gizli Bahçe, Küçük Prenses ve Alice Harikalar Diyarında- üzerinden tahlil edilmiştir.

Peter Pan romanı, “keşfetme” söylemine başvurarak Neverland adlı hayali bir ülkenin üç İngiliz kardeş tarafından keşfi şeklinde metaforize edilen “Avrupa ülkelerinin Amerika kıtasına ayak basışı” hadisesine meşruiyet kazandırmaya yönelik bir eğilim içindedir. Bu çalışmada Peter Pan romanında kullanılan “keşif” motifi, Amerika coğrafyasının kolonizasyonuna meşruiyet katma, bu topraklara yerleşmenin keşfedenlerin hakkı olduğu kanısını yerleştirme amaçlı bir söylem olarak yorumlanmıştır. Amerika’nın kolonileştirilmesi ve Avrupa ülkelerinin bu topraklara yerleşmesi esnasında Amerika yerlilerine uygulanan soykırıma ise vahşi, kafa derisi yüzen Kızılderili gibi oryantalist tasvirler ile meşruiyet kazandırılmaya çalışıldığı tezi ortaya atılmıştır.

Çalışmada incelenen ikinci roman olan Gizli Bahçe’de ise kolonyalizmin ikinci safhası olan “Hükmet!” tartışılmıştır. Çocuk karakterlerin Batı hizmetkarlara muamelesi ile Doğulu hizmetkarlara muamelesinin karşılaştırılması, Doğulu hizmetkarların bu muameleye tepkileri ile Batılı hizmetkarların bu muameleye tepkileri arasında yapılan karşılaştırmalar üzerinden yaratılan “itaatkar ve yönetilmeye muhtaç Doğulu” tasviri analiz edilmiştir. Bunun yanında bu tasvir üzerinden Doğu’ya hükmetme fiiline meşruiyet kazandırılmaya çalışıldığı tezi öne sürülmüştür.

Küçük Prenses romanının tahlili “otoritenin meşruiyeti” meselesi temelinde tahlil edilmiştir. “Despot Doğulu hükümdarlar” söylemine karşılık “Batılı meşru otorite” algısının oluşturulması ve bu algı üzerinden İngiltere’nin Hindistan’daki otoritesinin “meşru bir otorite” olduğu kanısının oluşturulmaya çalışıldığı öne sürülmüştür.

Son olarak Alice Harikalar Diyarında romanında Alice’in Harikalar Diyarı’na ayak bastığı andan itibaren çeşitli bedensel şekil değişiklikleri yaşaması (uzayıp kışalması gibi) ve eski şekline geri dönmek için çabalaması, kolonyalist devletin, kolonize ettiği topraklardaki halk karşısında “kimliğini muhafaza etme” kaygısı ile paralel şekilde analiz edilmiştir. Kolonyalist devletin bu kaygı ışığında yarattığı “Sen onlardan farklısın!” söylemi ile kendi halkına yerleştirmeye çalıştığı “Doğulular’dan farklı olma” algısı analiz edilmiştir. Kolonyalist devletin bu algıyı yaratmak adına, kolonize ettiği topraklar ve bu topraklarda yaşayan halk hakkında oryantalist söylem ürettiğinden bahsedilmiştir.

Eserde incelenen dört roman da, Viktorya Devri çocuk romanlarında üretilen oryantalist söylemin, İngiltere’nin kolonyalist politikalarının propagandası

mahiyetinde olduğunu tezini kanıtlamak adına bu bağlamda tahlil edil eserler üzerinden tahlil edilmiştir. The Case of Peter Pan: The Impossibility of Children's Fiction adlı kitabın yazarı Jacqueline Rose, Peter Pan'ın alt metninde yatan ırkçı söylemi eleştirirken çocuk edebiyatı alanında verilen eserlerin altında yatan kimi yönlendirmeleri eleştirir; bu yönlendirmelerin, çocukluk masumiyetinin yetişkinlerin tutkularının sermayesi haline geldiğinin göstergesi olduğunu söyler.¹³⁶ Rose'un böyle söylemesinin sebebi, çocukların doğasındaki masumiyetin onları kolay yönlendirilebilir yapmasının, yetişkinler tarafından kendi çıkarları lehine kullanıldığını düşünmesidir. Viktorya Devri'nde İngiliz yazarlar tarafından yazılan çocuk romanlarında üretilen oryantalist söylemin, İngiltere'nin aynı dönemdeki kolonyalist politikalarının propagandası mahiyetinde oluşu ise çocuk masumiyetinin, çocukluğun güzelliği olmaktan çıkıp iktidarın, hatta Kraliçe Victoria'nın mülkü haline geldiğinin göstergesidir.

Bu çalışmada Viktorya Dönemi'nde yazılan çocuk romanlarının tabi tutulduğu inceleme de göstermiştir ki çocukların masumiyeti İngiltere iktidarının, yani Kraliçe'nin tutkularının hissesi haline gelmiştir; zira Kraliçe ihtiyacı olan politikalarını benimseyen ve onlara itaat eden vatandaşlar yaratmak adına -Jacqueline Rose'un "masumiyet" olarak adlandırdığı- çocukların kolay yönlendirilebilir olma özelliğini, kolonyalist propagandaların hedefi haline getirmiş ve bu yönde üretilen söylemler çocuklara yönelik edebiyata da tesir etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA / KAYNAKÇA

Ağır, Ahmet:	Medeniyetin Öncü Kahramanları: Robinson Crusoe ve Ahmet Celal, İlmi Araştırmalar , Sayı:24, 2007, (Çevrimiçi): http://dergi.fsm.edu.tr/index.php/iadeti/article/viewFile/576/596
Ang, Susan:	The Widening World of Children's Literature , St.Martin's Press, 2000
Bradford, Clare:	Unsettling Narratives: Postcolonial Readings of Children's Literature , Wilfred Laurier University Press
Barrie, James Matthew:	Peter Pan , Çeviren: Betül Avunç, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013

¹³⁶ Bkz: Rose, **Peter Pan**, xii

- Burnett, Frances Hodgson: **A Little Princess**, Puffin Books, 2008
- Burnett, Frances Hodgson: **Gizli Bahçe**, Bordo Siyah, 2004
- Curtis, Micheal: **Orientalism and Islam**, Cambrige University Press, 2009
- Burnett, Frances Hodgson: **Küçük Prenses**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012
- Carroll, Lewis: **Alice Harikalar Ülkesinde**, Çeviren: Tomris Uyar, Can Yayınları, 2014
- Dahl, Roald: **Çarli'nin Çikolata Fabrikası**, Çeviren: Makbel Oytay, Can Yayınları, 2003
- Defoe, Daniel: **Robinson Crusoe**, Çeviren: Akşit Göktürk, Yapı Kredi Yayınları
- Foucault, Michel: **Deliliğin Tarihi**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 1992
- Frances, Henry, Carol Tator: **Discourses of Domination**, University of Toronto Press, 2002
- Griffin, Brittany: "Tales of Empire: Orientalism in Nineteenth Century Children's Literature", University of South Florida, **Graduate School Thesis and Dissertations**, 2012, (Çevrimiçi)<http://scholarcommons.usf.edu/etd>
- Hobsbawm, Eric: **Geleneğin İcadı**, Derleyen: Terence Ranger, Çeviren: Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, 2006
- Hobsbawm, Eric: **İmparatorluk Çağı**, Dost Yayınevi, Ankara, 2005
- Kurtuluş, Berrak: Amerika Kıtasının Keşfi: Kuzey Amerika-Asya Bağlantısı, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**
- Kutzer, M. Daphne: **Empire's Children: Empire and Imperialism in Classic British Children's Books**, Garland Publishing, 2000
- Mahalli, Hüsnü: **Orta Doğu'da Kanlı Bahar**, Destek Yayınları, 2013
- Meriç, Cemil: **Kültürden İrfana**, İletişim Yayınları, 2013
- Meriç, Cemil: "Bir Çıkmazda Dolaşırken", **Türk Edebiyatı Dergisi**, Aralık, 1982
- Niezsche, Friedrich: **İyinin ve Kötünün Ötesinde**, Çeviren: Ahmet İnam, 1997

- Nodelman, Perry: "The Other: Orientalism, Colonialism and Children's Literature", **Children's Literature Association Quarterly**, Cilt: 17, Sayı: 1, Bahar: 1992, Sayfa: 29-35
- Qualter, Terence, H.: "Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi", Çev: Ünsal OSKAY (Çevrimiçi) http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/35/1/15_terence_h_qualter.pdf/
- Reimer, Mavis: "Making Princesses, Re-Making *A Little Princess*", **Voices of the Other: Children's Literature and the Postcolonial Context**, Routledge, 2008
- Racevkis, Karlis: "Edward Said and Michel Foucault: Affinities and Dissonances", **Research in African Literatures**, Sayı:36, 2005
- Rose, Jacqueline: **The Case of Peter Pan: The Impossibility of Children's Fiction**, University of Pennsylvania Press, 1984
- Said, Edward: **Culture and Imperialism**, Vintage Books, 1993
- Said, Edward: **Joseph Conrad ve Otobiyografide Kurmaca**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010
- Said, Edward: **Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları**, Çeviren: Berna Ülner, Metis Yayınları, 2012
- Sardar, Ziauddin: **Orientalism**, Open University Press, 1999
- Sarland, Charles: The Impossibility of Innocence: Ideology, Politics, and Children's Literature, **Understanding Children's Literature**, Routledge: Taylor and Francis Group, 2005
- Shanley, William Brandon: **Alice and the Quantum Cat**, Pari Publishing, 2011
- Şafak, Erdal: "Acaba Bush Haklı Mıydı?" Sabah Gazetesi, 5 Şubat 2011 (Çevrimiçi): http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/safak/2011/02/05/acaba_bush_hakli_miydi
- Weber, Max: **Politics As a Vocation**

Yalçın, Alemdar:

Çocuk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012

Young, Robert:

Post-Colonialism: An Historical Introduction,
BlackWell Publishing, 2001

